

حقیقت زندگی حسین شهید

(ترجمہ: القول السدید فی سیرۃ الحسین الشہید)

مؤلفان:

دکتر محمد سالم الخضر

دکتر محمد الشیبانی

این کتاب از سایت کتابخانه‌ی عقیده دانلود شده است.

www.aqeedeh.com

book@aqeedeh.com

آدرس ایمیل:

سایت‌های مفید

www.aqeedeh.com

www.islamtxt.com

www.ahlesonnat.com

www.isl.org.uk

www.islamtape.com

www.blestfamily.com

www.islamworldnews.com

www.islamage.com

www.islamwebpedia.com

www.islampp.com

www.videofarda.com

www.nourtv.net

www.sadaiislam.com

www.islamhouse.com

www.bidary.net

www.tabesh.net

www.farsi.sunnionline.us

www.sunni-news.net

www.mohtadeen.com

www.ijtehadat.com

www.islam411.com

www.videofarsi.com

صلى الله عليه وسلم

فهرست مطالب

مقدمه‌ی مبرّه.....	۵
در پیشگاه حسین <small>علیه السلام</small>	۵
مقدمه‌ی کتاب.....	۹
بخش اول: نسب، اخلاق و جایگاه حسین بن علی رضی الله عنهما ۱۱	
نسب، اخلاق و جایگاه حسین بن علی رضی الله عنهما.....	۱۳
ولادت.....	۱۳
حسین و عنایت رسول الله <small>صلی الله علیه و آله و سلم</small>	۱۴
روایاتی نادرست در نامگذاری.....	۲۱
ویژگی‌های جسمانی.....	۲۶
وَلِبَاسُ الْقَوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ.....	۳۰
فقه و روایت حدیث.....	۳۳
اول: پرهیز از روایت.....	۳۳
دوم: کوتاه بودن مدت ملاقات با رسول الله <small>صلی الله علیه و آله و سلم</small>	۳۴
مشارکت در فتوحات.....	۳۵
فرزندان حسین.....	۳۶
علی اکبر.....	۳۶
علی اصغر (زین العابدین).....	۳۷
جعفر.....	۴۰
عبد الله.....	۴۱

۴۲.....	سُکینه.....
۴۴.....	فاطمه.....
۴۵.....	عمر.....
۴۶.....	شعر حسین.....
۵۰.....	وفات حسین ﷺ.....
۵۰.....	جایگاه حسین در نزد اصحاب.....

بخش دوم: بینش مبارزاتی حسین ﷺ ... تأملاتی پیرامون بینش

۵۵.....	مبارزاتی حسین ﷺ.....
۵۷.....	فصل اول: مخالفت با حسین ﷺ ... دلایل و وقایع.....
۵۷.....	پیش درآمد.....

بحث اول: بیعت گرفتن برای یزید.....

۵۸.....	عواملی که معاویه ﷺ را به گرفتن بیعت برای یزید سوق داد.....
۵۸.....	عامل سیاسی (حفظ یکپارچگی امت).....
۶۲.....	عامل اجتماعی.....
۶۴.....	عوامل شخصی در یزید.....
۶۷.....	معاویه ﷺ و ولایت مفضول با وجود فاضل.....
۷۱.....	معاویه بن ابی سفیان ﷺ و انتقاداتی که درباره‌ی بیعت یزید از وی شده است.....

بحث دوم: مخالفت حسین بن علی ﷺ.....

۸۲.....	اولاً: بررسی و نقد منابعی که به مخالفت و مبارزه‌ی حسین ﷺ پرداخته اند.....
۸۲.....	پیش درآمد.....
۸۳.....	۱- ابومخنف.....
۸۸.....	۲- عمار دهنی.....

۳- عوانه بن حکیم	۸۹
۴- حصین بن عبدالرحمن السلمی	۸۹
۵- محمد بن عمر واقدی	۸۹
۶- ابومعشر السندی (نجیح بن عبدالرحمن السندی المدنی)	۹۰
مولفات مفقود درباره‌ی حرکت حسین (ع)	۹۱
ثانیا: موضع حسین (ع) از صلح حسن (ع) با معاویه (ع) و تنازل از خلافت	۹۵
ثالثا: حسن (ع) از تأثیر اهل کوفه بر حسین (ع) بیم دارد	۹۸
رابعا: عدم بیعت حسین بن علی (ع) با یزید بن معاویه	۱۰۰
خامسا: خروج حسین (ع) از مدینه به مکه	۱۰۵
فصل دوم: حسین (ع) و واقعه‌ی کربلا	۱۱۳
اولا: نامه‌های مردم کوفه به حسین (ع)	۱۱۳
ثانیا: خروج حسین (ع) به سوی کوفه	۱۱۵
الف: تصمیم سفر و ارسال مسلم بن عقیل به کوفه	۱۱۵
ب: دیدگاه صحابه و تابعین برای رفتن حسین (ع) به کوفه و توصیه‌های آنان	۱۱۸
ج: عدم پشتیبانی اهل کوفه از مسلم بن عقیل	۱۲۶
ثالثا: حسین (ع) و معركة‌ی کربلا	۱۲۷
فصل سوم: مطالبی پیرامون شهادت حسین (ع)	۱۴۷
اولا: موضع یزید بن معاویه در برابر قتل حسین (ع) و بازماندگان وی	۱۴۷
ثانیا: مسئول قتل حسین (ع) کیست؟	۱۵۲
۱- اهل کوفه	۱۵۲
۲- فرماندهان	۱۵۹
أ- عبید الله بن زیاد	۱۵۹

- ب- عمر بن سعد بن ابی وقاص ۱۶۲
- ج- یزید بن معاویه ۱۶۴
- ثالثا: سر حسین علیه السلام کجاست ۱۷۰
- اولا: کربلا ۱۷۳
- ثانیا: رقه ۱۷۴
- ثالثا: عسقلان ۱۷۴
- رابعا: قاهره ۱۷۶
- خامسا: مدینه منوره ۱۸۰
- اعتقاد ما درباره‌ی شهادت حسین علیه السلام ۱۸۴
- خاتمه: وظیفه‌ی ما در مورد شهادت حسین ۱۹۱**

مقدمه‌ی مبرّه

در پیشگاه حسین علیه السلام

ما در مبرّه‌الآل والأصحاب در برابر آل‌البیت و صحابه‌ی کرام موضع واحدی داریم... آنان را در جایگاهی می‌دانیم که خداوند سبحان آنان را قرار داده است، آنان عَلم هدايت... ستاره‌ای در تاریکی ... هستند، و در جایگاهی که نزد خالق و مخلوق دارند نیازی به تزکیه‌ی ما نیست.

محبت آنان برای ما عبادت است، ما مدح آنان را شب و روز در قرآن می‌خوانیم و در مقابل تلاوت هر حرف آن ده ثواب به ما می‌رسد.

چقدر در وجدان ما موثر خواهد بود که عاجزانه چنین دعا کنیم:

«پروردگارا! محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم را در قلوب ما محبوب بگردان» و آل و اصحابش را که ایشان را یاری داده اند و قرآن و سنت پیامبرت را به ما رساندند، در دل‌های ما محبوب بگردان، اگر آنان – به اذن تو – نمی‌بودند، کتاب و سنت و اسلام به ما نمی‌رسید، پس پروردگارا! ما را با آنان و در پی مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم محشور بگردان.

پروردگارا! ما در انتشار میراث آنان و معرفی هدی آنان و دفاع و دفع شبهه‌ها از آنان کوشیدیم و آنان را همان گونه که مقرر فرمودی پاس داشتیم و در این باره قربانی دادیم، وقت و سرمایه و توان خود را در این باره گذاشتیم و از خود و زن و فرزندان خود گذشتیم، خدایا! این فقط فضل و منت توست که ما را به این فضل عظیم و دارای اجر گسترده و اثر پسندیده برگزیدی.

خدایا! تو بر امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم مقدر فرمودی – و تقدیر تو قابل رد نمودن نیست – که به ضعف بشری و اختلاف برداشت و طرز تفکر مبتلا باشند، در پی آن برخی مجتهدین به صواب، و برخی به خطا رفتند و تو با رحمت خود هر دو را مشمول رحمت و مغفرت خود گردانیدی، زیرا از نیت هر دو آگاه بودی، و سنت اختلاف که از زمان آدم

علیه السلام آفریدی و بر اثر آن اجداد ما قابیل و هابیل با هم اختلاف نمودند، بر آنان نیز تطبیق یافت.

پروردگارا! تو که می‌دانی که بر اثر این اختلافات چه فتنه‌های میان مسلمانان ایجاد گشت، که دستهای ما را از آن حفظ نمودی، پس پروردگارا ما را توفیق ده تا زبان‌های خود را نیز از آن سالم نگاهداریم.

پروردگارا! تو مقدر فرمودی که بر اساس تفاوت عقل و فهم و هوای نفسانی، اختلاف در میان بندگان ادامه یابد، پس پروردگارا! نیت‌های ما را خالص بگردان و در امور اختلافی ما را به حق و حقیقت رهنمون باش.

پروردگارا! از اینکه در کویت و خارج از آن ما را میان بندگان مقبولیتی عنایت فرمودی، از تو سپاس گزاریم، که در پی آن به فضل و کرم تو رسالت ما منتشر گشت که مردم از دور و نزدیک آن را دریافت کردند، پروردگارا! ما سنت اختلاف را پذیرفتیم، و در مقابل کسانی که مخالف فکر ما هستند، و ما را نا سزا می‌گویند و در نیات ما مشکوک هستند و علیه ما تبلیغات می‌کنند، به خاطر آنکه روش ما مورد پسند آنان نیست و با عقیده‌ی آنها تضاد دارد، صبر پیشه کرده ایم. خداوندا ما فقط می‌گوییم: پروردگارا! آنان را به راه راست هدایت نما و ما را بر اساس نیتمان ثواب عنایت کن و ما و همه امت محمد ﷺ را در بهشت و جایگاه رحمت خویش جمع بگردان.

خدایا! تو گواهی که ما حسین را دوست داریم همانگونه که پیش از آن جد بزرگوارش و پدر و مادر او و برادرش حسن را به خاطر تو دوست داریم.

خدایا! اعتقاد ما درباره‌ی بنده ات حسین ﷺ همین است... که کوشیده ایم تا آن را از کتاب‌های موثق و پس از تطبیق آن با کتاب‌های جرح و تعدیل، انتخاب کنیم و هیچ سطری از آن را نپذیرفتیم مگر آن‌که مطمئن باشیم که از روایات ضعیف و موضوع که متأسفانه کم هم نیست، خالی باشد، روایاتی که تاثیر منفی داشته و منجر به از هم گسستن صف ملی و وحدت امت اسلامی گشته است.

خدایا هم پاداش اجتهاد به ما عنایت فرما و هم پاداش مصیب بودن در آن راه، تو
بهترین مولی و بهترین یاور هستی. و تو به راه راست هدایت می‌نمایی.

اللهم آمین

والحمد لله رب العالمین

مبارة الآل والأصحاب

مقدمه‌ی کتاب

الحمد لله أهل الحمد ومستحقه حمداً كثيراً، والصلاة والسلام على عبده ورسوله محمد الذي أرسله سراجاً منيراً، وعلى آله الذين أذهب عنهم الرجس وطهرهم تطهيراً، وعلى أصحابه الغر الميامين ومن اتبعهم بإحسان إلى يوم كان شره مستطيراً، أما بعد؛

رازی است که نمی‌خواهم از شما پوشیده بماند و آن اینکه قلم من حیران و بهت زده گردید که چه کلماتی را درباره‌ی شخصیتی مانند شخصیت حسین بنویسم، چون حسین شخصیتی است مهم و حساس، و از سویی به این شخصیت امید بسته شده و مایه شادی است، و از سویی شخصیت حسین با غم و اندوه همراه است.

ما در برابر مردی قرار داریم که راه مخالفت و مبارزه را به خاطر فتنه‌جویی در پیش نگرفته بلکه فریب قومی را خورده که او را پیش خود خواندند و وقتی ایشان نزد آنها آمد، وی را رها کردند، و به کسی که دشمن حسین و دشمن آنان نیز بود سپردند.

حسین به آنان گفت: نزد شما نیامدم مگر زمانی که نامه‌هایتان به دستم رسید، اگر نظری بر خلاف آن چه نامه‌هایتان می‌گوید دارید، بر می‌گردم.

وقتی از حسین یاد می‌کنم نمی‌توانم واقعه‌ی کربلا را نادیده بگیرم اما بر این باورم که تاریخ حسین علیه السلام را اگر فقط در واقعه‌ی کربلا خلاصه کنیم، در حق حسین و تاریخ ایشان ستم شده است.

حسینی را که ما می‌خواهیم بشناسیم حسین آل و اصحاب و حسین تربیت نبوی و علوی است.

او صحابی بزرگواری است که هم از شرافت صحبت و هم از افتخار قرابت برخوردار است.

کتابی که پیش روی دارید پایه‌هایش بر اساس رساله‌ی علمی بی‌نظیری که اثر دکتر محمد بن عبدالهادی شیبانی است استوار است، ایشان لطف نموده و پذیرفتند که بخش‌های بزرگی از کتاب ایشان (مواقف المعارضة فی عهد یزید بن معاویه ۶۰-۶۴ هـ) اقتباس شود که چیزهایی از سوی من اضافه شده و یا به اقتضای حال، مواردی تصحیح شده است، خداوند به دکتر شیبانی پاداش نیکو بدهد.

بخش اول کتاب که حسین را معرفی می‌کند و سیره‌ی عطراگین ایشان را ورق می‌زند نوشته‌ی بنده است، و از خداوند می‌خواهم آن را بپذیرد. جا دارد در اینجا یادای کرده باشم از برادرانم در مرکز پژوهش و بررسی‌ها که برای چاپ و ارائه‌ی این کتاب به بهترین صورت ممکن، از هیچ کوششی دریغ نورزیدند. خداوند به آنان پاداش نیک دهد و همه ما را با سرور پیامبران در بهشت حشر نماید.

والحمد لله رب العالمین

محمد سالم الخضر

رئیس مرکز پژوهش و بررسی مبره

این کتاب با همکاری کتابخانه الکترونیکی عقیده به زبان فارسی منتشر می‌شود

www.aqeedeh.com

book@aqeedeh.com

بخش اول

نسب، اخلاق و جایگاه حسین بن علی رضی الله عنهما

نوشته:

دکتر محمد سالم الخضر

نسب، اخلاق و جایگاه حسین بن علی رضی الله عنهما

حسین فرزند علی بن ابی طالب و هاشمی قریشی و فرزند فاطمه دختر رسول الله ﷺ است، وی نوهی رسول الله ﷺ و ریحانهی ایشان از دنیا است و با کنیهی ابو عبدالله^۱ شهرت دارد.

حافظ ذهبی وی را این گونه معرفی نموده است: «امام شریف کامل سبط رسول الله ﷺ و ریحان ایشان در این دنیا، و محبوب ایشان، أبو عبد الله الحسین ابن امیر المؤمنین أبی الحسن علی بن أبی طالب ابن عبد المطلب...»^۲.

حافظ ابونعیم وی را چنین معرفی کرده است: «ابوعبدالله؛ حسین بن علی بن ابی طالب ریحانه و شبیه رسول الله ﷺ است، آن حضرت ﷺ پس از ولادت وی در گوش او اذان گفتند، وی سرور جوانان بهشت و پنجمین نفر اهل کساء و فرزند سیده النساء است، پدرش پاسدار حوض و ذوالجناحین عموی اوست، وی دست پروردهی نبوت است که در دامن اسلام پرورش یافته و از منبع ایمان تغذیه شده است»^۳.

ولادت

حسین ﷺ - بنابه مشهورترین قول - پنجم شعبان سال چهارم هجری در مدینه؛ شهر پیامبر ﷺ دیده به دنیا گشود.^۴

واقعی دربارهی فاصله زمانی میان ولادت حسین ﷺ و برادرش حسن ﷺ می گوید: پس از پنجاه روز از ولادت حسن ﷺ، فاطمه رضی الله عنها به حسین باردار شد.^۱

---

۱ - التاريخ الكبير، امام بخاری (۲/ ۳۸۱)، الثقات ابن حبان (۳/ ۶۸)، معرفة الصحابة، ابی نعیم (۲/ ۹)، الاستيعاب، ص ۱۸۴، المعجم الكبير طبرانی (۳/ ۹۴)، وتاريخ الإسلام ذهبی (۳/ ۹۳).

۲ - سير أعلام النبلاء (۳/ ۲۸۰).

۳ - معرفة الصحابة (۲/ ۶۶۱).

۴ - الإصابة (۲/ ۵۴۷)، و الاستيعاب، ص ۱۸۴.

قتاده می‌گوید: پس از یک سال و ده ماه از ولادت حسن علیه السلام، ماه ششم سال پنجم هجری حسین به دنیا آمد.^۲

طبرانی و ابن عساکر از جعفر بن محمد (الصادق) از پدرش باقر چنین نقل کرده اند که: (میان ولادت حسن علیه السلام و به شکم افتادن حسین علیه السلام فقط یک طهر فاصله بود).^۳ حافظ بن حجر عسقلانی در توضیح این روایت می‌گوید: (شاید وی ده ماهه به دنیا آمده و یا طهر دو ماه به طول انجامیده است).^۴

حسین و عنایت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم

چه شرافتی برتر از این که پدر بزرگ حسین علیه السلام، حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم و مادر بزرگش خدیجه بنت خویلد رضی الله عنها و پدرش علی بن ابی طالب علیه السلام و مادرش فاطمه دختر رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و برادرش حسن علیه السلام باشد.

برترین مزیتی که در این دودمان وجود دارد، انتساب به برگزیده‌ترین انسان‌ها، حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم است، اما ارتباط حسین علیه السلام با جد بزرگوارش چگونه بود، بهتر بگوییم: جد بزرگوارش حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم به وی و برادرش حسن علیه السلام با چه نگاهی می‌نگریستند؟

خواننده‌ی گرامی! برای درک عمق ارتباط صمیمانه‌ی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم با دو نوه اش حسن و حسین رضی الله عنهما لازم می‌دانم اندکی به سیره‌ی عطرآگین و پر حادثه‌ی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم که احساسات انسانی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم را با خوشی‌ها و شادمانی‌ها و غم و اندوهش به دوش می‌کشد، بازگردیم.

۱- الاستیعاب، ص ۱۸۴.

۲- سابق.

۳- المعجم الکبیر (۳/ ۹۴)، و تاریخ ابن عساکر (۱۴/ ۲۵۶). این روایت مرسل است اما احتمال دارد که این مطلب از خاندان حسین علیه السلام نقل شده باشد که باقر رحمه الله آن را بازگو کرده است.

۴- الإصابة (۲/ ۵۴۷)، در یکی از نسخه‌های خطی الإصابة چنین آمده است: اگر حسن در رمضان و حسین در شعبان به دنیا آمده باشد احتمال می‌رود که نه ماهه به دنیا آمده، و نفاس تا دو ماه به طول انجامیده است.

آری! رسول الله ﷺ فرزندان پسر خویش؛ قاسم و عبدالله و بالأخره ابراهیم را از دست دادند و بنا به اهمیت فرزندان پسر نزد مردم که باعث باقی ماندن نسل انسان می‌شوند، مشرکان مکه این را بهانه ای برای وارد آوردن فشار بر رسول الله ﷺ و دعوت ایشان قرار دادند و حتی گفتند: ^۱ نسل محمد بریده است، پسرانش زنده نمی‌مانند، خداوند متعال در دفاع از رسول الله ﷺ این آیه را نازل فرمود: ﴿إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾ ^۲. «بی‌گمان دشمنت، خود بی‌دنباله (و بدون نسل) است».

سال‌ها گذشت و رسول الله ﷺ از ماریه‌ی قبطیه رضی الله عنها صاحب پسری گشتند و وی را به یاد پدرش حضرت ابراهیم علیه السلام، ابراهیم نام نهادند. رسول الله با شادمانی از تولد این نوزاد به اصحاب خویش فرمودند: «دیشب برایم پسری به دنیا آمده است و من او را به نام پدرم، ابراهیم نام گذاشته‌ام» ^۳.

شاید ایشان امید داشتند که نسل وی از این نوزاد امتداد بیابد همان گونه که نسل پدرش ابراهیم علیه السلام امتداد یافت و ایشان از نسل او به دنیا آمدند. اما ناگاه ابراهیم در جلوی دیدگان رسول الله ﷺ از دنیا رخت بربست و از فراقش اشک بر گونه‌های مبارکش جاری گشت.

انس بن مالک رضی الله عنه می‌گوید: با رسول الله ﷺ نزد ابوسیف القین (شوهر دایه‌ی ابراهیم) رفتیم، رسول الله ﷺ ابراهیم را در آغوش گرفت و بوسید و بویید؛ و باری دیگر رفتیم ابراهیم در حال جان کندن بود، اشک از چشمان رسول الله ﷺ جاری شد، عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه گفت: شما هم ای رسول الله؟ ... فرمودند: «ای ابن عوف! این نشان رحمت است، و سپس فرمودند: دیده اشکبار و قلب اندوهگین می‌گردد اما سخنی

۱ - گوینده عاص بن وائل سهمی است و هرگاه از رسول الله ﷺ یاد می‌شد، می‌گفت: او را بگذارید، او مردی است که نسلی ندارد و اگر بمیرد یاد و خاطره اش از بین می‌رود و شما از دست او راحت می‌شوید.

۲ - أنساب الأشراف (۱/۶۲)، و سیره‌ی ابن هشام (۱/۲۶۵).

۳ - صحیح مسلم، کتاب الفضائل، باب رحمة الصبيان و العیال و تواضعه و فضل ذلک، حدیث شماره: ۲۳۱۵.

جز در راستای رضای پروردگار بر زبان نمی‌آوریم، ای ابراهیم! ما از فراق تو اندوهگین هستیم»^۱.

تاریخ این لحظه‌های اندوه رسول الله ﷺ؛ آن پدر مهربانی را که از فراق جگر گوشه اش متأثر بود، در سراپرده‌ی خویش دارد.

لیکن رسول الله ﷺ عاطفه‌ی سرشار پدری خویش را نثار پسران دخترش فاطمه رضی الله عنها می‌نمودند و آنان ریحانه‌های ایشان از دنیا بودند.

امام بخاری از ابن ابی نعم روایت نموده است که می‌گوید: من حضور داشتم که مردی از عبدالله بن عمر رضی الله عنهما درباره‌ی خون پشه سوال کرد، وی گفت: اهل کجایی؟ گفت: اهل عراق هستم. ابن عمر رضی الله عنهما گفت: این از خون پشه می‌پرسد و حال آن که فرزند رسول الله ﷺ را کشتند. من خودم از رسول الله ﷺ شنیدم که فرمودند: «حسن و حسین ریحانه‌های من از دنیا هستند»^۲.

حافظ ابن حجر در ذیل این حدیث می‌گوید: «آنان را به ریحانه تشبیه نمودند؛ زیرا فرزند را نیز همانند آن می‌بویند و می‌بوسند... و ترمذی نیز از انس رضی الله عنه روایت نموده است که رسول الله ﷺ حسن و حسین را می‌طلبیدند و آنان را می‌بوییدند و در آغوش می‌گرفتند»^۳.

رسول الله ﷺ آنان را بسیار دوست می‌داشت و دوستی آنان را دوستی با خویش و دشمنی با آنان را دشمنی با خویش می‌شمردند، امام احمد در مسند از ابوهریره رضی الله عنه آورده

۱- صحیح بخاری، الجنائز، باب قول النبی ﷺ إنا بک محزونون حدیث شماره: ۱۲۴۱.

۲- صحیح بخاری، الأدب، باب رحمة الولد وتقيله ومعانقته، حدیث شماره‌ی ۵۹۹۴، فضائل أصحاب النبی ﷺ، باب مناقب الحسن و الحسین، حدیث شماره‌ی ۳۷۵۳

۳- فتح الباری، ابن حجر عسقلانی (۷/ ۴۶۹) اصل حدیث که ترمذی آورده این گونه است: عن یوسف بن إبراهیم أنه سمع أنس بن مالک یقول: سئل رسول الله ﷺ أی أهل بیتک أحب إلیک؟ قال: «الحسن و الحسین» و کان یقول لفاطمة: «ادعی لی ابني فیسمها و یضمها إلیه» ترمذی، کتاب المناقب، باب مناقب الحسن و الحسین، حدیث شماره‌ی ۳۷۷۲. شیخ آلبنی در ضعیف الترمذی (۳۷۷۲) آن را ضعیف گفته است.

است که رسول الله ﷺ فرمودند: «هر کس آنان (حسن و حسین) را دوست بدارد، مرا دوست داشته و هر کس با آنان دشمنی کند با من دشمنی کرده است».^۱

در روایتی دیگر از ابوهریره رضی الله عنه چنین آمده است که می گوید: رسول الله ﷺ که حسن و حسین را بر شانه های خویش حمل می کردند، نزد ما تشریف آوردند، گاه این را می بوییدند و گاه آن را، مردی گفت: یا رسول الله! آنان را دوست دارید؟ فرمودند: «هر کس آنان را دوست بدارد، مرا دوست داشته و هر کس با آنان دشمنی کند، با من دشمنی کرده است».^۲

حسن و حسین رضی الله عنهما تنها نوه های رسول الله ﷺ نبودند که ایشان همچون پدربزرگی با نگاه محبت و مهربانی و افتخار به آنان بنگرند، بلکه به تمام معنا پسران ایشان بودند.

رسول الله ﷺ روز هفتم ولادت، آنان را حسن و حسین نامیدند و دستور دادند که برای هر کدام دو گوسفند عقیقه کنند^۳ و سرهایشان را بتراشند.

نسائی از ابن عباس رضی الله عنه روایت نموده است که: رسول الله ﷺ برای هر کدام از حسن و حسین رضی الله عنهما دو گوسفند عقیقه نمودند.^۴

ابن حبان از ام المومنین عایشه رضی الله عنها آورده است که: رسول الله ﷺ روز هفتم برای حسن و حسین عقیقه نمودند و بر آنان نام نهادند و دستور دادند که سرهایشان را بتراشند.^۵

می بینیم که رسول الله ﷺ برای نوه هایش عقیقه ذبح می کند در صورتی که این وظیفه ی پدر است نه پدر بزرگ، اما رسول الله ﷺ خود را پدر آنان می داند و در آن

۱- مسند أحمد حدیث شماره ی ۷۸۶۳، شعب آرئووط گفته: سندش قوی و رجالش ثقه و رجال صحیحین هستند.

۲- مسند امام احمد حدیث شماره ی ۹۶۷۱، شیخ شعب آرئووط گفته: این حدیث حسن و سندش ضعیف است به خاطر مجهول بودن عبدالرحمن بن مسعود و حدیث قبلی شاهد آن است.

۳- شیخ آلبانی در إرواء الغلیل (۳۷۹/۴) سند آن را صحیح علی شرط البخاری گفته است.

۴- سنن نسائی (۴۵۳۱) با سند صحیح.

۵- صحیح ابن حبان (۵۳۱۱) حاکم (۲۳۷/۴). شیخ شعب آن را حسن گفته و حسین سلیم اسد آن را صحیح می داند.

واحد و با احساس و عاطفه‌ی والا، هم نقش پدر را ایفا می‌کنند و هم نقش پدر بزرگ را، حقا که این گونه هم بودند و در بیش از یک حدیث، آنان را فرزند خود خوانده اند.^۱

این چه عنایتی است! و قلب کدام پدر این همه عطوفت و مهربانی را در خود جای داده است. آری! ایشان رسول خداست با آن رحمت گسترده و احساسات آکنده از مهر و محبت.

توجه و مواظبت رسول الله ﷺ به نوه‌هایش بدان جا رسیده بود که برای محافظت آنان از هرگونه بدی، همواره با دعا آنان را از هر گزند احتمالی به پناه خداوند واگذار می‌کردند.

امام بخاری از ابن عباس رضی الله عنه آورده است که: رسول الله ﷺ حسن و حسین رضی الله عنهما را با این دعا افسون می‌کردند و می‌فرمودند: «پدرتان ابراهیم، اسماعیل و اسحاق را با این دعا افسون می‌کرد، أعوذ بکلمات الله التامة من کل شیطان وهامة و من کل عین لامة»^۲.

«پناه می‌برم به کلمات تامه الهی از گزند هر شیطان و حیوان موزی و چشم شوری».

احساسات پدرانه‌ی ایشان آن گاه به اوج خود رسیده بود که از بالای منبر و هنگام ایراد خطبه و موعظه‌ی مومنان به تقوی و کارهای شایسته، نوه‌های خردسال خویش را مشاهده فرمودند که جست و خیز کنان به سوی ایشان می‌آیند، بی اختیار خطبه را ناتمام گذاشتند و از منبر پایین آمدند و آنان را در آغوش گرفتند و به منبر بردند. خدایا! قلب پیامبر ﷺ چه شفقت گسترده‌ای برای خردسالان داشت و چه عاطفه‌ی پدری عمیقی در آن نهفته بود.

۱ - مثلاً حدیث ابوبکر در بخاری که می‌گوید: روزی رسول الله ﷺ حسن را آوردند و بر بالای منبر بردند و فرمودند: «این فرزندم آقااست، شاید خداوند توسط او میان دو گروه از مسلمانان صلح ایجاد کند».

۲ - صحیح بخاری، حدیث شماره: ۳۳۷۱.

ابوداود از بریده رضی الله عنه چنین نقل می‌کند که: رسول الله صلی الله علیه و آله در حال ایراد خطبه بودند که حسن و حسین که لباس سرخ رنگی بر تن داشتند جست و خیز کنان آمدند، رسول الله صلی الله علیه و آله از منبر پایین آمدند و آنان را به دوش گرفتند و به منبر رفتند و سپس فرمودند: «حقا که خداوند متعال راست فرموده است که مال و فرزند مایه‌ی آزمایش هستند، من اینها را دیدم و نتوانستم خودم را کنترل کنم و سپس خطبه را ادامه دادند».^۱

و همچنین ابویعلی رضی الله عنه می‌گوید: «نزد رسول الله صلی الله علیه و آله بودیم حسن یا حسین بر سینه‌ی ایشان بود، ادرار او از سینه ایشان سرازیر شد، برخاستیم که او را برداریم؛ رسول الله صلی الله علیه و آله فرمودند: پسر من را راحت بگذارید تا کارش را تمام کند، سپس آن را با آب شستند و سپس به بیت المال که خرمای صدقه در آن نگاهداری می‌شد تشریف بردند، آن پسر نیز با ایشان رقت و خرمایی برداشت و در دهان گذاشت، رسول الله صلی الله علیه و آله آن را در آوردند و فرمودند: صدقه برای ما حلال نیست».^۲

رسول الله صلی الله علیه و آله گاه ایشان را بر قاطرش (دلدل)^۳ سوار می‌کردند یکی را جلو و دیگری را پشت خویش می‌نشاندند.

امام مسلم از ایاس و او از پدرش نقل کرده است که: من قاطر رسول الله صلی الله علیه و آله را که ایشان با حسن و حسین، یکی جلو و دیگری پشت رسول الله صلی الله علیه و آله سوار بودند مهار کردم تا اینکه آنان را به حجره‌ی رسول الله صلی الله علیه و آله بردم.^۴

رسول الله صلی الله علیه و آله با مهربانی آنان را می‌بوسیدند، ابوهریره رضی الله عنه اتفاق جالبی را برایمان تعریف می‌کند، ابوداود از وی نقل کرده است که اقرع بن حابس دید که رسول الله صلی الله علیه و آله

۱- ابوداود، حدیث شماره‌ی ۱۱۰۹، آلبانی آن را صحیح گفته است.

۲- مسند احمد، حدیث شماره‌ی ۱۹۰۸۲ با سند صحیح. شیخ شعیب أرنؤوط گفته: اسنادش صحیح است.

۳- پیامبر صلی الله علیه و آله غیر از دلدل قاطر دیگری نداشتند، طبرانی در المعجم الأوسط ۴/ ۲۰۲ روایتی آورده که تأکید می‌ورزد قاطری که در روایات آمده همان دلدل است، از انس رضی الله عنه روایت شده که چون مسلمانها نخست در روز حنین شکست خوردند و پیامبر صلی الله علیه و آله بر قاطر خویش که همان دلدل بود سوار بودند ...

۴- صحیح مسلم، حدیث شماره‌ی ۲۴۲۱.

حسین را می‌بوسند، اقرع گفت: من ده پسر دارم اما تا کنون هیچ کدام را نبوسیده‌ام. رسول الله ﷺ فرمودند: «هر کس رحم نکند بر او رحم نخواهد شد».^۱ و در روایت دیگر چنین آمده است که فرمودند: «برایت چکار کنم که خدای متعال رحمت را از قلب تو گرفته است».^۲

ابن حبان از ابوهریره رضی الله عنه روایت نموده است که: رسول الله ﷺ زبان خویش را برای حسین رضی الله عنه بیرون می‌آوردند و آن کودک به آن دست دراز می‌کرد، عینه بن حصن بن بدر گفت: رسول الله ﷺ چنین می‌کنند، والله من تا بچه هایم بزرگ شده اند هیچکدام را حتی یک بار هم نبوسیده‌ام، رسول الله ﷺ فرمودند: «هر کس بر دیگران رحم نکند، بر او نیز رحم نمی‌شود» امکان دارد این هر دو واقعه اتفاق افتاده باشند و یا رسول الله ﷺ این مطلب را در یک حادثه فرموده و راویان جداگانه نقل کرده باشند و یا یکی از راویان در نقل نام گوینده دچار اشتباه شده و آن را جابجا کرده باشد. زمانی که اقرع بن حابس^۳ در مسجد رسول الله ﷺ آمد با صدای بلند از پشت دیوار فریاد زد که ای محمد! بیا بیرون و آنگاه این آیه نازل شد: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ (الحجرات: ۴) «بیشتر کسانی که تو را از پشت اتاق‌ها صدا می‌زنند، نمی‌دانند».

آنان بادیه نشینانی درشت خو بودند و زندگانی سخت صحرایی این سرشت را بر آنان املا کرده بود و با اینکه مسلمانانی خوب بودند اما نمی‌توانستند از این سرشت دوری کنند.^۴

۱ - ابوداود، حدیث شماره‌ی ۵۲۲۰، آلبانی آن را صحیح دانسته است.

۲ - صحیح ابن حبان، حدیث شماره‌ی ۵۵۹۵. ارنؤوط گفته: اسناد صحیح علی شرط البخاری.

۳ - صحابی، از بزرگان عرب در زمانه‌ی جاهلیت بود. پس از فتح مکه به همراه عطار بن حاجب با وفد بنی‌دارم از تمیم خدمت رسول الله ﷺ حاضر شد. در غزوه‌ی طائف و حنین شرکت کرده و در مدینه سکونت نمود. بعد ها در بیشتر جنگ‌ها در رکاب خالد بن ولید رضی الله عنه شرکت نموده و بالاخره در جोजان به شهادت رسید.

۴ - صحیح ابن حبان، حدیث شماره‌ی ۶۹۷۵. شعبی ارنؤوط گفته: اسناد حسن.

روایاتی نادرست در نامگذاری

مراجع تاریخی و اخبار روایاتی ضعیف و منکر درباره‌ی نامگذاری حسین به این نام توسط رسول الله ﷺ نقل شده که چون میان مردم مشهورند ناچار اندکی پیرامون آن سخن می‌گوییم:

۱. هانی بن هانی از علی رضی الله عنه چنین نقل کرده است که: «هنگامی که حسن به دنیا آمد من او را «حرب» نام گذاشتم، رسول الله ﷺ فرمودند: فرزندم را به من نشان دهید، نام او را چه گذاشته اید؟ گفتم: حرب، فرمودند: خیر، بلکه او حسن است، و هنگامی که حسین به دنیا آمد نام او را حرب نهادند، رسول الله ﷺ آمده و فرمودند: فرزندم را به من نشان دهید، نامش را چه گذاشته اید؟ گفتم: حرب، فرمودند: خیر، بلکه او حسین است و هنگامی که بچه‌ی سوم به دنیا آمد من او را حرب نام گذاشتم، رسول الله تشریف آوردند و فرمودند: فرزندم را بیاورید، او را چه نام گذاشته اید؟ گفتم: حرب، فرمودند: خیر، بلکه او مُحَسِّن است و فرمودند: آنان را به نام‌های فرزندان هارون: شَبَّر و شبیر و مُشَبِّر نام نهاده ام»^۱.

این روایت از دیدگاه ما صحیح نیست؛ زیرا:

اولاً: آن را «هانی بن هانی» روایت کرده و ابن سعد درباره‌ی او گفته است: منکرالحديث است.^۲ و امام شافعی گفته است: فردی ناشناخته است و علمای حدیث به خاطر ناشناس بودنش، به احادیث وی اهمیت نمی‌دهند، و ابن المدینی گفته است که مجهول است.^۳

ثانیاً: از علی بن ابی طالب رضی الله عنه بعید است که با اینکه می‌بیند که رسول الله ﷺ نام حرب را نمی‌پسندد بار بار هر نوزاد جدیدی را به آن نام نامگذاری کند.

۱ - مسند امام أحمد (۹۸/۱)، ابن حبان (۶۹۵۸).

۲ - الطبقات الکبری (۴۷۱/۶)

۳ - تهذیب التهذیب (۲۳/۱۱).

ثالثا: با این فرضیه که نامگذاری هر سه نوزاد در روز هفتم ولادت صورت گرفته است آیا معقول است که رسول الله ﷺ از نامگذاری هر سه نوه اش غافل بوده اند و هر بار بیایند و بپرسند که بچه را چه نام گذاشته اید و سپس آن نام را تغییر دهند.

رابعا: ذکر نام «محسن» و «مشبر» با عنوان پسران هارون، از مناکیر هانی بن هانی و انفرادات اوست و کسی دیگر آن را ذکر نکرده است، حدیث فوق در معجم طبرانی از طریق دیگری از یحیی بن عیسی رملی تمیمی نیز روایت شده است، می گوید: اعمش از زبان صالح بن ابی الجعد به ما گفت که علی علیه السلام گفته است: من مردی بودم که (حرب = جنگ) را دوست داشتم، وقتی حسن متولد شد خواستم او را حرب نام گذارم اما رسول الله ﷺ او را حسن نام نهادند و وقتی حسین متولد شد، خواستم او را حرب نام گذارم که رسول الله ﷺ او را حسین نام گذاشتند و فرمودند: من این دو پسر را نام های پسران هارون شبر و مشبر نام نهاده ام.

سند این روایت ضعیف و منقطع است؛ روایت سالم بن ابی الجعد از علی، مرسل است؛ همان گونه که ابوزرعه گفته است، رملی، آن گونه که حافظ ابن حجر گفته: صدوق است اما در روایت خطا می کند.^۱

این روایت با آنکه ضعیف است اما از روایت اول بیشتر قابل قبول است؛ زیرا در آن آمده که علی علیه السلام خواست پسرانش را حرب نام بگذارد اما به احترام خواسته ی رسول الله ﷺ این کار را نکرد.

و همچنین در روایت سلمان علیه السلام نیز نامی از «محسن» و «مشبر» نیست، این جای تأمل است.

خامسا: هارون پسرانی به این نام نداشته است و کسانی که پسران هارون را با این نام ها می شناسند به همین روایت استناد کرده اند و همان گونه که می بینید این روایت

صلاحیت شاهد بودن برای روایتی دیگر را ندارد چه رسد به اینکه مستقیماً از آن استدلال شود.

و هنگامی که برای نمونه به سفر خروج؛ کتابی که یهود و نصاری به آن معتقدند بر می‌گردیم می‌بینیم که در اصحاب ششم که نام‌های پسران هارون علیه السلام را بر می‌شمارد، آمده است که: هارون، الیشایع دختر عمیناداب خواهر نحشون را به همسری گرفت و از وی فرزنداناش: ناداب، ابیهو، العازا، و ایثامارا زاییده شدند.^۱

پسران هارون نزد اهل کتاب این هایند، شبر و شبیر و مشبر از کجا آمده‌اند؟ سادسا: در روایات ثابت است که رسول الله ﷺ برای حسن و حسین نام برگزیده‌اند نه علی، و روایت مورد بحث با آن تناقض دارد.

۲. روایت دوم

سلمان رضی الله عنه می‌گوید، رسول الله ﷺ فرمودند: حسن و حسین را به نام پسران هارون شبر و شبیر نام نهاده‌ام.^۲

در سند این روایت فردی به نام برذعه ابن عبدالرحمن وجود دارد که ابن حبان درباره وی گفته است: احادیث منکر و بی‌بنیادی را روایت می‌کند و در آن دچار وهم می‌شود و احتجاج به آن جایز نیست.^۳ ذهبی می‌گوید: او روایات منکری دارد.^۴ و راوی دیگرش عمرو بن حرث است، امام بخاری در «التاریخ الکبیر» و ابن ابی حاتم در «الجرح و التعدیل» از او یاد کرده‌اند^۵ و او را جرح و یا تعدیل نکرده‌اند. لذا امام بخاری در «التاریخ الکبیر» درباره‌ی این حدیث می‌گوید: سندش ناشناخته و مجهول است.^۶

۱- سفر خروج (۲۳/۶).

۲- المعجم الکبیر طبرانی (۱/۱۰۱).

۳- المجروحین (۱/۱۹۸).

۴- میزان الإعتدال (۱/۳۰۳).

۵- التاریخ الکبیر (۶/۳۲۲)، والجرح والتعدیل (۶/۲۲۶).

۶- التاریخ الکبیر (۲/۱۴۷).

۳. روایت سوم

سوده بنت مسرح می گوید: هنگام زایمان فاطمه من با چند زن دیگر حضور داشتیم، رسول الله ﷺ آمدند و فرمودند: حال وی چطور است؟ گفتم: یا رسول الله! در حال زایمان است، فرمودند: هرگاه زایمان کرد، تا من نیامده ام کاری نکنید، هنگامی که زایمان کرد، نافش را بریدند و در پارچه ای زرد رنگ پیچیدند، رسول الله ﷺ تشریف آوردند و پرسیدند: چه شد؟ گفتم: یا رسول الله! پسری به دنیا آورد و ما نافش را بریده و در پارچه ای پیچیده ایم، فرمودند: او را بیاورید، من او را آوردم، رسول الله ﷺ پارچه زرد رنگ را انداختند و وی را در پارچه ای سفید پیچیدند و در دهان او آب دهن انداختند، علی علیه السلام آمد، رسول الله ﷺ فرمودند: ای علی! نامش را چه گذاشته ای؟ گفت: جعفر یا رسول الله! فرمودند: خیر، لیکن او حسن است و بعد از او هم حسین و تو ابوالحسن الخیر هستی.^۱

ذهبی درباره ی سند این روایت می گوید: سند علی بن میسر از عمر بن عمیر از ابن فیروز، سندی تاریک و متن آن باطل است.^۲

و ابن حجر در «الإصابة» از ابن عبدالبر نقل نموده که وی گفته است: «سندش ناشناخته و مجهول است»^۳

و علامه آلبنانی می گوید: این سند مسلسل با افرادی مجهول و نشاخته است، از علی بن میسر گرفته به بالا.^۴

و غیر از جهالت سند، ضرار بن صرد تیمی یعنی همان ابونعیم طحان کوفی نیز در سندش وجود دارد که ابن معین می گوید: در کوفه دو دروغ پرداز هست، یکی ابن،

۱ - طبرانی (۲۳/۳) شماره ی ۲۵۴۲، و (۳۱۱/۲۴) شماره ی ۷۸۶.

۲ - میزان الاعتدال (۱۵۸/۳).

۳ - الإصابة فی تمییز الصحابة ترجمه شماره ی ۱۱۳۵۴: سواده و گفته شده: سوده بنت مسرح.

۴ - سلسلة الأحادیث الضعيفة (۱۸۶/۸).

یعنی: ضرار بن صرد، و ابونعیم نخعی. و امام بخاری او را متروک الحدیث گفته است و نسائی می‌گوید: ثقه نیست، و دارقطنی نیز او را ضعیف دانسته.^۱

۴. روایت چهارم

علی رضی الله عنه می‌گوید: هنگامی که حسن متولد شد او را حمزه و حسین را به نام عمویش جعفر نام نهادم، رسول الله صلی الله علیه و آله مرا طلبیدند و فرمودند: به من امر شده که نام این دو نفر را تغییر دهم، گفتم: خدا و رسول صاحب اختیارند، آن گاه آنان را حسن و حسین نامیدند.^۲

یکی از راویان این حدیث، عبدالله بن محمد بن عقیل است که محمد بن سعد او را در طبقه‌ی چهارم اهل مدینه قرار داده و گفته است: او منکر الحدیث است و به احادیث او احتجاج نمی‌شود، و نسائی او را ضعیف نامیده است و ابوزرعه می‌گوید: از او سندهای متفاوتی آمده است، ابوحاتم می‌گوید: لین الحدیث است و قوی نیست، و ابومعمر قطیعی می‌گوید: این عینه حافظه اش را نمی‌ستود، ابوبکر بن خزیمه می‌گوید: به خاطر سوء حافظه اش به او استدلال نمی‌کنم.^۳

یحیی بن معین می‌گوید: ضعیف الحدیث است.^۴ و ابن حبان می‌گوید: بد حافظه است، حدیث را نادرست عرضه می‌کند و باید از اخبار او پرهیز نمود.^۵ و همچنین محمد بن عقیل ابن ابی طالب، یکی دیگر از راویان این روایت، لین الحدیث است و مبادا کسی به گفته‌ی حافظ بن حجر که او را مقبول دانسته فریب خورد؛ زیرا مقبول نزد ابن حجر مشروط به آنست که متابعی داشته باشد در غیر این صورت، لین الحدیث باقی خواهد ماند و این مطلب را در مقدمه‌ی "التقریب" مفصلاً بیان

۱ - تهذیب الکمال (۱۳/۳۰۳).

۲ - مسند امام احمد (۱/۱۵۹)، والمعجم الکبیر (۴/۲۷۷) حدیث شماره‌ی ۲۷۸۰.

۳ - تهذیب الکمال (۱۶/۸۰).

۴ - الکامل فی الضعفاء (۴/۱۲۷).

۵ - میزان الاعتدال (۲/۴۸۴).

داشته و گفته است: ششم: کسی است که احادیث اندکی دارد و علیه او موردی ثابت نگشته است که به سبب آن حدیثش ترک گردد و با واژه مقبول این افراد مراد هستند البته در جایی که متابع داشته باشند و در غیر این صورت لین الحدیث هستند.^۱

و هرجا برای روایت محمد بن عقیل متابعی وجود نداشته باشد، آن حدیث محکوم به ضعف است.

ویژگی‌های جسمانی

حسن بن علی رضی الله عنهما از لحاظ ظاهری سر و گردن با رسول الله بسیار شبیه بود و بدین جهت ابوبکر رضی الله عنه او را در کودکی به آغوش می‌گرفت و می‌گفت: پدرم فدایش باد، شبیه رسول الله صلی الله علیه و آله است نه شبیه علی، و علی رضی الله عنه می‌خندید.^۲

اما غیر از سر و گردن، در روایات آمده است که جسم حسین بن علی رضی الله عنه به رسول الله صلی الله علیه و آله بیشتر شبیه بود.

ترمذی از طریق هانی بن هانی از علی رضی الله عنه نقل کرده است که گفت: «سر و گردن حسن رضی الله عنه به رسول الله صلی الله علیه و آله شبیه‌تر است اما پایین تر از آن، حسین به ایشان شباهت بیشتری دارد».^۳

طبرانی از علی بن ابی طالب رضی الله عنه روایت نموده است که: هر کس دوست دارد که شبیه‌ترین فرد به رسول الله صلی الله علیه و آله را از گردن به پایین از لحاظ رنگ و اندام بنگرد، به حسین بن علی بنگرد.^۴

ابن عساکر از فروه بن ابی المغراء و او از قاسم بن مالک و او از عاصم بن کلیب از پدرش نقل نموده است که گفت: رسول الله صلی الله علیه و آله را در خواب دیدم، و خوابم را برای

۱ - مقدمه‌ی تقریب التهذیب، ص ۱.

۲ - صحیح بخاری، حدیث شماره‌ی ۳۵۴۲.

۳ - ترمذی (۶۶۰/۵)، آلبانی آن را ضعیف شمرده است.

۴ - المعجم الکبیر (۹۵/۳) ابن حدیث به خاطر ضعف ابراهیم بن یوسف و هبیره بن مریم ضعیف است.

ابن عباس رضی الله عنه تعریف کردم، وی گفت: آیا هنگامی که ایشان را دیدی به یاد حسین بن علی افتادی؟ گفتم: آری والله وقتی که راه می‌رفتند با دیدن دست‌های ایشان به یاد او افتادم. گفت: ما او را به رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم تشبیه می‌کردیم.^۱

زبیر بن بکار به نقل از محمد بن ضحاک حزامی می‌گوید: چهره‌ی حسن شبیه چهره‌ی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و جسد حسین شبیه جسد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بود.^۲

من در حدیث انس بن مالک که امام بخاری روایت نموده است اندیشیدم که می‌گوید: سر حسین بن علی علیه السلام را نزد عبیدالله بن زیاد آوردند و در تشتی گذاشتند و او درباره‌ی زیبایی ایشان سخن گفت. انس گفت: او از همه به رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بیشتر شبیه بود و در آن هنگام خضاب زده بود ...^۳

و در روایت ترمذی از طریق حفصه بنت سیرین چنین آمده است که انس رضی الله عنه گفت: نزد ابن زیاد بودم که سر حسین رضی الله عنه را آوردند و در تشتی گذاشتند و ابن زیاد گفت: تاکنون چنین زیبا رویی را ندیده‌ام، انس می‌گوید: من گفتم: وی شبیه‌ترین فرد به رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بود.^۴

پس از تأمل به این نتیجه رسیدم که حسین رضی الله عنه حتی در سر و صورت نیز شبیه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بود، نه آن گونه که از روایات ضعیف سابق که شباهت را در جسد منحصر می‌گردانید بر می‌آید، و گرنه چرا عبیدالله بن زیاد شباهت ایشان با رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم را یادآور شد، بنابراین به تمام معنا از تمام اهل بیت به رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بیشتر شبیه بود.

۱ - تاریخ دمشق (۱۴/ ۱۳۵) این اثر ضعیف است به خاطر انقطاع میان فروه بن ابی المغراء (م ۲۲۵ هـ) و ابن عساکر (م ۵۷۱ هـ).

۲ - البداية و النهاية (۸/ ۱۵۰)، روایت به خاطر مجهول بودن محمد بن ضحاک ضعیف است.

۳ - صحیح بخاری، حدیث شماره‌ی ۳۵۳۸.

۴ - ترمذی، حدیث شماره‌ی ۳۷۷۸. آلبانی این حدیث را صحیح گفته است.

این شباهت یک نوع شباهت فطری و غیر اختیاری بود، اضافه بر آن، حسین علیه السلام می‌کوشید که شباهتش به رسول الله صلی الله علیه و آله در اموری مانند خضاب و غیره نیز کامل گردد. ابویعلی از سفیان نقل نموده که می‌گوید: از عبدالله بن ابی یزید پرسیدم که آیا حسین بن علی علیه السلام را دیده‌ای؟ گفت: آری، سر و محاسن صورت سیاه بود جز چند تار موی در قسمت جلوی محاسنش، نمی‌دانم که دیگر قسمت های آن را رنگ کرده بود و این چند تا را به خاطر مشابَهت به رسول الله گذاشته بود و یا فقط همین چند تار سفید شده بود...^۱

موی سر و محاسن حسین علیه السلام بسیار سیاه بود، ذهبی از ابن جریج و او از عمر بن عطا نقل می‌کند که می‌گوید: حسین را دیدم که با وسمه (گیاهی که رنگش مایل به سیاهی است) موهایش را رنگ می‌کرد و سر و محاسنش بسیار سیاه بود.^۲

لباس و زینت

حسین علیه السلام لباس پشمی می‌پوشید همانند دیگر صحابه لباس شهرتی که آنان را از سایر مردم متمایز کند نمی‌پوشید.

طبرانی به نقل از سدی می‌گوید: حسین بن علی علیه السلام را دیدم که عمامه ای پشمی پوشیده و موهایش از زیر آن نمایان بود.^۳

و نیز از شعبی نقل نموده که گفت: نزد حسین بن علی رفتم ایشان لباس پشمی پوشیده بود.^۴ و در روایت شعبی آمده است که حسین علیه السلام بیشتر دوست داشت در رمضان انگشتر بپوشد، انگشتر پوشیدن از عادات حسنه است و عبادت نیست.

شعبی می‌گوید: حسین علیه السلام را دیدم که در ماه رمضان انگشتر می‌پوشید.^۱ و روایت شده که انگشتر ایشان در دست چپ بود، ترمذی این مطلب را از محمد باقر روایت

۱ - مسند ابویعلی (۱۲/۱۴۴)، حسین سلیم اسد اسنادش را صحیح گفته است.

۲ - نگا: سیر أعلام النبلاء (۳/۲۸۱) والبدایة (۸/۱۵۰).

۳ - المعجم الکبیر (۳/۱۰۰) شماره‌ی ۲۷۹۶.

۴ - المعجم الکبیر (۳/۱۰۱) شماره‌ی ۲۷۹۷.

کرده است که گفت: حسن و حسین در دست چپ انگشتر می پوشیدند.^۲ و طبرانی از باقر آورده است که: حسین بن علی در دست چپ انگشتر می پوشید^۳ و پوشیدن انگشتر از رسول الله ﷺ هم در دست راست و و هم دست چپ ثابت است.

مسلم از انس بن مالک روایت نموده است که وی گفت: انگشتر رسول الله ﷺ در این انگشت بود، و به انگشت خنصر (انگشت کوچک) دست چپ اشاره نمود.^۴

و در جامع ترمذی از صلت بن عبدالله آمده است که گفت: ابن عباس را دیدم که در دست راست انگشتر می پوشید و گمان کنم که گفت: رسول الله ﷺ را دیدم که در دست راست انگشتر می پوشیدند.^۵

و نیز از حماد بن سلمه آمده است که می گوید: ابورافع را دیدم که در دست راست انگشتر پوشیده بود از او در این باره پرسیدم گفت: عبدالله بن جعفر نیز در دست راست انگشتر می پوشید و عبدالله بن جعفر گفت: رسول الله در دست راست انگشتر می پوشیدند.^۶

در سنن نسائی از انس روایت شده است که رسول الله ﷺ در دست راست انگشتر می پوشیدند.^۷ امام نووی می گوید: اما درباره ی حکم فقهی مسأله، فقها اتفاق نظر دارند که پوشیدن انگشتر هم در دست راست و هم در دست چپ، بدون کراهیت جایز است، اما کدام یک بهتر است؟ بسیاری از سلف در دست راست و بسیاری هم در دست چپ انگشتر می پوشیدند...^۸

۱- سیر أعلام النبلاء (۳/ ۲۹۱).

۲- ترمذی، شماره ی ۱۷۴۳. آلبانی آن را صحیح و موقوف گفته است.

۳- المعجم الکبیر (۳/ ۱۰۱) شماره ی ۲۷۹۷. طاهر بن ابی احمد زبیری یکی از راویانش مجهول است.

۴- مسلم، شماره ی ۲۰۹۵.

۵- ترمذی، شماره ی: ۱۷۴۲.

۶- ترمذی، شماره ی ۱۷۴۴.

۷- نسائی، شماره ی ۵۲۸۳. آلبانی آن را صحیح گفته است.

۸- شرح نووی بر صحیح مسلم (۷۲/ ۱۴).

درباره‌ی زینت ایشان روایت شده که دایما با وسمه موهای خویش را رنگ می‌کردند، طبرانی از قیس مولای خباب نقل نموده است که می‌گوید: حسن و حسین علیهما السلام را دیدم که موهای خویش را سیاه می‌کردند.^۱

در مصنف عبدالرزاق از زهری آمده است که می‌گوید: حسین بن علی موهایش را سیاه می‌کرد.^۲ شوکانی در «السیل الجرار» می‌گوید: رنگ نمودن با دلایل صحیح ثابت است و روایاتی بر مشروعیت آن صحه گذاشته اند، آن گونه که در صحیحین و دیگر کتاب‌ها از ابوهریره رضی الله عنه روایت شده که رسول الله صلی الله علیه و آله فرمودند: یهود و نصارا رنگ نمی‌کنند و شما با آنان مخالفت کنید، امام احمد و اصحاب سنن از ابوذر رضی الله عنه روایت کرده‌اند که: بهترین چیزی که می‌توان با آن سفیدی مو را تغییر داد حنا و کتم است، و ترمذی آن را صحیح گفته است، در این مورد احادیث بسیاری وجود دارد و این سنت میان سلف مشهور بوده است به گونه ای که در بیوگرافی افراد ذکر می‌کنند که فلانی موهای خویش را رنگ می‌کرد یا خیر...^۳

وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ

پس از بحث لباس و زینت ظاهری حسین علیه السلام شایسته است به لباس و زینت اندرونی یعنی تقوا و ایمان ایشان نیز بپردازیم.

ظاهر و باطن اهل ایمان یکسان است و حسین بن علی علیه السلام نمونه‌ی بارزی از مردانی است که از حیث ایمان و اخلاق مراتب عالی‌ه ای داشتند.

حافظ ابن قیم می‌گوید: «هرگاه قلب از مواهب و عطایای والای ربانی سیراب گردد بر امرا و رعیت خلعت شایسته و مناسبی می‌پوشاند، بر نفس خلعت اطمینان و آرامش و رضایت و فروتنی می‌پوشاند، آن گاه حقوق را با بخشندگی و سعه صدر و رضایت و

۱- المعجم الکبیر (۹۸/۳) شماره‌ی ۲۷۸۲.

۲- مصنف عبدالرزاق (۱۵۵/۱۱) شماره‌ی ۲۰۱۸۴.

۳- السیل الجرار (۱۲۶/۴).

به راحتی می‌پردازد؛ زیرا در آن حال با قلب در اکثر موارد همسو می‌گردد و غالباً در پی هدف مشترکی خواهند بود، آن گاه نفس که قبلاً دشمن آشکار قلب بوده، وزیر دست راستش می‌گردد، و این همسویی و موافقت چنان طمانینه و لذتی در پی می‌آورد که لذت و نعمت‌های بهشتی را تداعی می‌کند، البته جنگ آن دو پایان نیافته، بلکه سلاح و تجهیزات آن همچنان در دسترس است و اگر قدرت و سیطره‌ی قلب نباشد، نفس با هر نحو ممکن و با هر سلاحی با او مبارزه می‌کند، بنابراین در دو مرز استراتژیک ظاهر و باطن تا آخرین لحظات زندگی باید استقامت و پایداری نمود.^۱

وی در «مدارج السالکین» می‌گوید: «خداوند جمال ظاهر و باطن را بیش از یک جا در قرآن کریم با هم ذکر نموده است، از آن جمله فرموده‌ی خدای متعال:

﴿يَبْنِيْءَ آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ لِبَاسًا يُورِي سَوَاءَ بَعْضِكُمْ وَرِدْشًا وَلِبَاسُ الْقَوَى ذَٰلِكَ خَيْرٌ﴾ (الأعراف: ۲۶)

و از آن جمله فرموده‌ی خدای متعال در باره‌ی زنهای جنت:

﴿فِيْهِنَّ خَيْرٌ حَسَنٌ﴾ (الرحمن: ۷۰)

و فرموده است:

﴿وَلَقَدْهُمْ نَصْرَةٌ وَ سُرُورٌ﴾ (الإنسان: ۱۱)

و از آن جمله فرموده‌ی خدای متعال:

﴿وَجُوهٌ يُّوَسِّدْنَ نَاضِرَةٌ ۖ (۲۴) إِلَى رَبِّهِنَّ نَاطِرَةٌ﴾ (القیامه: ۲۲-۲۳)

بی‌تردید صبر و استقامت و توکل و پایداری در برابر دشمنان که حسین علیه السلام در حادثه‌ی کربلا از خود به نمایش گذاشت، دلیل ایمان قاطع و عمیق ایشان به الله و قضا و قدر الهی است.

حافظ ابن قیم در این باره می‌گوید:

۱ - طریق الهجرة (۱/۶۳).

حسین علیه السلام می دانست که دشمنان فقط او را می خواهند و با دیگران کاری ندارند، ایشان به همراهان خود اختیار داد که هر کس می خواهد اجازه دارد که خود را از مرگ نجات دهد، و خود را برای مقابله با دشمن آماده نمود و لو این که جز چند نفری با او باقی نمانند، به همراهان خود فرمود: هر کس می خواهد شبانه نزد خانواده اش برگردد، من به او اجازه داده ام، اینان مرا می خواهند، مالک بن نضر گفت: من مدیون و عیالوار هستم، فرمود: شب فرارسیده، در تاریکی آن بروید و هر کس دست یکی از مردان اهل بیت مرا بگیرد و در تاریکی شب در صحرا و به شهرها و مناطق خود بروید، اینان مرا می خواهند، اگر مرا به دست بیاورند دنبال کسی دیگر نمی روند، بروید تا آنکه خداوند فرجی بیاورد...^۱

پیش از آن در مسیر عراق شبی خوابی دید و از خواب بیدار شد و با زبان یک مومن استوار فرمود: إنا لله وإنا إليه راجعون والحمد لله رب العالمین، گفت: در خواب دیدم که فردی اسب سوار می گفت: اینان به سوی مرگ پیش می روند، دانستم که خبر مرگ ما را به ما می دهد.^۲

در گرماگرم معرکه که دل ها از جا کنده می شود با اعتماد و اطمینان با پروردگارش راز و نیاز می کند و می گوید: «اللهم أنت ثقتي في كل كرب، ورجائي في كل شدة، وأنت لي في كل أمر نزل بي ثقة وعِدَّة، فكم من همٍّ يضعف الفؤاد، وتقل فيه الحيلة ويخذل فيه الصديق، ويشمت فيه العدو، فأنزله بك، وشكوته إليك رغبةً فيك إليك عمن سواك، ففرجته، وكشفته، وكفيتني، فأنت ولي كل نعمة وصاحب كل حسنة ومنتهى كل غاية».^۳

«پروردگارا! در هر غم و سختی اعتماد و امید من توست، در هر کاری که برایم پیش می آید اعتماد و توانم تویی، چه بسا غم هایی که فراتر از توان تحمل قلب بوده که راه و چاره ای نداشته دوستان در آن خود را کنار کشیده و دشمنان به شادی پرداخته

۱- البداية والنهاية (۱۱/ ۵۳۰).

۲- البداية (۱۱/ ۵۲۶).

۳- البداية (۱۱/ ۵۱۶).

اند، من آن را به تو سپرده ام و به تو از آن شکوه کرده و از دیگران خود را به امید تو بریده ام، و تو آن غم ها و سختی را گشوده ای و از من دور ساخته ای، خدایا! تو ولی هر نعمت و صاحب هر حسنه و نهایت هر مقصدی هستی».

عبدالله بن عمار حسین علیه السلام را در میدان معرکه، چنین توصیف می کند: «حسین علیه السلام را دیدم که از هر طرف او را فراگرفته بودند و بر سمت راست خویش چنان یورش می برد که همه پراکنده می شدند، والله من مردی دلیرتر و مصمم تر از او که اهل و اصحابش در برابرش کشته شوند ندیده ام، والله نه قبل از او چنین کسی را دیده ام و نه پس از او...»^۱.

فقه و روایت حدیث

حسین علیه السلام عالم و فقیه و جزو مفتیان صحابه بود، ابن قیم الجوزیه در «اعلام الموقعین عن رب العالمین» ایشان را جزو فقهای صحابه که کمتر فتوا داده اند بر می شمارد.^۲ وی در روایت حدیث نیز چنین بود، از رسول الله صلی الله علیه و آله و پدر خویش و سایر صحابه روایات اندکی دارد همانند بسیاری از صحابه که به کثرت روایت شهرت ندارند، علتش به نظر من دو چیز است:

اول: پرهیز از روایت

بسیاری از صحابه علیهم السلام از بیم آن که مبدا دچار اشتباه و خطایی شوند از روایت نمودن حدیث از رسول الله صلی الله علیه و آله پرهیز می کردند.

حافظ ابن عدی در «الکامل» تحت عنوان «کسانی که پس از نقل حدیث از بیم اینکه مبدا کلمه ای افزوده باشند، می گفتند «أو كما قال» آورده است: از محمد چنین نقل نموده است که: انس از رسول الله صلی الله علیه و آله کمتر حدیث روایت می کرد و هرگاه حدیثی

۱- البدایة (۸/ ۲۰۴).

۲- إعلام الموقعین (۱/ ۱۲) ط. مكتبة الكليات الأزهرية.

بیان می‌کرد، آشفته می‌شد و می‌گفت: «أو کما قال رسول الله ﷺ (= یا اینکه چیزی شبیه این فرمودند)».

عمرو بن میمون اودی می‌گوید: من هر پنج شنبه نزد ابن مسعود می‌رفتم، وی هر گاه می‌گفت: از رسول الله ﷺ شنیدم که فرمودند، رگ‌های گردنش باد می‌کرد سپس می‌گفت: یا اندکی کم و بیش، یا نزدیک به این، یا شبیه این و یا چیزی مانند این فرمودند.^۱

در صحیح بخاری از سائب بن یزید نقل شده است که می‌گفت: «با عبدالرحمن بن عوف و طلحه بن عبیدالله و مقداد و سعد رضی الله عنهم همراهی کرده ام، اما نشنیدم که کسی از ایشان از رسول الله ﷺ چیزی نقل کنند، جز طلحه که جریان احد را تعریف می‌کرد».^۲

شاید حسین علیه السلام نیز بدین خاطر از رسول الله ﷺ و صحابه کمتر حدیث روایت کرده است.

دوم: کوتاه بودن مدت ملاقات با رسول الله ﷺ

قبلاً گفتیم که ایشان در سال چهارم هجری به دنیا آمده، یعنی این که هنگام وفات رسول الله ﷺ تقریباً شش سال داشته است.

محدثین روایت کسی را که روایت را در خردسالی شنیده باشد می‌پذیرند، البته به شرط آن که هنگام نقل روایت اهل تمیز باشد، اما منظور ما از کوتاه بودن مدت ملاقات ایشان با رسول الله ﷺ این نیست، بلکه این نکته است که خردسالی عادتاً سبب قلت روایت است، و نمی‌توان آن را بر حفظ قرآن قیاس کرد؛ زیرا مبنای حفظ قرآن در خردسالی، تلقین و کثرت تکرار آیات است و فهم معانی قرآن شرط نیست، عکس

۱ - الکامل، ابن عدی (۱/ ۱۸).

۲ - صحیح بخاری، کتاب المغازی، باب ﴿إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا﴾ حدیث شماره‌ی ۳۸۳۵.

حدیثی که فقط یک و یا دوبار آن را بیشتر نمی‌شنود و مبنای آن حفظ الفاظ و حداقل فهم معنای اجمالی است.

امام ابن حزم در کتاب «أسماء الصحابة والرواة وما لكل واحد من العدد» ایشان را جزو آن دسته از صحابه قرار داده است که فقط هشت حدیث از رسول الله ﷺ روایت نموده‌اند.^۱

حافظ بن حجر درباره‌ی شیوخ روایت ایشان و کسانی که از وی حدیث روایت کرده اند، می‌گوید: «وی از جد، مادر و داییش هند بن ابی هاله^۲ و عمر بن خطاب روایت نموده است، و برادرش حسن و فرزندان علی، زید، سکینه، فاطمه، و نوه اش ابوجعفر باقر،^۳ و شعبی، عکرمه، کرز تمیمی، سنان بن ابی سنان دولی، عبدالله بن عمرو بن عثمان، و فرزدق (همام بن غالب) و گروهی دیگر از وی روایت کرده اند».^۴

مشارکت در فتوحات

حسین ﷺ در سپاهی که به فرماندهی سعید بن العاص به گریان و همچنین سپاهی که با عبدالله بن ابی السرح به آفریقا گسیل داشته شد، همراه بود^۵، و در لشکری که تقریباً

۱- وی مرسلاً و غیر مستقیم از ایشان روایت می‌کند؛ زیرا وی در سال های ۵۶ الی ۵۸ بدنیا آمده و حسین در سال ۶۱ هـ به شهادت رسید و حسین ﷺ را دریافته است، البته در آن زمان ممیز نبوده است، بنابراین سماع وی معتبر نیست.

۲- هند بن ابی هاله، دایی ناتنی حسین رضی الله عنه می باشد. و ایشان فرزند خدیجه رضی الله عنها (اولین همسر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم) از شوهر سابق ایشان می باشد.

۳- نام وی در زمره راویان او از جهت ارسال ذکر شده است، زیرا هر چند باقر جد خود حسین ﷺ را درک کرده است، چرا که او با توجه به اقوال مختلف در سال ۵۶ تا ۵۸ متولد شده درحالی که حسین ﷺ در سال ۶۱ به شهادت رسیده است، اما سماع وی صحیح نمی باشد، زیرا او در این سن ممیز نبوده است.

۴- تهذیب التهذیب (۸/ ۲۲۰).

۵- نگا: تاریخ طبری، حوادث سال ۲۶ و ۳۰ هـ.

در سال ۲۷ هـ هنگامی که عبدالله بن ابی السرح والی مصر بود، در شمال آفریقا به پیروزی هایی نایل آمد، همراه بود.^۱

و در سال ۳۰ هـ با لشکری که به فرماندهی سعید بن العاص^۲ به جنگ طبرستان رفتند، همراه بود و علاوه بر وی اصحابی دیگر مانند حسن، عبدالله بن عباس، عبدالله بن عمر، عبدالله بن عمرو بن العاص، و عبدالله بن زبیر نیز همراه بودند.^۳

وهم چنین در لشکری که در زمان معاویه بن ابی سفیان رضی الله عنه به فرماندهی یزید بن معاویه به قسطنطنیه گسیل داشته شد، همراه بود.^۴

فرزندان حسین

علی اکبر

وی در کربلا به شهادت رسید، ابن سعد در "الطبقات" می گوید: «علی اکبر بن حسین همراه پدرش در کربلا شهید شد و نسلی از او باقی نمانده است».^۵

مادر علی اکبر، لیلی بنت ابی مره بن عروه بن مسعود بن عامر بن معتب ثقفی است. و مادر لیلی بنت ابی مره، میمونه دختر ابوسفیان بن حرب بن امیه، و مادر میمونه، دختر ابوالعاص بن امیه است، بنابراین علی اکبر از جهت پدر هاشمی و از طرف مادر ثقفی و اموی است.^۶

۱- البداية و النهاية (۸/ ۴۱) ط. المعارف با اندکی تصرف. آن سپاه به عبادله معروف بود؛ زیرا عبادله ی اربعه: ابن زبیر، ابن عمر، ابن عباس، و ابن عمرو بن العاص در آن حضور داشتند.

۲- تمام مصادر او را فرماندهی لشکر معرفی کرده اند و شهرهای زیادی توسط او فتح شد.

۳- المنتظم (۷/ ۵).

۴- البداية و النهاية (۸/ ۱۵۱) ط. المعارف، تاریخ الاسلام ص ۱۰۴، و تاریخ دمشق (۱۴/ ۱۲۷).

۵- الطبقات الکبری (۵/ ۲۱۱).

۶- مقاتل الطالبیین ص ۸۴، دار المعرفة.

علی اصغر (زین العابدین)

وی معروف‌ترین و برترین فرزندان حسین علیه السلام است، بدین جهت است که امام مالک درباره وی می‌گوید: در اهل بیت کسی مانند او نبود، مادرش کنیز است.^۱

ذهبی در بیوگرافی او می‌گوید: سید امام زین العابدین هاشمی علوی مدنی، مکنی به ابوالحسین است، ابوالحسن و ابومحمد و ابوعبدالله نیز گفته شده است، مادرش سلامه دختر پادشاه ایران یزدگرد است، نام وی غزاله گفته شده است. علی اصغر احتمالاً سال ۳۸ هـ به دنیا آمده است.^۲

ابن عنبه اختلاف در مورد نام مادر زین العابدین را یادآور شده و پس از آن گفته است: «خداوند علی بن حسین علیه السلام را به نسبتی که به رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دارد از نسبت به یزدگرد بن شهریار مجوسی که آن گونه که تواریخ می‌گویند بدون نکاح به دنیا آمده، بی‌نیاز گردانیده است، عرب‌ها برای عجم فضیلتی قایل نیستند ولو اینکه پادشاه باشند و اگر پادشاهی را معتبر می‌دانستند می‌بایست عجم را بر عرب و قحطان را بر عدنان برتری دهند، اما این نزد آنان فضیلتی محسوب نمی‌گردد، برخی از عوام و بسیاری از فرزندان حسین علیه السلام این نسبت را ذکر کرده و گفته اند که: علی بن الحسین نبوت و پادشاهی را در خود جمع کرده است. این ارزشی ندارد و اگر ثابت شود باز هم وضعیت آن را بازگو کردم. از این گذشته فاطمه دختر حسین رضی الله عنها مادر فرزندان حسن مثنی فرزند علی بن ابی طالب نیز گفته می‌شود که از مادر زین العابدین بوده است، اگر انتساب به کسری افتخاری باشد، فرزندان حسن نیز این افتخار را دارند و می‌دانیم که حسن بن علی علیه السلام امام بردارش حسین علیه السلام بوده و اطاعت از وی بر او لازم بوده است، در صورتی که حسین علیه السلام هرگز امام حسن علیه السلام نبوده است، فرزندان حسن در صورتی که

۱- تاریخ دمشق (۴۱/۳۷۳).

۲- سیر أعلام النبلاء ذهبی، ۴/۳۸۶، نگا: تاریخ یعقوبی، وفات علی بن الحسین؛ و وفیات الأعیان، ابن خلکان، ترجمه علی بن الحسین.

افتخار نسبت به یزدگرد یا غیره که امامیه می‌گویند به رخ آنان کشیده شود، این افتخار را ذکر می‌کنند.^۱

نسل حسین علیه السلام همه از علی اصغر است و از برادران دیگرش نسلی باقی نمانده است.

ابوبکر بن البرقی می‌گوید: نسل حسین علیه السلام همه از علی اصغر است و وی افضل زمان خویش بوده است، گفته شده است که قریش قبلاً به ام ولدها (کنیزان) رغبتی نداشتند اما هنگامی که علی بن الحسین و قاسم بن محمد و سالم بن عبدالله پرورش یافته و مطرح شدند، قریش نیز به ام ولدها علاقمند شدند.^۲

فرزدق در قصیده‌ی مشهورش درباره علی بن الحسین می‌گوید:

هذا ابن خير عباد الله كلهم	هذا التقي النقي الطاهر العلم
هذا الذي تعرف البطحاء وطأته	والبيت يعرفه والحل والحرم
يكاد يمسكه عرفان راحته	ركن الخطيم إذا ما جاء يستلم
إذا رآته قریش قال قائلها	إلى مكارم هذا ينتهي الكرم
إن عُدَّ أهل التقى كانوا أئمتهم	أو قيل من خير أهل الأرض قيل: هم
هذا ابن فاطمة إن كنت جاهله	بجده أنبياء الله قد ختموا
وليس قولك من هذا بضائه	العرب تعرف من أنكرت والعجم
يغضى - حياءً ويُغضى من مهابته	ولا يكلم إلا حين يتسم ^۳

۱ - عمدة الطالب ص ۱۹۳.

۲ - سیر أعلام النبلاء (۴/۳۸۷-۳۹۰). برای زندگی نامه‌ی مفصل علی بن الحسین علیه السلام نگا: طبقات ابن سعد (۵/۲۱۱)، و طبقات خليفة بن خياط و تاريخ بخارى (۶/۲۶۶) والمعارف ابن قتيبة (۲۱۴) و تاريخ دمشق ابن عساکر (۱۲/۱۵) و وفيات الأعيان (۳/۲۶۶).

۳ - نگا: معجم الطبرانی الكبير (۳/۱۰۱)، و صفوة الصفوة (۲/۹۹) و سیر أعلام النبلاء (۴/۳۹۸) و البداية والنهاية (۱۱/۵۹۱)، این قصیده طولانی است، می‌گویند سبب آن، این بوده است که هشام بن عبدالملک قبل از خلافت حج کرد و به سبب ازدحام نمی‌توانست حجر الاسود را دست بزند، علی بن الحسین در حین طواف بود و هرگاه به حجر الاسود

این فرزند بهترین تمام انسان هاست، این پارسا و پاک‌طینت و پاکیزه و فردی سرشناس است.

سرزمین بطحا قدمش را می‌شناسد، کعبه و حل و حرم همه او را می‌شناسند. بعید نیست که به خاطر عطر خوشی که کف دست او دارد، حجر الاسود هنگام استلام دست او را نگه دارد.

هنگامی که قریش او را می‌بینند با خود می‌گویند: همه خوبی‌ها و مکارم در وجود او خلاصه می‌گردد.

اگر پارسایان را برشمارند، اینان پیشوایان آنان خواهند بود و اگر پرسیده شود که: بهترین انسان‌ها کیستند؟ گفته خواهد شد که: اینان هستند.

اگر نمی‌دانی! این فرزند فاطمه است، جد او پایان بخش پیامبران الهی است. اگر تو او را نشناسی، او را چه زیان، عرب و عجم آن را که تو نمی‌شناسی، می‌شناسد.

در محضر او از شرم و هیبتش نگاه‌ها پایین است و هرگاه لبخند زند می‌شود با او سخن گفت.

علی بن حسین علیه السلام در مدح و ثنای اصحاب و دفاع از آنان مواضع و گفتار مشهوری دارد:

روزی افرادی از اهل عراق نزد او آمدند و از ابوبکر و عمر و عثمان رضی الله عنهم بد گفتند و چون سخن آنان به پایان رسید، وی فرمود: آیا شما از مهاجرین نخستین هستید که خداوند متعال درباره آنان فرموده است: ﴿الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ (الحشر: ۸)

می‌رسید و می‌خواست استلام کند مردم به احترام او کنار می‌رفتند، مردم از هشام پرسیدند: این کیست؟ هشام به تجاهل گفت: او را نمی‌شناسم، آنگاه فرزدق این قصیده را گفت.

۸) «آنان که از خانه‌ها و اموالشان رانده شدند از خداوند فضل و خوشنودی می‌جویند و خدا و پیغمبرش را یاری می‌دهند؛ اینانند که راستگویانند» گفتند: خیر.

فرمود: آیا از کسانی هستید که: ﴿تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْأَيْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَيُحْجُونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾ (الحشر: ۹) «پیش از آنان خانه و کاشانه را آماده کردند و ایمان نیز در دل‌هایشان جای گرفت، کسانی را که به سوی آنان هجرت کنند، دوست می‌دارند و در دل‌های خود از آنچه (به مهاجران) داده اند، احساس نیاز نمی‌کنند و (دیگران را) بر خود ترجیح می‌دهند هر چند که خود سخت نیازمند باشند». گفتند: خیر.

آن گاه فرمود: شما که گفتید از این دو گروه نیستید، من گواهی می‌دهم که شما از کسانی هم نیستید که خداوند درباره‌ی آنان فرموده است: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (الحشر: ۱۰) «و کسانی که پس از (مهاجرین و انصار) آمدند می‌گویند: پروردگارا! ما و برادران ما را که در ایمان آوردن از ما پیشی گرفته اند بیامرز و در دل‌های ما کینه‌ای در حق کسانی که ایمان آورده اند، قرار مده» بیرون بروید خدا شما را هلاک کند.^۱

جعفر

مادرش آن گونه که ابن طقطقی نقل کرده است، از بنی قضاعه است.^۲ مصعب می‌گوید: جعفر بن حسین نسلی بجا نگذاشته و مادرش از بلی است.^۱

۱- الحلیه، أبونعیم (۳/ ۱۳۶-۱۳۷)، و نگا: کشف الغمة أربلی (۲/ ۲۹۱) ط. بیروت.

۲- الأصبلی ص (۱۴۳).

عبد الله^۲

وی در کربلا شهید شد، مادرش رباب دختر امرئ القیس بن عدی کلبی است، حسین علیه السلام وی و دخترش سکینه را بسیار دوست می داشت^۳. رباب نیز ایشان را بسیار دوست داشت به گونه ای که پس از وی دیگر ازدواج نکرد و هر کس به خواستگاری او می آمد در پاسخ می گفت: نمی خواهم پس از رسول الله صلی الله علیه و آله پدر شوهر دیگری داشته باشم و در رثای حسین چنین سروده است:

إن الذی کان نوراً یستضاء به   بکربلاء قتیل غیر مدفون
سبط النبی جزاک الله صالحة   عنا وجنبت خسران الموازین
قد کنت لی جبلاً صعباً ألود به   وکنت تصحبنا بالرحم والدين
من للیتامی ومن للسائلین ومن   یغنی ویأوی إلیه کل مسکین^۴

ترجمه:

آن که چراغی بر فراز راه گم گشتگان بود، در کربلا شهید گشت و هنوز دفن نشده است.

ای نواده ی پیامبر! پرودگار از ما تورا پاداش نیک دهد و از زیان اخروی برهاند.
تو به سان کوهی استوار پناهگاه من بودی، با خویشاوندی و دین و ایمان ما را می نواختی.

یتیمان و دیوزه گران که را دارند، مساکین و بی نوایان بعد از این کجا پناه ببرند؟.

۱ - نسب قریش ص (۵۹).

۲ - گفته شده است که نامش عبید الله است، آن گونه که خلیفه بن خیاط در تاریخ خود، ضمن " حوادث سال ۶۱ هـ " آورده است. (۵۹ / ۱).

۳ - حافظ بن کثیر درباه ی او می گوید: حسین همسرش ربابه را بسیار دوست می داشت و دربارہ اش شعر می گفت: هنگامی که ایشان در کربلا شهید شد، همراه وی بود و بر شهادت ایشان بسیار اندوهگین و غمناک گشت. البدایة والنهاية (۸ / ۲۲۹).

۴ - الوافی بالوفیات، (۴ / ۴۴۲).

سُکینه^۱

مادرش رباب دختر امرئ القیس بن عدی کلبی است، سکینه خواهر ناتنی عبد الله است که از وی یاد شد، سکینه در کربلا حضور داشت و پس از شهادت پدر همراه با اهل بیت خویش به دمشق و از آنجا به مدینه رفت^۲. وی تابعی بزرگواری است و اندکی روایت دارد.

امام ذهبی در «السير»^۳ می گوید: «وی زنی خوش سیما بود، عموزاده اش عبد الله بن الحسن الاکبر» با وی ازدواج نمود اما پیش از زفاف همراه با پدر وی در کربلا شهید شد، سپس مصعب^۴ بن زبیر امیر عراق با او ازدواج نمود، و پس از مصعب نیز ازدواجهای دیگری داشته است، سکینه متین و با هیبت بود، نزد هشام خلیفه رفت و عمامه و چادر و کمر بند او را گرفت، و هشام نیز آن را به او داد^۵. سکینه شعرهای خوبی دارد.

ابن سعد می گوید:

«مصعب بن زبیر با وی ازدواج نمود و از وی صاحب فرزندی بنام فاطمه شد و بعد از قتل مصعب، عبد الله بن عثمان بن عبد الله بن حکیم بن حزام بن خویلف بن اسد بن عبد العزی بن قصی با او ازدواج کرد، عثمان (قُرین) و حکیم و ربیحه^۶ را به دنیا آورد و پس از مرگ عبد الله، ابراهیم بن عبد الرحمن بن عوف زهری با وی ازدواج کرد، سکینه

۱ - سکینه با ضم سین و سکینه با فتح نیز گفته شده است، سکینه لقب اوست، نامش: أمیمة وآمنه نیز گفته شده است، نگا: شذرات الذهب ۸۲/۲ و تاریخ دمشق ۶۹/۲۰.

۲ - تاریخ دمشق ۶۹/۲۰۴.

۳ - سیر اعلام النبلاء (۵/۲۶۲-۲۶۳).

۴ - مصعب فرزند زبیر بن العوام است و ازدواج وی با سکینه مشهور است، در اکثر منابع و مراجع ذکر شده و انکار آن مانند انکار نمودن وجود خورشید در روز روشن است، برای اطمینان نگا: انساب الاشراف بلاذری (۳/۱۹۵) با تحقیق محمد باقر محمودی والمحرر، ابن حبیب ص ۴۳۸، والمعارف، ابن قتیبہ ص ۳۱۴.

۵ - امام ذهبی به مطلبی اشاره دارد که بلاذری در «أنساب الأشراف» القسم الرابع، جزء الأول ص ۶۲۰-۶۲۱، آورده است.

۶ - عباس بن ولید بن عبد الملك بن مروان با او ازدواج کرد.

ولایت خویش به وی سپرده بود و او خود وی را ازدواج نمود و سه ماه با او زندگی کرد، هشام بن عبد الملک به والی خویش در مدینه نوشت که آنان را از همدیگر جدا کند، برخی از علماء گفته اند که: پس از آن که شوهر سکینه زید بن عمرو بن عثمان فوت کرد اصبع بن عبد العزیز بن مروان با وی ازدواج نمود.^۱ ابن حبان نیز از وی یاد کرده و گفته است:^۲ «وی از اهل بیت خویش روایت می کند و اهل کوفه از وی» و ابن ماکولا گفته است: «وی اخبار مشهوری دارد که از پدرش روایت کرده است».^۳

سکینه در بلاغت و فصاحت و ادب جایگاه بلندی داشته است، کتب تاریخ و ادب اشعاری از او نقل کرده اند که گویای فصاحت و شناخت وی از ادب و شعر است، البته باید از آنچه در برخی از کتاب های ادب به ویژه «الأغانی» ابو الفرج اصفهانی از سکینه نقل شده، بر حذر بود؛ زیرا اخبار شنیدی را ذکر نموده است که با شهرتی که سکینه بنت الحسین به علم و تقوا پرهیزگاری دارد، سازگار نیست، و هم چنین داستان بسیار زنده ای نعمت الله جزائری از او در «الأنوار النعمانیة» ذکر کرده است.^۴ سکینه رحمهما الله سال ۱۱۷ هـ وفات نمود و در مدینه مدفون گشت، اخباری که می گوید وی به مصر رفته و در مصر و یا شام دفن شده است، صحت ندارد.

حافظ ابن عساکر در تاریخ دمشق تحت عنوان «ذکر مقابر بر اهل دمشق» می گوید: «احتمال دارد قبر سکینه بنت الحسین در دمشق باشد؛ زیرا وی با اصبع بن عبد العزیز بن مروان که در مصر بود ازدواج کرد و شاید پیش از آن که به مصر برسد در شام وفات کرده است، اما صحیح آن است که وی در مدینه فوت کرده و والی مدینه که برای سر زدن به اموالی که در اطراف مدینه داشت، رفته بود، دستور داد که تا او نیامده سکینه را دفن نکنند، روز بسیار گرمی بود و جسد او بر داشت و خوشبوهای زیادی خریدند تا

۱- الطبقات الکبری ۸/ ۶۴۹

۲- الثقات ۴/ ۳۵۲ شماره ۳۳۰۱.

۳- الإكمال ۴/ ۳۱۶.

۴- جزء چهارم ص ۱۴۷ فصل المزاح والمطایبات.

بویش را کنترل کنند اما بی‌فایده بود، سپس والی پیغام فرستاد که من مشغول هستم و او را دفن کنند، و نهایتاً در غیاب والی او را دفن کردند.^۱

فاطمه

مادر وی ام اسحاق دختر طلحه بن عبید الله تمیمی است، ابتدا با عموزاده اش حسن «المثنی» بن الحسن بن علی بن ابیطالب علیه السلام ازدواج نمود و عبد الله «المحض» و ابراهیم «الغمر» و حسن «المثلث» را از او بدنیا آورد و پس از آن با عبدالله بن عمرو بن عثمان بن عفان ازدواج نمود و محمد «الدیباج» را از او بدنیا آورد.^۲

وی مواضع مشهوری دارد، در کربلا حضور داشت و گفتار مشهوری دارد که به فرزندانش می‌گفت: «فرزندان من! آن ناز و نعمت و لذتهایی که سفیهان با سفاهت خود بدست آورده اند، جوانمردان نیز با جوانمردی خویش بدست آورده اند، پس مبادا خود را رسوا کنید».^۳

حافظ ابن کثیر درباره‌ی وی می‌گوید: «احادیث فاطمه بنت الحسین بن علی بن ابی طالب خواهر زین العابدین مشهورند، اصحاب سنن اربعه از وی روایت کرده اند و با کاروان اهل بیت که به دمشق آورده شدند همراه بود و وی از ثقات است».^۴

حافظ ابن عساکر در «تاریخ دمشق» زندگینامه اش را آورده و گفته است: «بلا واسطه از جدّه اش فاطمه و پدرش حسین بن علی و عمه اش زینب بنت علی و برادرش علی بن الحسین و عبد الله بن عباس و عایشه أم المؤمنین و اسماء بنت عمیس علیها السلام روایت کرده است و از بلال رضی الله عنه نیز مرسلاً روایت نموده است.

فرزندانش: عبدالله، حسن، ابراهیم، فرزندان حسن بن الحسن و محمد بن عبد الله بن عمرو، شیبّه بن نعامه و یعلی بن ابی یحیی و عایشه بنت طلحه و عماره بن غزیه و ام

۱- تاریخ دمشق ۲/ ۴۲۱.

۲- تاریخ بغداد ۳/ ۴

۳- تاریخ دمشق ۱۸/ ۷۴، تهذیب الکمال ۲۵/ ۵۱۹ در ترجمه‌ی: محمد بن عبد الله بن عمر شماره: ۵۳۶۴.

۴- البدایة والنهاية ۶/ ۸۹ ط. المعارف.

ابی المقدام هشام بن زیاد و ام الحسن بنت جعفر بن الحسن از وی روایت کرده اند پس از شهادت پدرش همراه خانواده اش به دمشق برده شد و از آنجا به مدینه رفت.

در رثای شوهرش حسن المثنی چنین سروده است:

وكانوا رجاء ثم امسوا رزية   لقد عظمت تلك الرزايا وجلت

ترجمه: آنان امید ما بودند که به مصیبت تبدیل شدند، چه مصیبت‌های بزرگ و سنگینی.

عمر

درباره‌ی شخصیت وی چیز زیادی برای ما نقل نشده است تا جایی که از برخی افراد که به انساب آشنایی دارند شنیده ام که حسین بن علی علیه السلام فرزندی به این نام ندارد و (عمر بن الحسین بن علی) که در تاریخ دمشق از او یاد شده، همان (عمر بن الحسن بن علی) است، که به اشتباه به عمر بن الحسین نقل شده است.

اما واقعیت غیر از این است، من شواهد زیادی پیدا کرده‌ام که وجود پسری به این نام را برای حسین علیه السلام ثابت می‌کند.

ابن منده می‌گوید: «و از جمله کسانی که نامشان محمد است و مکنی به ابو عبد الله هستند، یکی ابو عبد الله محمد بن عمر بن الحسین بن علی بن ابی طالب است، که از پدرش حدیث روایت می‌کند، به نقل از شباب عصفری^۱. یاقوت حموی در معجم البلدان می‌گوید: آرامگاه عمر بن الحسین بن علی بن ابی طالب علیه السلام در شهری قدیمی کنار دجله با فاصله هفت فرسخ بالاتر از موصل قرار دارد، و از آنجا تا نصیبین بیست و سه فرسخ است^۲. دولابی (۳۱۰هـ) (الذرية الطاهرة النبوية) از یکی از نوادگانش چنین نقل

۱ - فتح الباب فی الکنی والألقاب ص ۴۶۷.

۲ - معجم البلدان ۱/ ۴۸۱.

کرده است، أخبرنی أبو عبد الله الحسین بن علی بن الحسن بن علی بن عمر بن الحسین بن علی بن أبیطالب...^۱.

شاید کسی بگوید، مشهور است که حسین علیه السلام جز از علی زین العابدین نسلی دیگری نداشته است، و این دو مطلب با هم تضاد دارند، پاسخ این است که منظور این است که نسلی که تا به امروز وجود داشته باشد غیر از علی زین العابدین باقی نمانده است، برخی از مؤرخان می گویند: نسل حسین یا تمام نسل حسین از علی زین العابدین است و برخی دیگر چنین می گویند که: نسل حسین تا به امروز، مانند ابن المطهر در البدء والتاریخ وابن العبری (نصرانی!) در تاریخ مختصر الدول.

شعر حسین

حسین علیه السلام به شعر و شاعری شناخته نشده است اما برخی روایان از وی اشعاری را نقل کرده اند که نمی توان به آن جزم نمود و من فقط برای نمونه می آورم:

حافظ ابن کثیر می گوید: از آن جمله شعری است که ابوبکر بن کامل از عبد الله بن ابراهیم ذکر کرده و گفته است که آن شعر از حسین بن علی بن ابی طالب علیه السلام است:

اغن عن المخلوق بالخالق	تغن عن الكاذب والصادق
واسترزق الرحمن من فضله	فليس غير الله من رازق
من ظن أن الناس يغنونه	فليس بالرحمن بالوائق
أو ظن أن المال من كسبه	زلت به النعلان من حالق ^۲ .

ترجمه:

با خالق خود را از مخلوق بی نیاز کن که از کاذب و صادق بی نیاز می گردی.
روزی را از خدای رحمان بطلب، غیر از او رزق دهنده ای نیست.

۱- الذرية الطاهرة ۱۱۱.

۲- البداية والنهاية ۱۱/۵۹۳، تاریخ دمشق ۱۴/۱۸۶.

هر کس بپندارد که مردم او را بی نیاز می گردانند، در واقع به خدای رحمان اعتماد ندارد.

هر کسی گمان کند که مال را خود کسب کرده است، برآستی که از بلندای کوهی سر به فلک کشیده سقوط کرده است.

اعمش می گوید: حسین بن علی علیه السلام گفته است:

کلما زید یا صاحب المال مالا	زید فی همه وفي الإشتغال
قد عرفناک یا منغصة العیش	ویدار کل فان وبال
لیس یصفو لزاهد طلب الزهد	إذا کان مـثـقـلا بالعیال ^۱

ترجمه: هر چند که مال ثروتمند اضافه گردد، اندوه و مشغولیتش نیز افزون می گردد. ای کدر کننده ی زندگانی (دنیا) و ای سرایی که همه چیزت فانی و بی بقاست، ما تو را شناخته ایم. زهد برای زاهدی که پابند عیال باشد، صفایی ندارد.

اسحاق بن ابراهیم می گوید: حسین به زیارت شهدای بقیع رفت و چنین سرود:

نادیت مکان القبور فأسکتوا	وأجابني عن صمتهم ترب الحصى-
قالت أتدري ما فعلت بساکني	مزقت لحمهم وخرقت الکسا
وحشوت أعینهم ترابا بعد ما	کانت تأذي بالیسیر من القذا
أما العظام فإني مزقتها	حتى تباینـت المفاصل والشوا
قطعت ذا زادهذا کذا	فترکتها رحما يطوف بها البـلا ^۲

صاحبان قبرها را صدا زدم اما پاسخی ندادند، و به جای آنان خاک قبرشان گفت: می دانی با ساکنان خود چه کرده ام، گوشت آنان را از هم پاشیدم و کفن شان را دریدم.

چشمانشان را که تحمل غباری را هم نداشت از خاک پر کردم.

۱- البداية والنهاية ۱۱/ ۵۹۳ و تاريخ دمشق ۱۴/ ۱۸۷-۱۸۶.

۲- سابق

استخوان هایشان را خورد کردم تا آنجا که مفاصل و بندهایشان از هم گسست.
 ابوالقاسم علی بن محمد بن شهدک اصفهانی این شعر حسین علیه السلام را نقل کرده است:
 لئن كانت الدنيا تعد نفيصة   فدار ثواب الله أعلى وأنبل
 وإن كانت الأبدان للموت أنشأت   فقتل في سبيل الله بالسيف أفضل
 وإن كانت الأرزاق شيئاً مقدرًا   فقللة سعي المرء في الكسب أجمل
 وإن كانت الأموال للترك جمعت   فما بال متروك به المرء يبخل^۱
 اگر دنیا ارزشمند باشد پس بهشت آن پاداش الهی، برتر و با ارزشتر است.
 اگر بدن‌ها برای مردن آفریده شده اند، پس شهادت فی سبیل الله با شمشیر بهتر
 است.

اگر رزق چیزی مقدر است، پس سعی کمتر برای کسب زیبنده‌تر است.
 اگر اموال جمع کرده را باید گذاشت، پس چرا برای مالی که باقی می‌ماند، بخل
 شود.

زبیر بن بکار این شعر را که حسین درباره‌ی همسرش رباب دختر امرئ القیس و
 مادر سکینه دخترش سروده نقل کرده است:

لعمرك أنتى لأحب دارا   تحل بها سكينة والرباب
 أحبهما وأبذل جل مالى   وليس للائمی فیها عتاب
 ولست لهم وإن عتبوا مطيعا   حیاتی أو یغینى التراب^۲
 ترجمه:

سوگند می‌خورم! خانه‌ای را که سکینه و رباب در آن هستند دوست دارم.
 من آنان را دوست دارم و همه‌ی ثروتم را برایشان خرج می‌کنم.
 ملامت‌کنندگان من در این مورد گناهی ندارند.

۱- سابق

۲- البداية والنهاية ج ۱۱ / ۵۹۴-۵۹۵ و تاریخ دمشق ج ۶۹ / ص ۱۲۰ و الإصابة ص ۷۴ شماره: ۳۹۰.

هر چند سرزنش کنندگان ملامتم کنند، تا زنده هستم حرفشان را نمی شنوم مگر
آنکه در دل خاک بروم.

وفات حسین علیه السلام

تقریباً مورخان اتفاق نظر دارند که ایشان دهم محرم سال ۶۱ هجری روز عاشورا به شهادت رسیده‌اند. برخی شهادت وی را در آخرین روز سال شصت هجری می‌دانند، که این نظر شاذ و غیر قابل قبول است.

خطیب بغدادی در این مورد در تاریخ بغداد می‌گوید: «برخی در تاریخ شهادت وی پندار باطلی دارند، اکثر تاریخ نویسان اتفاق نظر دارند که وی در محرم سال ۶۱ هجری به شهادت رسید، جز هشام بن کلبی که گفته سال ۶۲ هجری که این پنداری بیش نیست.^۱

برخی روز شهادت ایشان را روز شنبه و برخی دوشنبه و برخی دیگر چهارشنبه و برخی پنج شنبه و گروهی نیز روز جمعه گفته‌اند.

جایگاه حسین در نزد اصحاب

هنگامی که قریش عروه بن مسعود ثقفی رضی الله عنه را - که آن زمان مشرک بود - نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم فرستادند تا ایشان را از عمره منصرف کند، عروه از احترام صحابه به رسول الله صلی الله علیه وسلم و امتثال ایشان توسط صحابه به شگفت آمد و هنگامی که نزد قریش بازگشت آنچه را که دیده بود اینگونه بازگو نمود:

«ای قوم من! من نزد پادشاهان زیادی؛ از جمله قیصر و کسری و نجاشی رفته ام، به خدا سوگند! هرگز پادشاهی ندیده ام که اصحابش او را آنگونه تعظیم و احترام کنند که اصحاب محمد صلی الله علیه وسلم ایشان را تعظیم می‌کنند، به خدا سوگند! هر گاه ایشان آب دهانش را می‌انداخت حتما در دست یکی می‌افتاد و با آن سر و روی خود را می‌مالید و هر گاه ایشان را به کاری امر می‌نمود بلافاصله انجام میدادند و هر گاه وضو می‌گرفت نزدیک بود بر آب وضوی ایشان با هم درگیر شوند و هر گاه سخنی می‌گفت،

همگی ساکت می شدند و به تعظیم ایشان هرگز به ایشان خیره نمی شدند، وی به شما پیشنهاد خوبی داده است آن را بپذیرید»^۱.

تاریخ برای ما ثبت نموده که خلیفه‌ی اول؛ ابوبکر صدیق رضی الله عنه گفته است: رسول الله صلی الله علیه وسلم را با احترام گذاشتن به اهل بیتش احترام کنید.^۲ و این گفتار ایشان نیازی به شرح ندارد.

امام زهری رحمه الله می گوید: عمر فاروق رضی الله عنه به فرزندان صحابه، هر یک لباسی هدیه داد و لباسی به اندازه حسن و حسین رضی الله عنهما در میان آنها نبود، وی پیکی به یمن فرستاد که لباسی اندازه حسن و حسین رضی الله عنهما بیاورند و چون لباس حاضر شد فرمود: «الآن راحت شدم».^۳

واقعی تاریخ نویس معروف می گوید: عمر رضی الله عنه حسن و حسین را به خاطر قرابت رسول الله صلی الله علیه وسلم همدیف پدرشان قرار داد و برای هر کدام پنج هزار درهم مقرر نمود.^۴

امام ذهبی، مورخ معروف می گوید: جعفر بن محمد صادق رحمه الله از پدرش روایت نموده است که: «عمر برای حسین همانند پدرگرامی اش علی پنج هزار درهم عطا مقرر نمود».^۵

خیراندیشی عبدالله بن عمر رضی الله عنه نسبت به حسین رضی الله عنه برای همه آشکار است، آنجا که قبل از عزیمت ایشان به عراق خطاب به وی فرمود: جبرائیل، رسول الله را میان دنیا و

۱ - صحیح بخاری، کتاب الشروط باب الشرط فی الجهاد حدیث شماره: ۸۱/۲۵

۲ - صحیح بخاری، فضائل صحابه، باب مناقب قرابت رسول الله صلی الله علیه وسلم و باب مناقب الحسن و الحسين رضی الله عنهما، شماره: ۳۷۵۱ و شماره: ۳۷۱۳.

۳ - سیر اعلام النبلاء جلد ۳ صفحه ۲۸۵، تاریخ دمشق جلد ۱۴ صفحه: ۱۷۷.

۴ - سابق

۵ - سیر اعلام النبلاء جلد ۳ صفحه ۲۸۵ و تاریخ اسلام حوادث سال ۶۱ هجری صفحه ۱۰، ۵۰۰۰ درهم سهم اهل بدر بود که از بزرگان صحابه بودند و ایشان حسن و حسین را همدیف اهل بدر قرار دادند و این شرف بزرگی است و نشان محبت و قدرشناسی اهل بیت نزد عمر فاروق است.

آخرت مختار گذاشت و ایشان آخرت را برگزیدند، تو جگرگوشه‌ی رسول الله هستی، از شما نیز همین انتظار می‌رود.^۱

حافظ ابن عساکر در تاریخ خود از ابوالمہزم نقل کرده است که گفت: ما جنازه‌ی زنی را تشییع کردیم و ابوهریره در این تشییع حضور داشت، جنازه مردی را نیز آوردند، ابوهریره آن را میان خود و جنازه‌ی زن نهاد و بر آنها نماز خواند و هنگام بازگشت حسین علیه السلام خسته شد و نشست، ابوهریره علیه السلام با کناره‌ی لباسش خاک را از پاهای حسین علیه السلام پاک می‌کرد، حسین علیه السلام فرمود: تو این کار را می‌کنی! ابوهریره علیه السلام گفت: بگذار، اگر مردم چیزی را که من از تو می‌دانم، می‌دانستند تو را بر شانه‌های خود حمل می‌کردند.^۲ یکی از مظاهر احترام و بزرگداشت عمرو بن العاص رضی الله عنه نسبت به حسین علیه السلام آن است که ابن ابی شیبہ از ولید بن عیزار روایت کرده است و می‌گوید: عمرو بن عاص در سایه‌ی کعبه نشسته بود که حسین بن علی علیه السلام را دید که می‌آید، گفت: این محبوبترین اهل زمین نزد اهل آسمان است.^۳

امیر معاویه بن ابی سفیان رضی الله عنه حسین را بسیار احترام و تعظیم می‌نمود و حسین جوایز و هدایای وی را می‌پذیرفت.^۴

حافظ ابن کثیر می‌گوید: هنگامی که خلافت به معاویه رسید حسین همراه با برادرش حسن علیه السلام نزد وی رفت و آمد می‌کردند، وی آنان را خیلی اکرام می‌کرد و به آنان مرحبا می‌گفت و عطایای زیادی را اهدا می‌نمود و در یک روز به آنان دویست هزار

۱- نگا: صحیح ابن حبان جلد ۱۵ صفحه ۴۲۴ شماره ۶۹۶۸ و الزهد ابن ابی عاصم، جلد ۱ صفحه ۱۴۳ شماره: ۲۶۷ و سنن بیہقی جلد ۷ صفحه: ۴۷ شماره ۱۳۰۹۸، تاریخ دمشق جلد ۴ ص ۱۲۷ و ج ۱۴ ص ۲۰۲ و همگی از یحیی بن اسماعیل بن سالم از شعبی روایت کرده اند.

۲- تاریخ دمشق ج ۱۴ ص ۱۷۹-۱۸۰ و سیر اعلام النبلاء ج ۳ ص ۲۸۷ به اختصار.

۳- مصنف ابن ابی شیبہ جلد ۷ ص ۲۶۹.

۴- سیر اعلام النبلاء ج ۳ ص ۲۹۱.

داد و گفت: بگیری من پسر هند هستم^۱ و به خدا قسم قبل و بعد از من هیچ کس چنین عطایایی نداده است، حسین علیه السلام گفت: به خدا سوگند نه قبل و نه بعد از تو کسی افرادی بهتر از اما نخواهد یافت که به ایشان هدیه بدهد.

پس از وفات حسن ایشان هر ساله نزد معاویه رضی الله عنه می رفت و امیر معاویه به ایشان عطایایی می داد^۲.

باری معاویه رضی الله عنه از بر خورد تند حسین علیه السلام گلایه کرد، برخی گفتند: «به وی نامه‌ای بنویس و ایشان و پدرش را نکوهش کن، گفت: هر عیبی که درباره‌ی او و پدرش بگویم، دروغ گفته‌ام و برای من شایسته نیست که کسی را به دروغ نکوهش کنم. چگونه عیبی به حسین نسبت دهم در حالی که ایشان آن عیب را ندارد^۳.

تمام اهل بیت که معاصر حسن و حسین علیه السلام بودند ایشان را احترام و تکریم می کردند، ابن عساکر با سند خود از مدرک بن عماره نقل کرده است که وی گفت: «ابن عباس رضی الله عنه را دیدم که رکاب حسن و حسین را گرفته بود، به او گفتند: چگونه رکاب آنان را می گیری، در حالی که تو بزرگ و بزرگوار هستی، گفت: اینان فرزندان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم هستند آیا این برایم سعادت نیست که رکاب آنان را بگیرم»^۴.

ابن عساکر از رزین بن عبید نقل کرده است که می گوید: نزد ابن عباس بودم که علی بن حسین آمد، ابن عباس گفت: مرحبا بالحبيب بن الحبيب (یعنی خوشامد محبوب فرزند محبوب)^۵.

این است نگاه اصحاب به ریحانه‌ی مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم و این است جایگاه ایشان نزد اصحاب رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم.

۱- اشاره به این که مادرش هند بنت عتبه بن ربیع بن عبدشمس بن عبدمناف (در جدش عبدمناف با رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم هم می رسد)، وی مسلمان شد و با آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بیعت نمود.

۲- البداية والنهاية ج ۸ ص ۱۵۰-۱۵۱. تاریخ الإسلام زندگی حسین ۱۰۴. تهذیب تاریخ دمشق ج ۴ ص ۳۱۵.

۳- انساب الأشراف ج ۳ ص ۳۶۱.

۴- تاریخ دمشق ج ۱۴ ص ۱۸۱.

۵- تاریخ دمشق ج ۴ ص ۳۷۰، البداية والنهاية ج ۹ ص ۱۰۶، ط: المعارف.

بخش دوم

بینش مبارزاتی حسین علیه السلام

تأملاتی پیرامون بینش مبارزاتی حسین علیه السلام

نوشته:

دکتر محمد الشیبانی

فصل اول

مخالفت با حسین علیه السلام ... دلایل و وقایع

پیش درآمد

زندگانی حسین علیه السلام حوادث و اتفاقات نمایان و بارزی دارد که پرسش‌هایی بسیاری از خود به جا گذاشته است که آثار آن امروزه نیز گریبانگیر ماست، شاید بتوان گفت که بارزترین نشان این حوادث و اتفاقات مبارزات سیاسی حسین علیه السلام است که در مخالفت بیعت با یزید و در پی آن خروج به کربلاست، که در پی نامه‌های فراوان اهل کوفه عزم سفر نمود که نهایتاً اهل کوفه به ایشان و اهل بیت خیانت کرده و آنان را با لشکر ابن زیاد تنها گذاشتند که نتیجه آن رویارویی همان فاجعه‌ی کربلاست.

از آنجا که این فاجعه، تاریخ و وضعیت آن روز مسلمانان و بلکه آینده‌ی آنان را نیز تحت الشعاع خود قرار داده است و برای اینکه در تحلیل، استدلال و نتیجه از انصاف دور نشده باشیم لازم است این قضیه را از ابتدا و اصل ماجرا مطرح کنیم و با اخلاص یک مسلمان و بی‌طرفی یک پژوهش‌گر طالب حق، همگام با آن حرکت کنیم و حوادث آن را بررسی نماییم.

قضیه از آنجا آغاز شد که معاویه رضی الله عنه برای یزید بیعت گرفت، اما انصافاً ابتدای قضیه پیش از آن است، البته بیعت یزید می‌تواند آغاز بحث ما از آن برهه‌ی حساس زمانی باشد و بنا به نیاز طبیعت تحقیق به حوادث پیش از آن نیز گریزی بزنیم، اینگونه از طولانی بودن بحث که موجب ملامت خاطر خوانندگان می‌گردد، نیز پرهیز کرده ایم.

بحث اول: بیعت گرفتن برای یزید

پیش از آنکه از مخالفت حسین علیه السلام با بیعت یزید سخن بگوییم بر خود لازم می‌دانم که ابتدا درباره‌ی خود بیعت و عواملی که معاویه رضی الله عنه را بر آن داشت، مطالبی را بیان کنم.

عواملی که معاویه رضی الله عنه را به گرفتن بیعت برای یزید سوق داد عامل سیاسی (حفظ یکپارچگی امت)

فراموش نکنیم اوضاعی که در آن با ابوبکر و عمر و عثمان رضی الله عنهم بیعت شد و زمانی که معاویه برای پسرش یزید بیعت گرفت بسیار متفاوت است. خلافت ابوبکر صدیق رضی الله عنه برای همه امت خیر و صلاح بود، با مرتدان جنگید و دین الهی استوار و ماندگار شد، ابوبکر و عمر و سایر اصحاب و اهل بیت علیه مخالفان ید واحدی بودند و در دوران آنان اختلافی بروز نکرد و کسی به مخالفت بر نخواست، خلافت آنان مورد اتفاق همه بود و همگان مطیع و فرمانبردار ایشان بودند. پس از آنکه عمر رضی الله عنه ضربه خورد توصیه کرد که یکی از شش نفر که از عشره مبشره هستند برای خلافت انتخاب شود که عبارت بودند از عثمان بن عفان، علی بن ابی طالب، زبیر بن عوام، عبدالرحمن بن عوف، سعد بن ابی وقاص، طلحه بن عبیدالله رضی الله عنهم.

یکی از این شش نفر باید خلیفه می‌شد که همه‌ی آنان صلاحیت و فضیلت داشتند و به بهشت مژده داده شده بودند و در اسلام نیز سابقه‌ی درخشان داشتند و در نتیجه همه‌ی مردم به فضل و بزرگواری و سابقه‌ی دینداری آنان معترف بودند.

پس از رایزنی با صحابه رضی الله عنهم عثمان ذی‌النورین چون که برترین کاندیداهای خلافت مسلمین بود به این منصب برگزیده شد، در اواخر خلافت ایشان فتنه سر بر آورد و ایشان محاصره گردیده و مظلومانه شهید شد، پس از وی علی رضی الله عنه خلافت را به عهده گرفت، همه‌ی مردم برای بیعت با وی همصدا نبودند، چرا که ایشان

و کسانی که پیرامونش بودند متهم به دست داشتن در قتل خلیفه بودند، و یا لااقل متهم بودند که با شورشیان تساهل کردند که نهایتاً عثمان رضی الله عنه میان آنها به شهادت رسید.

سرزمین شام با فرماندهی معاویه رضی الله عنه جریان مخالف را تشکیل می دادند، شامی ها در پی انتقام قاتلان عثمان که بخشی از سپاه علی بودند بر آمدند، درگیری و تفرقه آغاز شد، گروهی از مسلمانان کشته شدند و این نکته، نکته آغاز و پیدایش فرقه هایی همچون خوارج و غیره گردید.

موقعیت جامعه ی اسلامی آن دوران با توجه به تحول فکری و اعتقادی طیفی از جامعه، امیر معاویه را بر آن داشت که در انتخاب خلیفه و جانشین خود تجدید نظر کند.

شامی ها در ارزش ها و آرمان های خویش ثبات بیشتری داشتند و از این رهگذر معاویه رضی الله عنه توانسته بود که در مقابل اهل عراق پیروزی هایی به دست آورد، عراقی ها که شورشیان متهم به قتل عثمان رضی الله عنه در میان قبایل آنان نفوذ کرده بودند، وجه مشترک و رابطه ی دینی مشخصی که آنان را به هم بدوزد نداشتند و علاوه بر آن اختلاف افکنان و فتنه گرایان که یکی از عوامل ناکامی علی رضی الله عنه و منبع اصلی اذیت و آزار ایشان و فرزندان پس از وی بودند، در عراق کم نبودند.^۱

اما اهل حجاز، صحابه و بزرگان تابعین، فقها و علمای بلندپایه را در میان خود داشتند و حجاز در آن دوران به حق نماینده ی اسلام بود، نه فکر و اندیشه باطلی در آن ظهور کرده بود و نه از منکرات و بدعت ها خبری. محیط حجاز، محیط علم و دین و تقوا بود؛ زیرا صحابه و فرزندان شان هم در مکه و هم در مدینه وجود داشتند.

در میان اهل حجاز افراد سرشناس و شاخصی از فرزندان صحابه همچون: حسین بن علی، عبدالله بن زبیر، عبدالله بن عمر، عبدالرحمن بن ابوبکر رضی الله عنهم به عنوان نامزدهای اصلح برای تصدی خلافت پس از معاویه رضی الله عنه وجود داشتند.

۱ - نگا: بخش «مقتل الحسین رضی الله عنه».

در اینجا یک سؤال بسیار مهم مطرح است و آن اینکه: چرا معاویه رضی الله عنه یکی از این چهار نفر را برگزید؟

در پاسخ می‌گوییم: اتفاق تمام مناطق بر یک فرد معین کار بسیار مشکلی بود؛ زیرا هنوز میان آنان اختلافاتی وجود داشت.

شامی‌ها، عراقی‌ها را به عنوان پناه‌گاه شورشیان قاتل عثمان رضی الله عنه می‌دانستند، بعید بود که اهل شام از ارزش‌ها و اهدافی که بخاطر آن شمشیر زده‌اند، یعنی حمایت و خونخواهی خلیفه‌ی مظلوم، تنازل کنند، پس چگونه شامی‌ها می‌توانستند نامزدی را بپذیرند که مورد حمایت اهل عراق است؟

شامی‌ها عموماً اهل حجاز علی‌الأخص اهل مدینه را مسؤول قتل عثمان رضی الله عنه می‌دانستند، در حضور آنان و جلوی چشمشان شورشیان یک ماه خلیفه را محاصره کردند و از دیوار منزل وی بالا رفتند و خلیفه را شهید کردند، اما اهل مدینه هیچ کاری انجام ندادند، بنابراین - از دیدگاه شامی‌ها - عاقلانه نبود که نامزدی از اهل مدینه را برای تصدی خلافت بپذیرند.^۱

شامی‌ها به نامزدی که از عراق و مدینه بخواهد خلافت را به عهده بگیرد، چنین دیدگاهی داشتند، دیدگاه اهل عراق نیز در مورد جانشین معاویه رضی الله عنه با دیدگاه شامی‌ها تفاوت چندانی نداشت.

عراقی‌ها حسین بن علی رضی الله عنه را حمایت و تأیید می‌کردند و به مشکل می‌توانستند به فردی دیگری به جای ایشان رضایت دهند.

---

۱ - برای پاسخ دادن به این شبهات: نگا: رساله کارشناسی ارشد برادر محمد عبدالله الغبان در مورد فتنه و قتل عثمان که سال ۱۴۱۱ هـ در دانشگاه اسلامی مدینه بررسی شد و دار العییکان آن را چاپ کرده است، و همچنین رساله‌ی عبدالحمید علی ناصر در مورد خلافت علی رضی الله عنه که سال ۱۴۱۳ هـ در دانشگاه مذکور بررسی گردید و توسط مکتبه الرشد به چاپ رسیده است.

از این گذشته افرادی که نامزد بودند به طور کامل مورد تأیید اطرافیان و معاصرین خود نبودند، بنی امیه نمی‌خواستند که خلافت به فردی غیر از قبیله‌ی آنان برسد، آنان بزرگترین قبیله‌ی قریش و اهل سیادت و امارت بودند.^۱

برای برچیدن اختلافات که بسا امت را در ورطه درگیری‌های جدیدی می‌انداخت و کیان حکومت اسلامی را متزلزل می‌ساخت، معاویه رضی الله عنه پسرش یزید را تنها نامزدی می‌دید که از حمایت اهل شام که در استقرار دولت نقش اساسی را ایفا می‌کردند، برخوردار است.

معاویه رضی الله عنه انگیزه اش را از ولایت عهدی یزید هنگامی که در آخرین حج خویش از بزرگان فرزندان صحابه تأییدیه جمع می‌کرد، ابراز نمود، آن جز بیم این که پس از مرگ وی اختلاف دامنه‌ی گسترده تری پیدا کند^۲ و امت را درگیر جنگی خانمانسوز گرداند که آن سرش ناپیداست، چیزی دیگری نبود.

۱ - خاندان بنی امیه مزایای عدیده‌ای داشتند که با توجه به آن رسول الله تعدادی از آنان را ولایت دادند و به منصب امارت انتصاب نمودند، راویان و تاریخ نگاران همه متفق القولند که هنگام وفات رسول الله صلی الله علیه و آله عتاب بن اسید امیر مکه، خالد بن سعید امیر صنعاء، ابوسفیان بن حرب امیر نجران، ابان بن سعید بن العاص امیر بحرین، سعید بن القتب ازدی هم پیمان بنی امیه، امیر جرش و پیرامون آن، مهاجر بن بنی امیه مخزومی امیر کنده و صدف، عمرو بن العاص امیر عمان و عثمان بن ابی العاص امیر طائف بودند که همه اینان از بنی امیه هستند. نگا: بلاذری، انساب الأشراف ج ۱ ص ۵۲۹-۵۳۰، ابو حیان توحیدی، الإمتاع والمؤانسة ج ۱ ص ۷۴. شیخ الإسلام ابن تیمیة منهاج السنة ج ۲ ص ۷۴. ابو حیان می‌گوید: وقتی که رسول الله صلی الله علیه و آله این پایه را گذاشتند و آنان را مطرح کردند، چگونه امیدوار و خواهان امارت نباشند، و خود را از دیگران مقدم‌تر نپندارند، الإمتاع والمؤانسة: ج ۲ ص ۷۴.

مقریزی می‌گوید: ناگفته پیداست که انتصاب بنی امیه به این مناصب از جانب رسول الله صلی الله علیه و آله اشاره ای است به این که، خلافت به آنان خواهد رسید، النزاع والتخاصم ص ۶۳-۶۴.

۲ - ابن سعد: طبقات الکبری، ج ۴ ص ۱۴۹-۱۵۰.

عامل اجتماعی (تعصب قبیله ای)

معاویه رضی الله عنه با پشتیبانی اهل شام وارد جنگ شد و خلافت را به عهده گرفت، شامی‌ها بیش از همه مطیع معاویه رضی الله عنه بودند و بنی امیه را دوست می‌داشتند^۱. آنان باور کرده بودند که اهل عراق و مدینه سبب اصلی قتل خلیفه‌ی مسلمانان عثمان ذی‌النورین رضی الله عنه هستند.

دلیل این اطاعت و محبت این است که هنگامی که امیر معاویه ولایت‌عهدی یزید بن معاویه را به اهل شام پیشنهاد کرد، همگی بدون هیچ رأی مخالفی پذیرفتند و با یزید به عنوان ولی عهد و خلیفه بعد از پدرش بیعت کردند.

در مقابل احساس بسیاری از اهل عراق که می‌خواستند حتما یکی از اهل بیت باید خلیفه گردد، اهل شام به هیچ عنوان راضی نبودند که شخصی غیر از بنی‌امیه خلافت را به عهده بگیرد و احساس قومی مردم همین بود که خلافت باید در بنی‌امیه و سرزمین شام باقی بماند. به طور مثال هنگامی که اهل مکه با ابن زبیر بیعت کردند، بسیاری از اشراف شام اعتراض کردند و گفتند: پادشاهی در میان ما بوده و ما رضایت نخواهیم داد به اهل حجاز منتقل گردد^۲.

بر دولت اسلامی در آغاز یعنی همان دوران خلفای راشدین رضی الله عنهم نگرش دینی غالب بود و از خلافت معاویه به بعد عصبیت تقویت یافته و بُعد دینی در دلها ضعیف گشته بود و نیازمند بعد و صبغه‌ی پادشاهی و عصبیت بود، اگر فرد منتخب به ولایت عهدی از

۱ - اطاعت و فرمانبری اهل شام به طبیعت زندگی مردم سرزمین شام بر می‌گردد، و قبایل آنان قرن‌ها قبل از آمدن اسلام در آنجا توطین یافته بودند و در معرض تأثیر پذیری از تمدن یونانی و رومانی بودند، و این عوامل در اطاعت از دولت و پیروی از نظام بسیار تأثیر گذار بود، و اضافه بر آن از دیر باز امرایی داشتند که به اطاعت از آنان خو گرفته بودند، و هنگامی که امیر معاویه آمد در اطاعت از وی مشکل چندانی احساس نمی‌کردند. تاریخ الدولة العربیة ص ۱۴۹-۱۵۰.

۲ - الطبرانی: معجم الکبیر، ج ۷ ص ۲۵۷؛ اسنادش منقطع است.

لحاظ عصبیت نژادی مورد حمایت نبود، مقبولیتی نمی‌یافت و خیلی زود نقض عهد می‌شد و اتحاد جای خود را به تفرق و اختلاف می‌داد.^۱

این نظریه و استنتاج ابن خلدون قابل احترام و تأیید است، بویژه اینکه ابن خلدون در دنیای سیاست وارد شده وزندگانی سیاسی داشته است، لذا این استنتاج او بر گرفته از تجربه‌ی او می‌باشد که به اوضاع سیاسی و نتایج آن آشنایی کافی داشته است. تحولات سیاسی معمولاً با ابهام و پیچدگی همراه است، هر کس نمی‌تواند با نگاه اول به حقایق و واقعیت‌های آن پی ببرد.

توان قبیله‌ی کلب و نقشی را که در تثبیت قدرت داشتند نباید نادیده گرفت، (کاری که حسان بن مالک بن بحدل بزرگ قبیله‌ی کلب کرد) آنان دایی‌های/ماما‌های یزید بودند، رهبر این قبیله بود که بعدها خلافت مروان بن حکم را تثبیت کرد.^۲

شعوط معاویه رضی الله عنه را در انتخاب یزید به ولایت‌عهدی معذور می‌داند و می‌گوید: از آنجا که عصبیت و قدرت بدست بنی امیه بود، اقدام معاویه به این کار، بسیار طبیعی است که همه منصفان آن را می‌پذیرند و عقلاً بر آن صحنه می‌گذارند.^۳

از ناحیه عملی نیز انتقال خلافت بنی امیه به دیگران در آن هنگام کاری نشدنی بود، زیرا والیان تمام ولایتها از بنی امیه یا از هواخواهان آنان بودند و سپردن خلافت به یکی

۱- ابن خلدون، المقدمة، ج ۶ ص ۲۶۵. نگا: دکتر محمد عابد الجابري، معالم نظرية ابن خلدون في التاريخ الاسلامي ص ۲۷۲ و بعد از آن.

۲- هشام بن محمد الكلبي: نسب معد واليمن الكبير، ۵۹۶/۲ جهره النسب لابن الكلبي ج ۱ ص ۱۸۳ المسعودي، التنبيه والإشراف ص ۲۸۳، عمرو بن مخلاة کلبی می‌گوید:

رددنا لمروان الخلافة بعد ما	جری للزبيرین کل برید
فإلا يمكن منا الخليفة نفسه	فما نالها إلا ونحن شهود

نگا: ابن بدران، مختصر تاريخ دمشق، ج ۴ ص ۱۹۴.

۳- شعوط: إبطال يجب أن تمحى من التاريخ، ص ۳۴. امام مالک می‌گوید: تنها چیزی که مانع شد که عمر بن عبدالعزیز فردی صالح را بعد از خود برگزیند که بیعت بعد از او برای یزید بن عبد الملك گرفته شده بود، عمر بن عبدالعزیز ترسید که اگر برای دیگری بیعت بگیرد، یزید شورش کند، و جنگی براه اندازد که مهار و اصلاح آن مشکل باشد. نگا: ترتیب المدارک، قاضی عیاض، ج ۱ ص ۱۷۰، منهاج السنة ج ۱ ص ۵۵۰.

از فرزندان صحابه به معنای عزل آنان بود که چه بسا آن را نمی‌پذیرفتند و دوباره صحنه‌های جمل و صفین در دامنه‌ی گسترده‌تر تکرار می‌شد.^۱

این نکته توان و پشتیبانی بنی‌امیه را در شام برای ما نمایان می‌کند که مروان بن الحکم توانست با پشتیبانی اهل شام بر عمال عبد الله بن زبیر پیروز شود و هم‌چنین پس از وی پسرش عبد الملک بن مروان نیز با پشتیبانی و حمایت آنان ابن زبیر را شکست دهد و در سال ۷۳ هـ وی را به قتل برساند، می‌بینیم که اهل شام از ابن زبیر اطاعت نکردند، بلکه اهل عراق به برادرش مصعب بن زبیر خیانت کردند و به عبد الملک بن مروان پیوستند، سکینه دختر حسین علیه السلام خیانت اهل کوفه به شوهرش مصعب بن زبیر را با این جملات بیان می‌کند: «ای اهل کوفه! خدا شما را نفرین کند؛ در خردسالی مرا یتیم و در بزرگسالی بیوه ام کردید»^۲. راستی چرا امت بر ابن زبیر متفق نشدند، در آن زمان که هیچ کس جایگاه و فضایل او را نداشت؟ بلکه بر عکس عبد الملک بن مروان که از نظر سنی به سان یکی از فرزندان ابن زبیر بود، توانست خلافت و رهبری مسلمانان را به چنگ آورد.

عوامل شخصی در یزید

بدون تردید صحابه و فرزندان‌شان از یزید افضل و اصلح بودند، لیکن با وجود این معاویه پسرش را به رهبری مسلمانان از دیگران توانمندتر می‌دانست؛ زیر او سالیانی طولانی در کنار پدرش بوده است، و از حمایت بی‌دریغ اهل شام نیز برخوردار بود و از نزدیک روند سیاسی آن دوران را دنبال می‌کرد.

معاویه علیه السلام در پسرش صفات حسنه‌ای مانند، کرم، جوانمردی، شجاعت، دلیری و لیاقت رهبری سراغ داشت و با توجه به این صفات به وی به دیده‌ی اعجاب و ارزش و بزرگی می‌نگریست.

۱- احمد شلبی: موسوعة التاريخ الإسلامی ج ۵ ص ۴۸.

۲- انساب الأشراف: ص ۱۹۵.

معاویه رضی الله عنه فردی نبود که از ویژگی‌ها و توانمندی‌های افراد غافل باشد، او پرورده‌ی بیت رهبری و زعامت مکه بود و بیش از چهل سال از عمرش را در امارت و حکومت سپری کرده بود، او به درستی از ویژگی‌ها و مزیت‌های فرماندهان، امرا و عقلا آگاهی داشت و قدر و فضیلت هر یک را می‌شناخت. معاویه رضی الله عنه احساس کرده بود که پسرش دلداده‌ی دادگستری و تأسی از خلفای راشدین است، او درباره‌ی سیاستی که در اداره‌ی امور در پیش خواهد گرفت از یزید پرس و جو می‌کرد و یزید در پاسخ می‌گفت: «پدرم! والله سیاست عمر بن خطاب را در پیش خواهم گرفت».^۱

معاویه رضی الله عنه به درستی می‌دانست که علاوه از یزید جوانان دیگر قریش نیز از این مزایا و ویژگی‌ها برخوردارند، و این مزایا با آن آرمان‌های شخصی که بعدها پدید آمد، چه بسا امت را درگیر فتنه و جنگ کند، اما یک مزیت یزید را از دیگران ممتاز کرده بود و آن چیزی است که دولت بیش از هر امری نیازمند آن است، و آن چیزی نیست جز توان رزمی و لشکری.^۲

«از دیدگاه معاویه رضی الله عنه گرچه این اقدام وی منجر به حق تلفی و نادیده گرفتن شایستگی افرادی می‌شد اما ضامن حفظ دولت اسلامی بود و مردم را از فتنه‌ها و هرج و مرج احتمالی که پس از فوت هر خلیفه و یا شکست وی از جانب مخالفان پدید می‌آید، در امان نگه می‌دارد، و بیم آن داشت که اگر مسلمانان هم چنان با هم درگیر باشند دشمنان ساز و برگ‌ی جدید فراهم نمایند و در قلب جزیره العرب بر آنان بتازند، خدا می‌داند که عواقب وخیم آن بر اسلام و مسلمانان چه باشد».^۳

حاکم در این زمینه مورد اتهام قرار نمی‌گیرد و لو این که پدر و یا پسرش را به ولایت عهدی خود برگزیند؛ زیرا او موظف است که در حیات خود برای مسلمانان خیر اندیش باشد، و پس از مرگ دیگر تبعاتی را متحمل نخواهد بود، بر خلاف نظری که

۱- ابن ابی عاصم، الآحاد والمثانی (۱/ ۳۷۵) با سند حسن.

۲- محب الدین الخطیب: پانوشته‌های کتاب العواصم والقواصم ابن العربی، ۲۲۲-۲۲۳.

۳- محمد کرد علی، الإسلام والحضارة العربية (۲/ ۳۹۵).

حاکم را در صورت برگزیدن پدر و یا پسر خود به ولایت عهدی متهم می‌دانند و یا گروهی دیگر که فقط در صورت انتخاب پسر به عنوان ولی عهد حاکم را متهم می‌دانند. «وی فراتر از این پندارهاست، به ویژه در صورتی که در این کار داعیه‌ای قوی باشد مانند وجود مصلحتی و یا دفع مفسده‌ای که در آن صورت این گمان به طور کلی منتفی است، مانند کاری که معاویه رضی الله عنه درباره‌ی پسرش انجام داد، گرچه کار معاویه با موافقت مردم انجام شد و این موافقت برای وی در این زمینه حجت است»^۱.

ابن بطلال می‌گوید: انتخاب شخصی توسط حاکم به عنوان خلیفه و جانشین پس از خود بر عامه‌ی مسلمانان نافذ است؛ زیرا صحابه و عموم مردم به اتفاق به انتخاب عمر توسط ابوبکر عمل نمودند و هم چنین در پذیرش شورای شش نفره نیز اختلاف نکردند، و این شبیه وصیت مردی به فرزند خود است؛ زیرا او را خیر اندیش‌تر می‌پندارد، حاکم نیز این گونه است»^۲.

ابن عباس به فضیلت یزید^۳ معترف بود و با وی بیعت نمود و هم چنین ابن عمر نیز بیعت نمود و جز حسین بن علی رضی الله عنه کسی باقی نماند که اهل فتنه در حیات معاویه رضی الله عنه نیز او را تحریک نمودند اما حسن رضی الله عنه او را بر حذر داشت و پس از درگذشت معاویه رضی الله عنه، تصمیم گرفت به آنان پیوندد که صحابه وی را از این کار بازداشتند که ایشان نپذیرفت و آن حوادث رخ داد.

اما عبدالله بن زبیر رضی الله عنه را امیر معاویه از این اقدامات بر حذر داشت و نهایتاً وی پس از محاصره آرزو می‌کرد کاش معاویه زنده بود و او را از آن حالت می‌رهانید.^۴

۱- ابن خلدون- المقدمة (۱/ ۲۶۴-۲۶۵).

۲- فتح الباری (۱۳/ ۲۱۸).

۳- أنساب الأشراف (۴/ ۲۸۹-۲۹۰) با سند حسن.

۴- أنساب الأشراف (۴/ ۳۴۶-۳۴۷) با سند حسن.

معاویه رضی الله عنه و ولایت مفضول با وجود فاضل

معاویه رضی الله عنه به خاطر حفظ یکپارچگی و وحدت کلمه که از دیدگاه شریعت اسلامی بسیار مهم تر است با وجود فاضل، مفضول را برگزید، و با توجه به صحبت و عدالتش چیزی دیگر از وی انتظار نمی رفت.^۱

فرزندان بزرگوار صحابه امثال: ابن عمر، ابن عباس، ابن زبیر، حسین بن علی و عبدالله بن عمرو بن عاص و غیره بسیار بودند،^۲ البته فرزندان صحابه در میان خود بر شخصیت واحدی اتفاق نظر نداشتند، مثلاً ابن عباس پس از وفات یزید نیز با ابن زبیر بیعت نکرد با این که شهرهای بسیاری با وی بیعت کرده بودند، بلکه از وی انتقاد می کرد و در برخی کارها وی را سرزنش می نمود.^۳

و هم چنین محمد بن الحنفیه و ابن عمر نیز با ابن زبیر بیعت نکردند، بنابراین چه کسی می تواند تضمین نماید که تمام طرف ها بر شخصیت واحدی اتفاق کنند؟.

۱- ابن خلدون (۱/ ۶۵)، دعای رسول الله صلی الله علیه و آله برای معاویه رضی الله عنه به هدایت ثابت و محرز است، نگا: الفتح الربانی (۲۳/ ۱۷۲- ۱۷۳)، ترمذی ۵/ ۶۸۷ شماره ۳۸۴۲ و گفته است: حسن غریب. ابن عساکر (۲۴۳/ ۱۶۱۲). آلبانی شواهد و متابعات زیادی برایش آورده و سپس گفته است: فی الجملة حدیث صحیح است و این طرق بر قوت آن می افزایند. نگا: السلسلة الصحيحة ۴/ ۶۱۴ شماره ۱۹۶۹.

ابن عباس رضی الله عنه به فقاها و ی گواهی داده است، نگا: صحیح البخاری (فتح الباری ۳/ ۱۳۰) و ابن حجر افزوده است: «ظاهر گواهی ابن عباس رضی الله عنه به فقه و صحبت وی گویای فضل کثیری است» (۷/ ۱۳۱). ابودرداء به حسن نیاز وی گواهی داده است، مجمع الزوائد ۹/ ۳۵۷ و گفته: رواه الطبرانی و رجاله رجال الصحیح. و نگا: منهاج السنة ۶/ ۲۳۵، و فضائل معاویه، ابی نعیم شماره ۱۵۶۴، کتابخانه مخطوطات دانشگاه اسلامی. ابن سعد ۴/ ۱/ ۱۴۹ با سندی صحیح.

۲- سبکی: طبقات الشافعية الكبرى ۱۰/ ۳۰۰.

۳- عبدالرزاق: المصنف ۱۱/ ۴۵۳ شماره ۲۰۹۸۵ با سندی صحیح. ابن سعد، الطبقة الرابعة ۱/ ۱۴۶ با اسنادی صحیح، ابن ابی عاصم: الأحاد والمثانی، ۲/ ۳۷۸، طبرانی، المعجم الكبير ۵/ ۳۳۷ با اسنادی حسن، ابن عساکر ۷۳۳، ۶۷۴ ق/ ۱۶، ذهبی: سیر أعلام النبلاء ۳/ ۱۵۳.

فقها برای احراز صلاحیت امامت شروط عدیده ای گذاشتند، از آن جمله این که حاکم باید قریشی^۱، مجتهد، عادل، و صاحب علم و قدرت و سیاست و پختگی و حسن تدبیر باشد^۲ و غیر آن.

از امام احمد نقل شده که عدالت و علم و فضل را شرط ندانسته است.^۳ از سیاست عمر رضی الله عنه در انتخاب والیان چنین بر می آید که ایشان تنها برتری دینی را ملاک نمی دانست بلکه به بینش سیاسی افراد همراه با اجتناب از نواهی شرعی اعتبار قایل بود، بدین جهت معاویه و مغیره بن شعبه رضی الله عنهما را با وجود افرادی برتر از ایشان از لحاظ دینی، امثال: ابودرداء در شام و ابن مسعود در کوفه، به امارت برگزید.^۴ از رسول الله صلی الله علیه و آله روایت شده است که فرمودند: گاه من فردی را بر می گزینم و فردی دیگر را که نزد من محبوب تر است رها می کنم، اما شاید او بیدارتر و قدرتمندتر باشد.^۵

۱- عیاض می گوید: این که امام باید قریشی باشد مذهب تمام علماء است و از مسائل اجماعی محسوب می گردد و از احدی از سلف قول مخالفی نقل نشده است، و بعدی ها نیز بر آن صحه گذاشته اند. و افزوده است: نظر خوارج و معتزله در این باره به خاطر مخالفت با مسلمین، معتبر نیست... (فتح الباری ۱۳/۱۲۷) و ابن حجر گفته است: کسانی که اجماع را نقل کرده اند می بایست قول عمر رضی الله عنه را در این باره نقل شده است تاویل کنند، احمد از عمر با سندی که رجالش ثقه اند نقل کرده است که: «اگر مرگم فرا رسد و ابو عبیده زنده باشد او را خلیفه می گردانم» و در ادامه می گوید: «اگر مرگم فرا رسد و ابو عبیده مرده باشد، معاذ بن جبل را به خلافت بر می گزینم...». معاذ بن جبل انصاری است نه قریشی، احتمالاً: یا این اجماع پس از عمر شکل گرفته است و یا اجتهاد عمر در این مورد تغییر کرده است والله اعلم. فتح الباری (۱۳/۱۳۷)، و نگا: عبد الوهاب خلاف، السياسة الشرعية، ۲۹.

۲- ابن زبیر: الروض الباسم، ۳۲/۲، باقلانی: الإنصاف ۱۱۲-۱۱۳، بغدادی: اصول الدین ص ۱۳۹.

۳- ابویعلی الفراء: الأحكام السلطانية، ص ۲۰.

۴- ابن حجر: فتح الباری ۱۳/۳۱۱.

۵- عبدالرزاق: المصنف ۱۱/۳۲۳ شماره ۲۰۶۵۸، سعید بن منصور ۲/۲۳۷-۲۳۸ شماره ۲۶۲۱، هر دو روایت از حسن بصری و محمد بن سیرین به صورت مرسل نقل شده اند، مرسل ابن سیرین صحیح است، نگا: المراسیل، ابی حاتم ص ۱۸۶، ۳۱، ابو عمر در "التمهید" می گوید: هر کسی که مشهور باشد که فقط از افراد ثقه روایت می کند تدلیس و ارسال او مقبول است، بنابراین مراسیل سعید بن المسیب، محمد بن سیرین و ابراهیم نخعی نزد محدثین صحیح هستند. نگا: التمهید ۱/۳۰، ظفر احمد التهانوی: قواعد فی علوم الحديث ص ۱۵۴، نگا: العالائی، جامع التحصیل ۱۶۲-۱۶۶-۲۶۴.

بدین جهت رسول الله ﷺ خالد بن ولید را به عنوان فرماندهی لشکر منصوب می کردند با این که گاهی کارهایی از او سر می زد که چندان خوشایند ایشان نبود، ابوذر را از لحاظ امانت و صداقت^۱ از وی برتر بود اما رسول الله ﷺ به وی فرمودند: ای ابوذر! تو ضعیف هستی، من آنچه را برای خود پسندیدم، برای تو نیز می پسندم، هرگز حتی بر دو نفر هم امیر نباش و سرپرستی مال یتیمی را قبول مکن.^۲

ابوذر را از ولایت و امارت نهی فرمودند زیرا وی را ضعیف می دانستند.^۳

ابوبکر نیز خالد بن ولید را به فرماندهی گماشتند و با لغزش هایی که از او سر زد او را عزل نکرد؛ زیرا مصلحت ابقای وی بر این پست از مفسده اش راجح تر بود.^۴

و شرحبیل بن حسنه^۵ را از کار گرفت و گفت: «از خدا شرم می کنم که تو را ابقا کنم در صورتی که از تو افراد قوی تر هستند».^۶

ثابت مولای سفیان می گوید: از معاویه شنیدم که می گفت: با وجود عبدالله بن عمر، عبدالله بن عمرو و دیگر بزرگان، من بهترین شما نیستم اما امیدوارم در مقابل دشمن از شما سخت تر و به قوت و فن امارت از شما آگاه تر و خوش اخلاق تر باشم.^۷

۱- رسول الله ص درباره ی ابوذر فرمودند: «زیر چتر آسمان و برگسترده ی زمین فردی صادق تر از ابوذر نیست» ترمذی

۳۸۰۳، احمد: المسند، ۲/ ۱۶۳-۱۷۵، ابن ماجه ۱۰۵۶، آلبانی آن را صحیح گفته است، صحیح الجامع، شماره: ۵۴۱۳.

۲- مسلم با شرح نووی ۱۲/ ۲۰۹-۲۱۰.

۳- ابن تیمیه: السياسة الشرعية ۲۲-۲۳.

۴- سابق.

۵- شرحبیل بن حسنة: او شرحبیل بن عبدالله بن المطاع بن عبدالله از کنده و هم پیمان بنی زهره است که به مادرش حسنه که کنیز معمر بن حبی بن وهب بن خذافه جحمی بود منتسب می باشد، و از مهاجرین حبشه و چهره های سرشناس قریش بود که در زمان عمر بن خطاب بر یک چهارم شام امارت داشت و سال ۱۸ هـ در سن شصت و هفت سالگی در طاعون عمواس در گذشت. الإستیعاب ۲/ ۶۹۹.

۶- ابن ابی شیبہ: المصنف ۱۱/ ۹۸، با سندی که ضعف دارد.

۷- ابن سعد: الطبقة الرابعة ۱/ ۱۴۱ از طریق ابن ابی مریم که ضعیف است، ابن ابی عاصم: الأحاد و المثانی ۱/ ۳۷۷ از همان طریق، ابن عساکر ۱۶/ ۳۳ق، از طریق سعد، ذهبی: سیر أعلام النبلاء ۳/ ۱۵۰، تاریخ الاسلام: حوادث (۴۰-۴۱) ص ۳۱۳ از طریق سعد.

اگر قرار باشد از میان دو نفر که یکی امانت دارتر و دیگری مقتدرتر باشد، یکی را انتخاب کنند باید در مقابل فرد ضعیف ولو امانت دارتر باشد آن که برای ولایت مفیدتر و ضررش کمتر باشد، انتخاب شود^۱ واجب آن است که در هر موردی اصلح برگزیده شود.

از امام احمد پرسیده شد: از میان دو فرمانده که یکی قوی اما فاجر و دیگری صالح اما ضعیف است، با کدام یک باید به جنگ رفت؟ فرمود: فاجر قوی، قدرتش به نفع مسلمانان است و فجورش به خودش بر می‌گردد و اما فرد نیکوکار ضعیف، صلاحش به خودش بر می‌گردد و ضعفش به مسلمانان می‌رسد، باید به همراه قوی فاجر جنگید.^۲

مقصود اصلی انتخاب امام و حاکم حفاظت مسلمانان و دفع شر دشمن و گرفتن مچ ظالم و دادستانی برای مظلوم و تامین امنیت راه‌ها و تقسیم بیت المال بر اساس تعالیم شرعی است، هر کس توانست این امور را به انجام برساند مقصود از امامت از او حاصل گشته است و مردم از ولایتش بهره می‌برند و امنیت و آسایش فراگیر می‌شود و مردم با راحتی و امنیت مالی و جانی زندگانی می‌کنند، گرچه از او فردی عالم‌تر نیز وجود داشته باشد؛ زیرا از علم و تقوا و عبادت عالم نفعی در این زمینه به مردم نمی‌رسد و اگر شخصی توانایی اجرای احکام شرعی را نداشته باشد، محض این که فلانی خیر اندیش است و در پی اجرای احکام شرعی است، برای مردم سودی نخواهد داشت.^۳

جوینی می‌گوید: معظم اهل سنت می‌گویند باید افضل را برای امامت برگزید مگر آن که انتصاب وی موجب هرج و مرج و بی‌ثباتی و فتنه گردد که در این صورت

۱- شیخ الإسلام ابن تیمیہ: السياسة الشرعية ۲۲.

۲- شیخ الإسلام ابن تیمیہ: السياسة الشرعية ۲۲.

۳- صدیق حسن خان: العبرة بما جاء فی الغزو و الشهادة ص ۳۵.

انتصاب مفضل در صورتی که صلاحیت امامت را داشته باشد، جایز است، همان گونه که جایز است مفضل با وجود افضل امامت نماز را بر عهده گیرد.^۱

معاویه بن ابی سفیان رضی الله عنه و انتقاداتی که درباره‌ی بیعت یزید از وی شده است

بسیاری از مورخان در گذشته و حال امیر معاویه را مسئول کامل بیعت دانسته اند و از این رهگذر تمام اشتباهات حکام، از زمان ایشان تاکنون را بر گردن او می‌اندازند. برخی معاویه رضی الله عنه را بنیان‌گذار پادشاهی وراثتی می‌دانند^۲ و برخی وی را متهم به مخالف با نظام شورا می‌دانند^۳ و برخی دیگر وی را متهم کرده اند که نظامی را که سیاست را مقدم بر دین می‌داند، تثبیت کرده است^۴ و برخی نیز وی را به پادشاهان گذشته روم و فارس، تشبیه کرده اند.^۵

و گروهی با این بیعت وی را پیش‌تاز تفکر سیاسی میکافیلی^۶ می‌دانند که مبتنی بر این است که هدف وسیله را توجیه می‌کند^۱ و بعضی گفته اند که معاویه رضی الله عنه با این کار

۱- جوبنی: الارشاد ص ۲۶۲، جوبنی: غیث الأمم ص ۸۰ و افزوده است: اختلافی نیست که در صورت مشکل بودن انتخاب افضل به امامت و اقتضای مصلحت مسلمانان برای انتخاب مفضل که مورد حمایت اقشار قدرتمند جامعه باشد و انتخاب افضل موجب ایجاد فتنه و مشکلات گردد و مردم و سپاهیان از وی حمایت نکنند، درین صورت بی‌تردید مفضل باید انتخاب گردد؛ زیرا هدف از انتخاب امام صلاح امت است اگر انتخاب افضل موجب فساد گردد و انتخاب مفضل موجب سامان یافتن امور، باید مصلحت مردم را در نظر گرفت. غیث الأمم ص ۱۶۷.

۲- الخلافة، توماس ارنولد ص ۱۰ به نقل از هداره، اتجاهات الشعر العربی فی القرن الثانی الهجری ص ۳۱.

۳- مصطفی الشکعة، اسلام بلا مذاهب، ص ۵۸، الثعالی الفاسی: الفكر السامی ۲۸۶/۱.

۴- علی ابراهیم حسن: نساء لهم فی التاريخ الإسلامی نصیب ص ۵۸، سید امیر علی: مختصر تاریخ العربی ص ۸۸، د. محمد جلال شری: نشأة الفكر السياسي و تطوره ص ۸۵، انور الرفاعی: الاسلام فی حضارته و نظمه.

۵- احمد امین: يوم الإسلام ص ۶۶، احمد رمضان احمد: الخلافة فی الحضارة الاسلامیة ص ۸۴-۸۵، سعید الافغانی: عائشة والسياسة ص ۲۷۸.

۶- میکافیلی ت ۱۵۲۷ م آرای سیاسی خود را در کتاب امیر جمع نمود و به (الورنزو) هدیه داد، سیاسیون قرن نوزدهم اروپا همه از او متأثر هستند قبل از همه ناپلئون اول (فرانسه) مترنخ (نمسا) پسارک (آلمان) و دیگران، نگا: محمد سید احمد المسیر: المجتمع المثالی فی الفكر الفلسفی، ص ۲۵۷-۲۶۲ نگا: الامیر برگردان عربی خیری حماد. نیکولا میکافیلی، ترجمه و تحلیل مختار الزقزوقی.

گناهی دیگر افزوده بر دیگر گناهانش مرتکب شده است^۲ و برخی نیز با این کار او را متهم به خروج از اجماع مسلمانان کرده اند.^۳

برای آن که صحت و یا عدم صحت این اتهامات آشکار شود، باید ابتدا ماهیت شورا و چگونگی تطبیق آن و ابعاد سلطه‌ی اهل حل و عقد و نقش خلفای راشدین را در استعانت از اهل حل و عقد بررسی کنیم، تا بتوانیم تصویری صحیح از شورا و معاویه رضی الله عنه و مقدار تخطی وی از نظام شورا داشته باشیم، می‌گوییم: بدون تردید شورا یکی از پایه‌های حکومت اسلامی و قواعد استوار آن است، و انتخاب فردی به عنوان حاکم و ولی امر مسلمانان هیچ گاه به وی تقدس و یا سلطه‌ی مطلقه ای نمی‌بخشد،^۴

۱- د. ابراهیم بیضون: ملامح التيارات السياسية في القرن الاول الهجري ص ۱۴۷، احمد امین، يوم الاسلام ص ۶۷.

۲- احمد الشریف: دور الحجاز في الحياة السياسية ۴۱۷، و شبیه این نگا: اکبر شاه خان، تاریخ الاسلام ۴۸/۲ و نگا: امین الریحانی: زعماء الاسلام ۲۱۹.

۳- حسن ابراهیم حسن: زعماء الاسلام ۲۱۹.

۴- خاور شناسانی که از نظام سیاسی اسلام سخن گفته اند، مغالطه کرده اند، مرجلیوث می‌گوید: حاکم هر کس باشد، اما رعیت مسلمانان هیچ حقوقی بر رئیس جماعت خود ندارند و حاکم مسئول کسی نیست، حاکم الصعیدی: النظرية الإسلامية ص ۴۶۶-۴۶۷ و ماکدونالد می‌گوید: «حاکم مسلمانان نمی‌تواند یک حاکم مورد تایید قانون که ما می‌شناسیم باشد» ص ۴۶۷ و مویر می‌گوید: «حکومت مستبد مطلق نمونه‌ی یک حکومت اسلامی است»
آرنولد می‌گوید: خلافتی که علمای اسلامی قبول دارند نوعی از حکومت ظالم و مستبد است که حاکم آن سلطه و قدرت نامحدودی دارد و رعایا باید بی چون و چرا از او اطاعت کنند، ص ۴۶۸. و نگا: حازم الصعیدی، النظرية الإسلامية في الدولة ص ۴۶۶-۴۶۸ و د. محمد طه بدوی: بحث في نظام الاسلام السياسي ردا على المستشرق آرنولد ضمن کتاب مناہج المستشرقین فی الدراسات الاسلامیة ۱۱۸/۲ و ۱۷۷. واقعیت این است که این‌ها همه مغالطه‌ی آشکاری هستند و هر کس ادنی شناختی از تاریخ مسلمانان داشته باشد، حقیقت آن را می‌داند، ما فساد برخی از حکام مسلمین و برخی دیگر که رویه ای استبدادی داشته اند را انکار نمی‌کنیم. اسلام در معرفی این نظریه سیاسی که مبتنی بر بیعت و پیمان است، پیشتاز بوده است و مفکرین غربی در اوایل قرن هفده میلادی کشف کردند.

توماس هویز انگلیسی ۱۵۵۸-۱۶۷۹ بیان می‌کند که رهبری با پیمان مردم و توافق بر انتخاب حاکم که امور آنان را اداره کند استمرار می‌یابد زیرا از یکدیگر می‌ترسند چون شر بر طبیعت آن چیره شده است و حق ندارند بر حاکمی که امور را به دست گرفته قیام کنند، زیرا که پیمان بسته اند و باید پایبند آن باشند و ملزم به آن هستند اما اگر در آن پیمان طرف دوم نباشد و فقط بر اساس پیمان، مجری آن باشد، بر او الزامی عاید نمی‌گردد، جون لوگ انگلیسی ۱۶۰۳-۱۷۰۴ تاکید می‌کند که این عقد و پیمان حاکم را نیز ملزم می‌گرداند زیرا یک طرف آن رعیت و طرف دیگرش حاکم است، و نمی‌پذیرد مردم

بلکه او مسئول تمامی اقدامات و عملکرد خویش می‌باشد و حکم یک شهروند را دارد، نظام شورا یک شکل و قالب مشخصی ندارد بنابراین تطبیق آن به موقعیت و نیازهای زمان بستگی دارد. رسول الله ﷺ در مسایلی که درباره‌ی آن وحی نازل نشده بود، با صحابه مشورت می‌کردند، و در امور دنیوی که آنان خبرگی بیشتری داشتند، نظرشان را می‌پذیرفت و خلفای راشدین نیز همین گونه با مسلمانان مشورت می‌کردند، ابوبکر رضی الله عنه درباره‌ی مانعین زکات مشورت نمود و نهایتاً رای خویش مبنی بر جهاد با مانعین زکات را عملی نمود، عمر رضی الله عنه ابتدا مخالف بود، اما سری آخر رأی ابوبکر را پذیرفت و هم چنین درباره‌ی جنگ اهل شام علیرغم مخالفت عمر با اهل مکه مشورت نمود. شورا این گونه بوده و نظام مشخصی نداشته است؛ زیرا اوضاع پیش آمده در هر برهه اهل شورا را یاری می‌داد که امر بر آنان ملتبس نگردد.

لیکن عمومیت امر شورا مجال را برای اشکال و قالب‌های متعدد نظام‌های شورایی باز گذاشته است و اسلام تنها به پایه‌گذاری اصل شورا بسنده کرده و گونه‌های آن را محدود نکرده است.^۱

لیکن علیرغم این همه، به راحتی می‌توان تخمین زد که بنابه چه اسبابی در برخی موارد خلفای راشدین در عمل به اصل شورا که اسلام به آن تشویق کرده است، کمتر توجه کرده اند. یکی از این اسباب، پیشرفت سریع کیان دولت اسلامی در نتیجه‌ی

که در حالات طبیعی بر شر و تجاوز خو گرفته اند از محاسبه و بازخواست حاکم در صورت ظلم و ستم و یا اشتباه ناتوان باشند.

اما جان جاک روسو ۱۷۱۲-۱۷۷۸ که به عقد و پیمان اجتماعی شهرت دارد و خود را بنیان گذار این تفکر می‌داند، و از دیدگاه او نیز رعیت به نفع حاکم از آزادی خود نمی‌گذرند، و لیکن برخی به نفع برخی دیگر از آن تنازل می‌کنند و حاکم را وکیل خود می‌گردانند تا با نام آنان حقوق و مصالح آنان را فراهم کند.

نگا: عباس العقاد: الديمقراطية فی الاسلام ص ۵۷ و ۵۸ و ساعات بین الكتب ص ۵۱۳-۵۱۹ و نگا: عبدالحق النواوی: العلاقات الدولية والنظم القضائية فی الشريعة الاسلامیة ص ۱۴-۱۷.

۱- سید قطب: العدالة الاجتماعية فی الاسلام ص ۸۳، نگا: حینکه الميدانی: کواشف زیوف فی المذاهب الفکرية المعاصرة ص ۶۶۵-۶۶۹.

گسترش فتوحات بود که برخی مواقع نمی‌شد که حرف آخر را برای مردمی گذاشت که علیرغم خوش نیتی و فهم‌شان، معلومات و تصویری صحیح از ادوار این دولت که هم‌چنان روز به روز بر وسعت و گستره‌ی آن افزوده می‌شد، نداشتند.

دیگر اینکه خلفای راشدین به درستی می‌دانستند که بینش سیاسی عموم مردم هم چنان در سطح پایینی است و خطر آن می‌رفت که نظریات سیاسی آنان به خود رنگ تعصب قومی و قبیله‌ای بگیرد.

بنابراین با آن که خلفای راشدین مجلس شورا تشکیل دادند و در هنگام نیاز با مردم رایزنی می‌کردند، اما باز هم برای خود این حق را محفوظ نگه داشتند که کدام نظر را بپذیرند و کدام یک را رد کنند.^۱

می‌بینیم که شریعت اسلامی شورا را به گونه‌ای واضح مشخص نکرده و شروط آن را چنان که آن را از دیگران متمایز کند بیان نکرده است.^۲

معاویه رضی الله عنه یزید را نامزد کرد و در این زمینه با مسلمانان رایزنی نمود، اهل شام و بزرگان عراق و شهرهای دیگر با آن موافقت نمودند، و جز برخی از اهل مدینه بنا به عواملی متفاوت، کسی دیگر مخالفت نکرد.

عمر رضی الله عنه در حدیث طولانی درباره‌ی سقیفه فرمود: «هر کس بدون مشورت مسلمانان با امیری بیعت کند، بیعتش معتبر نیست، و از آن حاکم بیعتی در گردن ندارد...».^۳

۱ - محمد اسد، منهاج الاسلام فی الحكم، ص ۱۰۹ ف سعد ابوحیب: دراسة فی منهاج الاسلام السياسي ۲۳۷-۲۳۹.

۲ - د. اسماعیل بدوی: الشوری فی الاسلام، ص ۶۹، و دعائم الحكم فی الشریعة الاسلامیة و النظم الدستوریة المعاصرة و نگا: د. منیر حمید البنانی: الدولة القانونیه و النظام السياسي الاسلامی ص ۲۵۶-۲۷۹. عبدالکریم زیدان: اصول الدعوة ص ۲۱۷-۲۲۵. د. عبدالحمید اسماعیل الانصاری: الشوری و اثرها فی الדיمقراطیه. یوسف ایش: تصور الفكر السياسي الاسلامی الامامة عند السنة. الشوری فی الاسلام دراسة فی النظم الإسلامیة عبدالغنی محمد بركة. د. حسین حنفی حسین، الفكر السياسي و الاجتماعی فی الاسلام ص ۲۶-۴۸. قحطان الدوری: الشوری بین النظرية و التطبيق. د. مصطفى حلمی: نظام الخلافة فی الفكر الاسلامی. د. محمود الخالدی: قواعد نظام الحكم فی الاسلام. د. عبدالکریم الخطیب: الخلافة و الامامة.

۳ - احمد: المسند، ۱/ ۳۲۷ با اسناد صحیح، شماره‌ی ۳۹۱، تحقیق احمد شاکر رحمه الله.

«معاویه رضی الله عنه خودسرانه به این کار اقدام ننمود بلکه وفدهایی از مناطق مختلف طلبید و این مسأله را مطرح کرد و آنها به آن راضی گشتند».^۱

طرح ولایت عهدی یزید بر اهل شام و موافقت آنان بر این مسأله را چه می توان نام گذاشت، آیا این شورا نیست؟ آیا اجتماع وفدها نزد معاویه رضی الله عنه و مطرح کردن این ایده با آنان، شورا نیست؟ آیا آمدن معاویه رضی الله عنه به حجاز و مشوره با رؤوس مخالفین و قانع نمودن آنان به این مسأله شورا نیست، و یا آن را باید بر توطئه و تهدید و دروغ حمل کرد آن گونه که برخی از نویسندگان کرده اند؟^۲

آری می توانیم بگوییم که یزید بن معاویه نخستین کسی است که پدرش او را به ولایت عهدی برگزید^۳ در این هیچ شک و تردیدی نیست.

بگذارید تصور کنیم که معاویه رضی الله عنه یکی از گزینه های زیر را بر می گزید:

۱. مردم را بدون خلیفه می گذاشت، آن گونه که نوه اش معاویه بن یزید کرد.
۲. به هر شهری اعلام می کرد که از طرف خود نامزدی معرفی کنند و از میان آنان یکی را بر می گزید.

۳. تنها یزید را نامزد می کرد و مردم با او بیعت می کردند، همان گونه که عمل کرد. اکنون به گزینه ی اول می پردازیم:

وضعیت و حالت مسلمانان چه می شد اگر معاویه رضی الله عنه قضیه را به فراموشی می سپرد و از دنیا می رفت؟ من معتقدم که وضعیت به مراتب بدتر از وضعیتی می بود که در پی تنازل صریح معاویه بن یزید از خلافت و رها نمودن مردم در هرج و مرج پیش آمد که نهایتا پس از جنگ های جانکاهی که حدود ده سال به طول انجامید، عبدالملک بن مروان به قدرت رسید.

۱- یوجینا غیانه: تاریخ الدولة الاسلامیة وتشریعها ص ۱۰۳.

۲- العمرانی: الاسلام دین ودولة ص ۳۱. سید امیر علی: مختصر تاریخ العرب و الاسلام ص ۸۸.

۳- العسکری: الاوائل ۱/ ۳۲۷، ابن جزی الغرناطی: قوانین الاحکام الشرعیة ص ۴۵۶، السیوطی: الوسائل فی مسامرة

الاوائل ص ۸۸

گزینه‌ی دوم:

اگر در هر شهر جار می‌زدند که برای خود نامزدی معرفی کنند تا رای گیری شود و نهایتاً یک نفر به عنوان خلیفه پس از معاویه انتخاب گردد.

عراقی‌ها غالباً حسین بن علی علیه السلام را انتخاب می‌کردند.

اهل حجاز از میان عبدالله بن عمر و عبدالرحمن بن ابی بکر و ابن زبیر یکی را معرفی می‌کردند.

اهل مصر، عبدالله بن عمرو بن عاص را پیشنهاد می‌کردند.

آیا مردم هر شهر به ولایت یکی از این افراد راضی می‌گشتند و می‌پذیرفتند؟ یا این که مخالفت‌هایی می‌شد؟

به باور من مخالفت می‌شد و در آن صورت آیا معاویه می‌توانست که هر شهری را متقاعد کند که خلیفه‌ی پیشنهادی شهر دیگر را بپذیرند؟

دولت نهایتاً خود را در برابر تنظیم‌های مستقل و جداگانه ای می‌دید و فتنه‌گرانی که دولت با قدرت خویش آنان را سرکوب کرده بود، از این بی‌ثباتی سوء استفاده میکردند و کیان دولت اسلامی را هدف قرار می‌دادند.

ما این فرضیه‌ها را مطرح کردیم، شاید این گونه می‌شد و شاید هم عکس آن اتفاق می‌افتاد، هدف ما از این کار این است که مقدار صحت آرا و نظریاتی را بسنجیم که برخی بدون در نظر گرفتن اوضاع تاریخی و سیاسی حاکم بر آن زمان، اظهار می‌دارند.

جامعه‌ی اسلامی با شهادت عثمان رضی الله عنه تکان سختی خورد و در پی آن گرایش‌های سیاسی و اعتقادی خطرناکی پدید آمد، معاویه رضی الله عنه باید اهمیت و حساسیت این کار و تفرق و چند دستگی مسلمانان را که در صورت عدم تعیین ولی عهد پدید می‌آمد، درک می‌کرد، چیرگی اهل شام و خودخواهی و طرفداری شدید آنان از بنی امیه و مشکوک بودن آنان از اهل مدینه، عامل مؤثری بر این اقدام معاویه رضی الله عنه بود.

می ماند گزینه‌ی سوم:

یعنی آن کاری که معاویه رضی الله عنه کرد و برخی از محققین نیز تاییدش کرده اند، به خاطر عدم بروز جنگ قدرت، موجب امنیت و سلامتی گردید:

محمد کردعلی می گوید: «وضع قانون ولایت‌عهدی در اسلام تا حدودی مسلمانان را از انقسام و چند دستگی می‌رهاند، شاید اتفاق بیافتد که حاکم در انتخاب ولی‌عهد دچار اشتباه گردد... اما برگزیدن پسر یا برادر یا عموزاده به ولایت‌عهدی البته به شرط کفایت و لیاقت برای سلامت و برون‌رفت دولت از فتنه‌هایی که میان احزاب و گرایش‌های مختلف ایجاد می‌گردد مناسب‌تر است؛ هر حزبی به حق یا باطل خلیفه‌ای معرفی می‌کند، و شاید هم نامزد صالح و شایسته یک درصد حمایت و پشتیبانی نامزد بی‌لیاقت را نداشته باشد».^۱

شعوط می گوید: «می‌دانیم که هر چند دایره‌ی انتخاب خلیفه تنگ‌تر باشد، برای حفظ وحدت و یکپارچگی مفیدتر خواهد بود و دولت می‌تواند بدون هیچ مانع و توقفی به پیشرفت و ترقی خود ادامه دهد، و اگر دایره‌ی انتخاب گسترده باشد، کاندیداها بیشتر می‌گردند، خصوصا اگر کشور پهناور باشد و عناصر و جنسیت‌های مختلفی را در خود جای داده باشد، اضافه بر آن دشواری ارتباط با مناطق مفتوحه و دوردست را نیز نباید از یاد برد».^۲

ولایت‌عهدی با حق انتخاب مردم منافاتی ندارد، فقها از نگاه شرعی ولایت‌عهدی را فقط یک پیشنهاد برای انتخاب می‌دانند که پس از آن امت با وی بیعت کنند، اگر بیعتی انجام گرفت، امامت او منعقد می‌گردد و اگر امت او را نپذیرفتند و یا با کسی دیگر بیعت نمودند، نامزدی و معرفی فرد سابق نامعتبر و کأن لم یکن تلقی می‌گردد، بنابراین امت هم چنان در انتخاب حاکم صاحب اختیار است و حرف آخر را می‌زند.^۳

۱ - محمد کرد علی: الإسلام والحضارة العربية ۲/ ۳۹۵.

۲ - شعوط: أباطیل يجب أن تمحى من التاريخ ص ۳۳۴.

۳ - عبدالکریم زیدان: أصول الدعوة ص ۲۱۱، د. منیر حمید البیانی، الدولة القانونية والنظام السياسي الإسلامي ص ۴۶۸.

گفتار ابویعلی نیز این مطلب را تایید می‌کند که ولایت‌عهدی یک پیشنهاد برای انتخاب بیشتر نیست، وی می‌گوید: «امام و حاکم می‌تواند، حاکم بعد از خود را معرفی کند... و این به معنای عقد امامت برای آن فرد نیست؛ زیرا با مجرد عهد، امامت او منعقد نمی‌گردد و تنها با عقد و انتخاب مسلمانان منعقد می‌گردد، به این دلیل که اگر به معنای عقد امامت تلقی شود مستلزم وجود دو امام و حاکم در آن واحد می‌گردد که این ناجایز است... امامت معهود الیه پس از موت امام سابق و با انتخاب مردم آن زمان منعقد خواهد شد».^۱

بدین خاطر تقی الدین ابن تیمیه رحمه الله می‌گوید: «تا اهل قدرت و شوکت که مقصود امامت از آنان برآورده می‌شود، با او بیعت نکنند، آن فرد امام نمی‌شود؛ زیرا مقصود از امامت با قدرت سلطه حاصل می‌گردد و هرگاه از بیعت چنین مقصودی حاصل شود، او امام خواهد شد».^۲

با توجه به این که ولایت‌عهدی یک پیشنهاد برای انتخاب است و قبل از آن با اهل حل و عقد رایزنی می‌شود و آنان اعلام رضایت می‌کنند، ولایت‌عهدی راه درست و پسندیده‌ای است برای انتخاب خلیفه و با حق انتخاب مردم منافاتی ندارد و بسا برتر از انتخاب خلیفه‌ای است که قبلاً معرفی نشده است و توسط اهل حل و عقد انتخاب می‌گردد؛ زیرا در صورت ولایت‌عهدی اختلاف و نزاعی بروز نمی‌کند^۳ از این رو امام ابن حزم این روش را برگزیده است، او می‌گوید: «ما این صورت را بر می‌گزینیم و غیر از آن را مناسب نمی‌دانیم؛ زیرا این صورت مایه‌ی یکپارچگی و انتظام امر اسلام و مسلمین و دفع اختلاف و آشوب است و در صورت‌های دیگر احتمال بروز هرج و مرج و نابسامانی اوضاع و طمع بیگانگان هست».^۴

۱- ابویعلی: الأحكام السلطانية ص ۲۵.

۲- شیخ الإسلام ابن تیمیة: منهاج السنة ۱/ ۵۲۷ و شبیه آن را صدیق حسن خان هم گفته است: اکلیل الکرامة ص ۳۴.

۳- عبدالکریم زیدان: اصول الدعوة ص ۲۱۳.

۴- ابن حزم: الفصل فی الملل والنحل ۵/ ۱۶.

قرآن و سنت صحیح رسول الله ﷺ یک روش را به عنوان روش برتر انتخاب خلیفه معرفی نکرده اند و خلفای راشدین نیز بر اساس یک روش معین انتخاب نشده اند بلکه انتخاب آنان صورت‌های متفاوتی داشته است.

بنابراین انتخاب روش بهتر برای تطبیق یک اصل و یا تحقق یک هدف، از مسایلی است که با موقعیت‌ها و اوضاع زمان و مکان قابل تغییر است^۱ و کاری که امیر معاویه کرد بدعتی خارج از اصول شرع نبود، بلکه اجتهادی بیش نبود و آن هم در مسأله ای که امت بر خلاف آن اجماع نکرده بود.^۲

تحولات زمان و مکان در بیعت گرفتن معاویه ﷺ برای یزید تاثیر به سزایی داشته است، در زمانی که جامعه اسلامی به مدینه محدود و تعداد اندک بود، اجتماع مردم و مشورت با آنان ممکن بود، و آنان از نظر تقوا و پرهیزگاری مراتب عالیه ای داشتند، اتفاق و اجماع آنان بر یک نظر کار ساده ای بود، اما در زمان معاویه ﷺ مسلمانان در شهرهای زیادی پخش بودند، جماعات و مذاهب و گرایش‌های جدیدی پدید آمده، و اجتماع مردم و اتفاق بر یک امر یا یک فرد کار بس دشواری بود.

«هر کس خود را به جای امیر معاویه ﷺ بگذارد خطری که امت را در صورت عدم انتخاب و یا واگذاشتن آن برای فرزندان علی بن ابی طالب ﷺ و یا دیگری تهدید می‌نمود، درک می‌کرد، فتنه ای که در کمین امت اسلامی بود، می‌طلبید که حکومت امیر معاویه ﷺ امتداد داشته باشد یا امور سامان یابد، چاره ای جز این نبود که ایشان ﷺ برای دفع فتنه، پسرش را به ولایت‌عهدی برگزینند، اما تقدیر الهی چیزی دیگر بود غیر از آنچه او تخمین زده بود،^۳ «به هر حسابی، این نظر اهل سنت را زیر سوال نمی‌برد؛ زیرا آنان معاویه و حتی بالاتر از او را از گناه هم معصوم نمی‌دانند چه رسد به خطای اجتهادی، و معتقدند که: اسبابی مانند: توبه، استغفار، نیکی‌ها و مصایب مکفره و غیره

۱- د. عبدالحمید متولی: مبادئ فی نظام الحكم ۲۰۹.

۲- یوسف العث: الدولة الأموية ۱۴.

۳- مقاله‌ی د. عماره نجیب: الشوری، مجلة الجندی المسلم ص ۵۸.

باعث دفع عقوبت گناه خواهد شد، و این برای صحابه و غیر صحابه عام است.^۱
 معاویه رضی الله عنه از بهترین پادشاهانی است که عدل وی بر ظلمش غالب بود و او از لغزش معصوم نبود، و خداوند متعال از او درخواهد گذشت.^۲

آنچه درباره‌ی معاویه رضی الله عنه باید معتقد باشیم این که مبادا در قلب ما برای فردی از اصحاب رسول الله صلی الله علیه و آله غل و کدورتی باشد، بلکه باید مصداق این آیه باشیم که خداوند می‌فرماید: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (الحشر: ۱۰) «آنان که پس از ایشان آمدند، می‌گویند: پروردگارا! ما و برادرانمان را که در ایمان آوردن از ما سبقت گرفته‌اند بیامرز و در دلهای ما نسبت به مؤمنان کدورتی باقی نگذار، پروردگارا! تو رئوف و مهربانی».

امیر معاویه رضی الله عنه اجتهاد کرد تا امت را از انقسام و فتنه برهاند و مسئول اشتباهات و خطاهای پادشاهان و امرای پس از خود نیست.

قیس می‌گوید: از امیر معاویه که در مرض موت آستین را بالا زده و دست‌هایش به سان دو چوب درخت خرما نمایان بود شنیدم که می‌گفت: دوست دارم که بیش از سه روز میان شما نباشم، گفتند: به سوی رحمت و مغفرت الهی، گفت: هر چه خدا بخواهد، گر چه کسی نپسندد، دنیا همین است که ما دیدیم و تجربه کردیم^۳

۱- ابن تیمیه: منهاج السنة ۴/ ۳۸۵

۲- ذهبی: سیر أعلام النبلاء ۳/ ۱۵۶

۳- ابن سعد: الطبقة الرابعة ۱/ ۱۵۳ با سند صحیح، مصنف ابن ابی شیبة ۱۱/ ۹۱ با سند صحیح، ابن ابی عاصم: الأحاد والمثنائی ۱/ ۳۷۸، أنساب الأشراف ۴/ ۱/ ۵۰، اما آنچه از پیشانی معاویه ذکر شده که مثلاً گفته است: «اگر یزید را دوست نمی‌داشتم، می‌دانستم چه کار کنم» أنساب الأشراف ۴/ ۱/ ۲۸، سند آن از طریق واقدی متروک است و نیز به وی نسبت داده‌اند که به یزید گفته است: «به گناهی بزرگ‌تر از ولی عهد کردن تو، نزد خدا نمی‌روم» أنساب الأشراف ۴/ ۱/ ۶۰، سندش از طریق هیشم بن عدی است و او کذاب و دروغگو است، اینان فراموش کرده‌اند که معاویه رضی الله عنه می‌توانست که بیعت یزید را باطل اعلام کند و از این احساس گناه بنا به تعبیر اینان، آسوده شود، رشید رضا رحمه الله نیز به این روایت اعتماد نموده و به معاویه و یزید تاخته است، نگا: الخلافة ص ۵۲-۵۳.

واقعیت این است که بیعت یزید را بسیاری از صحابه رضی الله عنهم پذیرفتند و شصت نفر از اصحاب محمد ﷺ من جمله ابن عمر با وی بیعت کردند.^۱ مخالفت با بیعت یزید انتقاد و تعجب برخی از اصحاب رضی الله عنهم را به دنبال داشت.

حمید بن عبدالرحمن می گوید: پس از خلیفه شدن یزید، نزد اُسیر^۲ یکی از اصحاب رسول الله ﷺ رفتم، وی گفت: می گویند یزید بهترین، فقیه ترین و شریف ترین فرد امت محمد ﷺ نیست، من هم این را می گویم، اگر امت محمد ﷺ متحد و یکپارچه باشد به نظرم بهتر از آن است که متفرق و پراکنده شوند، آیا اگر امت محمد ﷺ همه از یک دروازه وارد شوند، آیا پذیرفتنی است که یک نفر از آن امتناع کند؟ گفتیم: خیر، گفت: آیا اگر هر فرد امت محمد ﷺ بگوید: من خون برادر مسلمانم را نمی ریزم و مالش را تصرف نمی کنم، پذیرفتنی است؟ گفتیم: آری، گفت: من به شما همین را می گویم و سپس گفت: رسول الله ﷺ فرمودند: حیا جز خیر چیزی نمی آورد.^۳

عبدالرحمن بن ابی بکر^۴ پس از خروج معاویه^۵ از مدینه حدود سال ۵۳ هـ وفات نمود و از مخالفین کسی جز ابن عمر، ابن زبیر، و حسین بن علی رضی الله عنهم باقی نماند.

ابن عمر هنگامی که دید همه مردم بر بیعت یزید متفق شده اند، بیعت کرد و پس از وفات معاویه^۶، بیعتش را فرستاد و گفت: اگر خیر باشد می پذیریم و اگر بلا باشد صبر می کنیم.^۴ ابن عباس و محمد بن الحنفیه نیز این گونه بودند، و تنها مخالفت ابن زبیر و حسین بن علی^۷ باقی ماند.

۱- ابن طولون: القید الشرید ورقه ۱۷.

۲- اُسیر بن عمرو بن جابر المحاربی، و کندی نیز گفته شده است، ملاقاتش با رسول الله ﷺ ثابت است، سال ۸۵ هـ فوت نمود، الاستیعاب ۱/ ۹۹-۱۰۰.

۳- ابن سعد: الطبقات الکبری ۷/ ۶۷ با سند صحیح، تاریخ خلیفه ۲۱۷ از همان طریق، ابن حجر: الإصابة ۱/ ۶۵ (روایت شماره ۳۵).

۴- ابن ابی شیبہ ۱۱/ ۱۰۰ با سند صحیح، ابن سعد ۴/ ۱۸۲ از همان طریق، خلیفه ۲۱۷، با سند صحیح، ابن ابی خیمه: التاريخ الكبير، ورقة ۱۸، أ.

بحث دوم: مخالفت حسین بن علی علیه السلام

در این بحث مسایل متعددی بیان خواهد شد:

اولاً: بررسی و نقد منابعی که به مخالفت و مبارزه‌ی حسین علیه السلام پرداخته اند پیش درآمد

مخالفت حسین بن علی علیه السلام با یزید بن معاویه نقطه‌ی عطفی در تاریخ اسلام است، این حادثه پیامدهای بسیار و انقساماتی را در پی داشته است، اهمیت این حادثه برای این تحقیق در آن نهفته است که این حادثه نخستین مخالفتی است که به شکل عملی علیه یزید بن معاویه صورت گرفت.

موقعیت و مسیباتی که از این حادثه پدید آمده است، موجب حمله و انتقاد شدیدی گشته است یا با حسین علیه السلام و یا علیه او.

خطر این حادثه تنها بر جامعه‌ی اسلامی آن روزگار محدود نیست بلکه از آن فراتر رفته و قرن‌ها بعد و حتی امروزه‌ی ما را تحت الشعاع خود قرار داده است. و بدین خاطر گروه‌هایی از این حادثه برای تحریک احساسات و برانگیختن بغض و کینه علیه جمهور مسلمانان استفاده می‌کنند که این امر باعث شده است که این حادثه از حجم واقعی خود بزرگ‌تر جلوه کند، و از این رهگذر می‌خواهند خلافت اموی را زیر سوال ببرند که در نتیجه‌ی این حادثه - بسیاری از مردم - دولت بنی امیه را دولتی می‌دانند که غیر از قدرت و زور هیچ منطقی دیگر ندارد، گرچه طرف مقابل نوادگان رسول الله صلی الله علیه و آله هم باشند، این حادثه و غیر آن، بر خلافت اموی‌ها تأثیراتی منفی داشته و حکومت آنان را در قفس اتهام گذاشته است.

این حادثه یکی از انگیزه‌های شورش علیه اموی‌هاست، شاید این نکته شعار «الرضا لآل البيت» را که در مخالفت و مبارزه‌ی بنی امیه سر داده می‌شد و منجر به فروپاشی

حکومت آنان گردید، برای ما تفسیر کند، و نگاهی که خصوصا در سرزمین مشرق؛ سرزمین عجم ها (موالی) نسبت به اهل بیت داشتند، این بود که: اهل بیت از جانب اموی‌ها مورد ظلم و ستم و شکنجه و عذاب هستند.

برای این که این نقطه عطف خطیر تاریخ اسلام را بهتر و کامل‌تر درک کنیم، نیازمند تعمق در ابعاد این مخالفت و موشکافی آن از جهات مختلف هستیم تا بتوانیم تصویری شفاف‌تر از تصویر کنونی که از مقتل حسین علیه السلام کشیده شده است ارائه دهیم.

روایاتی که از مخالفت حسین علیه السلام و سپس خروج ایشان به سوی کوفه و نهایتا شهادت وی به ما رسیده، از افرادی است که خود در آن حوادث شریک بوده و یا لا اقل به آن نزدیک بوده اند، این روایات به اوضاع اجتماعی کوفه می‌پردازد و حتی در برخی از آن موقعیت جغرافیایی خانه‌ها، کوچه‌ها و بازارها به گونه ای دقیق بیان شده است. مهم ترین روایانی که روایاتشان به ما رسیده است عبارتند از:

۱- ابومخنف

لوط بن یحیی بن سعید بن مخنف بن سلیم الازدی^۱ «متوفای سال ۱۵۷هـ». او اخباری کوفی است به کثرت تالیف و تدوین اخبار عراق شناخته شده است.^۲ ابن ندیم برای او ۳۴ کتاب ذکر کرده که بیشترشان درباره‌ی اخبار عراق است.^۳ آنچه از میان کتاب‌ها و رسایل ابومخنف برای ما اهمیت دارد، کتاب وی «مقتل الحسین» است که در بیان تاریخ مقتل حسین علیه السلام بر این کتاب تکیه نموده است.^۴

طبری پیرامون حادثه‌ی شهادت حسین علیه السلام بیش از صد صفحه از ۳۵۱ تا ۴۷۰ از وی نقل کرده است. روایات ابومخنف این خوبی را دارد که تسلسل زمانی و ترتیب حوادث را حفظ کرده است و بدین خاطر طبری بیان کرده که چرا به روایات ابومخنف توجه

۱- ابن الندیم: الفهرست، ص ۱۰۵-۱۰۶، ذهبی: سیر أعلام النبلاء ۷/ ۳۰۱-۳۰۲، ابن حجر: لسان المیزان ۴/ ۴۹۲.

۲- ابن الندیم: الفهرست، ص ۱۱۵، اساعیل باشا: ذیل کشف الظنون ۴/ ۱۷۱ و ۵۴۰، و هدیه العارفین ۴۴۱-۴۴۲.

۳- ابن الندیم: الفهرست، ص ۱۱۵، اساعیل باشا: ذیل کشف الظنون ۴/ ۱۷۱ و ۵۴۰، و هدیه العارفین ۴۴۱-۴۴۲.

۴- طبری: تاریخ الأمم و الملوک ۵/ ۳۵۱ و بعد از آن.

نموده است، او می‌گوید: «داستانی را که ابومخنف درباره‌ی مسلم بن عقیل و رفتن وی به کوفه و شهادتش ذکر کرده، از خبر عمار دهنی به نقل از ابوجعفر که ما قبلاً آن را آوردیم، کامل‌تر و پویاتر است».^۱

ابومخنف به مخالفت حسین علیه السلام و سپس شهادت وی در کربلا به گونه‌ای گسترده پرداخته است، و همانا محیط عراق و کوفه که خود در آن می‌زیسته است در مورد اخبار عراق وی را از دیگران متمایز ساخته است.^۲

منابع روایت ابومخنف متفاوت است و غالباً از افرادی که خود شاهد واقعه بودند امثال: زهیر بن ابی الاخنس^۳ و حمید بن مسلم^۴ روایت می‌کند.

ابومخنف در پرداختن به روایات متعارض روش مطمئنی دارد، ابتدا روایت را کاملاً نقل می‌کند و سپس اگر روایتی دیگر متعارض با آن باشد، ذکرش می‌کند و بسا اوقات اظهار نظر می‌کند و روایتی را که آن را صحیح می‌داند، ترجیح می‌دهد.^۵

با این که علمای حدیث ابومخنف را ضعیف می‌دانند^۶ در نقل بسیاری از اخبار به خصوص در مورد شهادت حسین علیه السلام به وی اعتماد کرده اند، طبری، بلاذری، ابن اثیر، ذهبی، ابن کثیر و دیگران از وی نقل کرده اند.

طبری علت این کار را قبلاً بیان نمود که روایات ابومخنف مفصل‌تر و کامل‌تر است و ذهبی علت آن را این گونه بیان نموده است که: «ابومخنف ثقه نیست لیکن به اخبار اعتنا می‌کند»^۷ همین مطلب را حافظ ابن کثیر نیز یادآور شده است آنجا که می‌گوید: «او نزد ائمه، ضعیف الحدیث است اما اخباری حافظی است، چیزهایی نزد او هست که نزد

۱- طبری: تاریخ الأمم و الملوک ۵/ ۳۵۱ و بعد از آن.

۲- ابن الندیم: الفهرست ۱۱۵.

۳- طبری: ۵/ ۴۳۱.

۴- سابق ۵/ ۴۵۱.

۵- سابق ۵/ ۴۱۳.

۶- ذهبی: میزان الاعتدال ۳/ ۴۱۹، ابن حجر: لسان المیزان ۴/ ۴۹۲.

۷- ذهبی: تاریخ الاسلام، حوادث (۶۱-۸۰) ص ۱۹۵.

دیگران نیست، لهذا بسیاری از نویسندگان در این باره خود را به وی بسته اند، والله اعلم.^۱

ابومخنف متوفای ۱۵۷ هـ اخباری مطرحی است که درباره‌ی حوادث صدر اسلام تألیفات گسترده‌ای دارد، گمان نمی‌کنم که تألیفاتی که پیرامون شهادت حسین علیه السلام نگاشته شده در وضوح و تتبع احداث و اهمیت به روایت ابومخنف از شهادت حسین علیه السلام برسند، طبری (ت ۳۱۰ هـ) کتابی تاریخی در مورد مقطعی از زمان که از آن دور بوده، نگاشته است، او دیده که ابومخنف نمایش مفصل و گویایی از حسین علیه السلام از خروج ایشان از مدینه گرفته تا مکه و سپس کوفه و نهایتاً شهادت ایشان در کربلا ارائه داده است، چیزی که در تألیفاتی که افراد ثقه نگاشته اند، از آن خبری نیست، در روایاتی که به ما رسیده است، عدم تسلسل و پیوستگی حوادث بسیار آشکار است و میان آن فاصله وجود دارد.

بنابراین طبری رحمه الله که بر روایت ابومخنف در مورد شهادت حسین علیه السلام تکیه کرده مجبور بوده است، با توجه به این که در مقدمه کتاب گفته است، تبعات این روایات را به دوش نمی‌گیرد و مسئولیت آن با خود راوی است^۲ چون روایت ابومخنف کامل است. بلاذری در بررسی خروج حسین علیه السلام از مکه تا شهادت، به روایت او اعتماد داشته است.

بی‌تردید بلاذری روایتی مسند از طریقی غیر از ابومخنف که مبارزه‌ی حسین را به صورتی کامل و واضح بیان کند در اختیار نداشته است، وی به جای نام ابومخنف می‌گوید «گفته اند» تمام روایاتی را که بلاذری به «گفته اند» آورده است با روایات

۱- ابن کثیر: البدایة والنهاية ۹/ ۲۰۳.

۲- مقدمه‌ی تاریخ طبری.

ابومخنف در طبری مقایسه کردم، دیدم که دقیقا با هم یکی هستند فقط بلاذری برخی موارد آن را مختصر کرده و یا مواردی را حذف نموده است.^۱

این عملکرد بلاذری این سوال را مطرح می‌کند که چرا بلاذری نام ابومخنف را صراحتا نیاورده است؟ ظاهرا علتش دو چیز بوده است:

اول: ارتباط بلاذری با خلیفه‌ی عباسی متوکل علی الله، وی یکی از ندیمان او بوده است^۲ و این امر او را بر آن داشته که روابط بحرانی بنی عباس و علوی‌ها را مراعات کند.

دوم: این که بلاذری در تالیف کتاب أنساب الأشراف در توثیق روایات روش محدثین را در پیش گرفته است، و توثیق روایت در آن روزگار فقط با تحدیث و سماع از خود راوی ممکن بوده است، این کار بدان خاطر بوده است که سلسله‌ی سند تا خود حادثه متصل باشد.

بلاذری برای آنکه بتواند روش موثقی در روایت ارائه نماید، در هر خبری که نقل کرده همراه با آن سندش را نیز آورده است، ظاهرا کتاب‌های ابومخنف به صورت اجازه از طریق سماع به او نرسیده بلکه وجادتا رسیده است، لذا از ذکر نام ابومخنف پرهیز کرده و او را با عنوانه بن الحکم و همراه آن ذکر کرده است^۳ تا بگوید اعتمادش به صورت کامل بر کتاب‌های ابومخنف نبوده است، خصوصا که تحریف ابومخنف طولانی است و علمای شیعه امامی نیز در صحت آن چه در امثال کتاب «مقتل الحسین» به ابومخنف نسبت داده می‌شود، شک و تردید دارند.

۱- نگا: البلاذری، أنساب الأشراف ۱۵۸/۳-۱۵۹ در مقایسه با طبری ۳۵۲-۲۵۳ و ۱۶۶/۳-۱۶۷، طبری ۳۹۴/۵-۳۹۵، ۱۶۸/۳-۱۷۲، طبری ۳۹۶/۵، ۱۸۲/۳-۱۸۳، ۴۱۳/۵ و ۴۱۴، ۱۸۷/۳-۱۹۳، طبری ۴۴۲/۵-۴۴۳، ۱۹۷/۳، ۴۴۲/۵.

۲- یاقوت: معجم الادباء ۹۰/۵.

۳- بلاذری: أنساب الأشراف ۴/۲۹۹ و ۳۰۷.

عباس قمی می‌گوید: باید دانست که ابومخنف در تاریخ و سیر کتاب‌های زیادی دارد، یکی از آنها مقتل الحسین است. علمای بزرگ متقدمین از آن نقل کرده و به آن اعتماد کرده اند، اما متأسفانه این کتاب مفقود است و هیچ نسخه ای از آن در دست نیست و این کتاب مقتل که در دست ماست و به وی نسبت داده می‌شود، نه از اوست و نه از هیچ کدام از مورخان معتبر، و هر کس می‌خواهد صحت این مطلب را یقین کند این کتاب را با آنچه طبری و غیره از او نقل کرده اند، مقایسه کند تا واقعیت برایش آشکار گردد، این را در «نفس المهموم» در ذکر طرماح بن عدی آورده ام، والله العالم.^۱

با این همه برخی از علمای امامیه مانند سید هاشم معروف حسینی او را ضعیف دانسته اند، وی پس از ذکر روایتی از طریق ابومخنف می‌گوید: «عیب این روایت همین بس که از روایات ابومخنف (لوط بن یحیی) است که شیعه و سنی او را ضعیف دانسته اند و به روایاتش اعتمادی ندارند...»^۲

با وجود این صفت و حالتی که ابومخنف از شهادت حسین علیه السلام به دست داده است از عاطفه و گرایش که برخی از حقایق ثابت را در هم پیچیده است، خالی نیست.

بدین خاطر است که ما با روایاتی که ابومخنف درباره‌ی شهادت حسین نقل کرده است با احتیاط و هوشیاری رفتار می‌کنیم. اما آنچه برای ما اهمیت دارد، روایاتی است که از طریق طبری از ابومخنف درباره‌ی شهادت حسین علیه السلام به ما رسیده است، با توجه به روایات ابومخنف و مقایسه‌ی آن با عمار دهنی در مورد شهادت حسین علیه السلام می‌بینیم که با هم مشابهت بسیار دارند و این امر به ما اطمینان می‌دهد که ابومخنف تمام روایاتی را که نقل می‌کند تحریف شده نیست تا با گرایش‌های سیاسی و اعتقادی او همسو باشد. بلکه در برخی موارد اخباری را ترجیح می‌دهد که با گرایش او چندان همخوانی ندارد.^۳

۱- عباس قمی: الکنی والألقاب ۱/ ۱۵۵.

۲- سید هاشم معروف حسینی: الموضوعات فی الآثار والأخبار ص ۲۱۵ به نقل از عبدالرحمن الزرعی، رجال الشيعة فی المیزان ص ۱۵۲.

۳- طبری ۵/ ۴۱۳.

۲- عمار دهنی

ابومعاویه عمار بن معاویه دهنی بجلی کوفی یکی از راویان مهمی است که در نقل اخبار حرکت حسین بن علی رضی الله عنهما سهم دارد.

اهمیت روایات عمار از آن لحاظ است که از خود اهل حادثه نقل می‌کند. او خروج حسین علیه السلام از مکه و شهادت وی را از طریق ابوجعفر باقر، محمد بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب نقل می‌کند.^۱

طبری وقایع «جمل»^۲ و «نهروان»^۳ را از عمار دهنی نقل کرده، و ذهبی در معرفی عمار دهنی او را امام محدث نامیده است.^۴

شاید به این خاطر است که ابن حجر در بیان حرکت حسین به روایت عمار دهنی اعتماد کرده است.^۵

علی‌رغم ضعف روایت عمار دهنی^۶ از اهمیت بسیاری برخوردار است؛ زیرا می‌توان روایات ابومخنف را که در این باره روایت کرده است با آن مقایسه نمود و بر آن حکم کرد.

۳- عوانه بن حکیم

او اخباری و راستگو است^۷، طبری در مقتل حسین پنج روایت از او آورده است^۸ که اهمیت خود را دارد، و شاید آن را از کتاب وی «سیرت معاویه و بنی امیه»^۹ گرفته است.

۱- ابن حجر: تقریب التهذیب ص ۴۹۷، تهذیب التهذیب ۷/ ۳۵۵-۳۵۶.

۲- طبری ۴/ ۵۱۱.

۳- سابق: ۵/ ۱۲۵.

۴- ذهبی: سیر أعلام النبلاء ۶/ ۱۳۸.

۵- ابن حجر: تهذیب التهذیب ۲/ ۳۰۱-۳۰۵، الإصابة ۲/ ۷۸-۸۱.

۶- نگا: طبری ۵/ ۳۴۷، خالد بن یزید بن اسد بن عبدالله قسری در سند این روایت ضعیف است.

۷- ابن حجر: لسان المیزان ۴/ ۳۸۶.

۸- طبری: ۵/ ۳۵۶، ۳۸۶، ۴۶۳، ۴۶۵، ۴۶۷.

۹- ابن الندیم: الفهرست ص ۱۰۳.

۴- حصین بن عبدالرحمن السلمی

ابوالهذیل کوفی ثقة است^۱ و در سن نود و سه سالگی به سال ۱۳۶هـ در گذشت. در مورد جنگی که میان ابن زیاد و حسین در گرفت چندین روایت مهم دارد^۲. اهمیت روایات او در این است که او معاصر حادثه بوده است و اضافه بر آن از اشخاصی نقل می‌کند که خود شاهد حادثه بوده و در آن شرکت داشته اند^۳.

۵- محمد بن عمر واقدی

متوفای ۲۰۷ هجری است، او خزانه‌ی علم بود. کتاب‌هایش در زمینه‌ی مغازی و سیر زبانزد عام و خاص است^۴. ابراهیم حربی درباره‌ی وی گفته است: «او از اشخاص بلند پایه است، او امین مردم بر اهل اسلام است، او درباره‌ی اسلام آگاه‌ترین مردم است اما از جاهلیت چیزی نمی‌داند»^۵.

خطیب درباره‌ی وی گفته است: او شرق و غرب زمین را درنوردیده است^۶. با این همه بالاتفاق ضعیف است و بهترین روایات او روایاتی است که ابن سعد در الطبقات آورده است؛ زیرا او روایاتش را غربال می‌کرد^۷. برای ما روایات واقدی که ابن سعد آورده مهم است، ابن سعد درباره‌ی شهادت حسین علیه السلام بر واقدی اعتماد داشته است، در طبقه‌ی پنجم الطبقات الکبری که زندگی

۱- ابن حجر: التقریب ۱۷۰.

۲- طبری: ۳۹۱-۳۹۴/۵.

۳- سابق ۳۹۲/۵ بلاذری در أنساب الأشراف این روایت را از او آورده است، ۳/۲۲۴-۲۲۵.

۴- السخاوی: التحفة اللطيفة ۶۹۷/۳.

۵- تاریخ بغداد ۳/۳.

۶- السخاوی: التحفة اللطيفة ۳۹۸/۳.

۷- السخاوی: التحفة اللطيفة ۳۹۸/۳.

نامه‌ی حسین علیه السلام را نگاشته است^۱ ظاهراً روایاتی را که ابن سعد از واقدی نقل کرده آن را از کتاب وی به نام «مقتل الحسین»^۲ گرفته است.

ابن سعد در ذکر اخبار خروج حسین علیه السلام و شهادت وی در کربلا روش عجیبی دارد که در کتاب الطبقات خود کمتر به آن روی آورده است.

وی اسانید چهارگانه‌ی واقدی و پنج سند مستقل دیگر از جمله روایت ابی مخنف را آورده و سپس روایات آنان را تو در تو آورده است، گمان می‌کنی که همه یک روایت است.^۳ با این کار ابن سعد تشخیص روایت واقدی از دیگران ممکن نیست.

۶- ابومعشر السندی (نجیح بن عبدالرحمن السندی المدنی)

سال ۱۷۰ هجری درگذشته است، وی ضعیف است.^۴ ابومعشر چندین روایت درباره‌ی حسین علیه السلام و شهادت ایشان دارد.

ابوایوب عرب روایت وی درباره‌ی شهادت حسین علیه السلام را آورده است^۵ و همچنین ابراهیم بیهقی روایت او را کاملاً نقل کرده است.^۶ ابن عبدربه در العقد الفرید این روایت ابومعشر را بی آنکه صراحتاً از وی نام ببرد نقل کرده است و آن را از طریق ابوعبید قاسم بن سلام گفته است^۷ هر کس از ابومعشر درباره‌ی شهادت حسین علیه السلام روایت آورده قطعاً از کتابش «تاریخ الخلفاء» گرفته است، کتاب مذکور تا روزگار خطیب متوفای ۴۶۳ هجری وجود داشته و وی اجازه روایت آن را نیز داشته است^۸

۱- زندگی نامه‌ی حسین علیه السلام در کتاب الطبقات الکبری از ص ۳۰۰ تا ۴۲۳ را به خود اختصاص داده است.

۲- ابن ندیم: الفهرست ص ۱۱۱.

۳- نگا: الطبقة الخامسة، طبقات ابن سعد ص ۳۵۴ تحقیق د. محمد اسلمی.

۴- ابن حجر: التقریب ۵۵۹.

۵- ابوایوب العرب: المحن، ص ۱۴۸-۱۵۴.

۶- بیهقی: المحاسن و المساوی ۸۰-۸۶.

۷- ابن عبدربه: العقد الفرید ۴/۳۷۶.

۸- نگا: مشیخة الخطیب، الظاهرية، مجموع ۱۲۶، ۱۸ ب.

اما اشکالی که می‌توان از روایت ابومعشر در مورد شهادت حسین علیه السلام گرفت این است که سندی برای آن بیان نکرده و از برخی شیوخ خود بی آنکه نامی از آنها ببرد روایت می‌کند.

این تقریبا روایاتی است که از حرکت حسین علیه السلام به ما رسیده است، با آنکه بیشتر این روایات نیازمند سندی صحیح هستند اما نقل یک روایت از طرق و مجاری مختلف این احساس را به ما می‌دهد که این روایت تا حدودی حقیقت را برای ما بازگو می‌کند و در نتیجه با اطمینان می‌شود بسیاری از آن را پذیرفت و تحلیل کرد.

مؤلفات مفقود درباره‌ی حرکت حسین علیه السلام

اکنون که از منابع روایات حرکت حسین علیه السلام سخن می‌گوییم مناسب است به روایات مفقودی که به ما نرسیده نیز اشاره کنیم، حتی منابع تاریخی متقدمین از این روایات چیزی نگفته اند گرچه به گمان غالب این روایات در زمان آنان وجود داشته اند. برخی از اخباری‌ها که در مورد حرکت حسین علیه السلام تالیفاتی داشته‌اند و به ما نرسیده است عبارتند از:

۱. جابر بن یزید بن الحارث الجعفی، ابوعبدالله الکوفی متوفای سال ۱۲۷ هجری و سال ۱۳۲ نیز گفته شده است^۱ کتابی به نام مقتل الحسین^۲ داشته است. هیچ کسی از نویسندگان و مورخان از این کتاب روایتی نیاورده‌اند.
۲. نصر بن مزاحم متوفای ۲۱۲ هجری^۳ است، ابن ندیم کتابی به نام «کتاب مقتل الحسین» برایش نام برده، اما روایاتی از آن کتاب به ما نرسیده است.
۳. ابوبکر عبیدالله بن محمد القرشی الاموی البغدادی، مشهور به ابن ابی الدنيا^۴

۱- ابن حجر: تهذیب التهذیب ۲/ ۴۲ در میزان الاعتدال ذهبی ۱/ ۳۸۴ به اشتباه وفاتش در سال ۱۶۷ ه ذکر شده است.

۲- اسماعیل باشا: ایضاح المکنون ص ۵۴۰- عمر کحالة: معجم المؤلفین ۳/ ۱۰۶، فواد سزکین: تاریخ التراث العربی ۱۲۶/ ۲/ ۱.

۳- خطیب: تاریخ بغداد ۱۳/ ۲۸۲-۲۸۳، یاقوت: معجم الادباء ۱۹/ ۳۲۵.

وی از محدثین بزرگ است، تالیفات زیادی از خود به جا گذاشته است، در غالب فنون به ویژه تاریخ قلم زده است. آن چه از مولفات تاریخی وی برای ما مهم است کتاب «مقتل الحسین» وی است.^۲ این کتاب ظاهراً در زمان ابن جوزی (ت ۵۹۷ هـ) وجود داشته که وی در دو جا از آن نقل کرده است.^۳

با تتبع کتاب‌های فهرس می‌توان پی برد که کتاب تا چه زمانی وجود داشته است، ابن کثیر از این کتب نقل کرده است^۴ البته قطعاً نمی‌توان گفت که وی مستقیماً از این کتاب نقل کرده، اما شیخ الإسلام تقی الدین ابن تیمیه به این کتاب اشاره کرده است، معروف است که ابن تیمیه اطلاع گسترده‌ای از کتاب‌های فنون مختلف داشته، هر کس یکی از تالیفات بسیار ایشان را مطالعه کند، این را احساس می‌کند.

ایشان می‌گوید: «کسانی که فاجعه‌ی شهادت حسین علیه السلام را نقل کرده‌اند، دروغ‌هایی به آن افزوده‌اند، همان کاری که در شهادت عثمان رضی الله عنه کردند و هم چنین حوادثی که می‌خواهند آن را بزرگ جلوه دهند، و همان گونه که در مغازی و فتوحات و امثال آن افزوده اند، برخی از نویسندگان درباره‌ی شهادت حسین علیه السلام اهل علم هستند امثال: بغوی و ابن ابی الدنيا و دیگران، اما با این حال در آنچه روایت می‌کنند آثار منقطع و امور باطلی وجود دارد، و آنچه نویسندگان در این مورد بدون سند بیان می‌کنند، دروغ بسیار دارد»^۵.

امید زیادی هست که این کتاب ابن ابی الدنيا در کتابخانه‌هایی که هنوز فهرست آنان اعلام نشده است وجود داشته باشد، بسیاری از کتاب‌های ابن ابی الدنيا

۱- ذهبی: تذکره الحفاظ ۲/ ۲۷۹-۶۶۷، ابن حجر: تهذیب التهذیب ۶/ ۱۲-۱۳، زندگی نامه‌ی کامل وی را در کتاب "الصمت و آداب اللسان" تحقیق د. نجم عبدالرحمن خلف می‌توانید مطالعه کنید.

۲- ذهبی: سیر أعلام النبلاء ۱۳/ ۴۰۳.

۳- ابن جوزی: المنتظم ۵/ ۳۴۲-۳۴۴.

۴- ابن کثیر: البدایة و النهایة ۸/ ۲۰۲-۲۰۶.

۵- ابن تیمیه: منهاج السنة ۴/ ۵۵۶.

کشف شده و به ما رسیده است و این امر امید را به یافتن این کتاب تقویت می‌کند.^۱

۴. محمد بن زکریا بن دینار الغلابی^۲ تالیفی به نام مقتل الحسین دارد^۳ اما به دست ما نرسیده است و حتی در لابلای کتاب‌های دیگر چیزی از مطالب آن نقل نشده است.

۵. حسن بن عبدالرحمن بن خلاد الرامهرمزی^۴ متوفای ۳۶۰ هجری، وی امام و محدث بوده است، یاقوت آورده که وی کتابی با نام «الریحانتین الحسن و الحسین»^۵ دارد، به گمان بنده این کتاب به وقایع تاریخی که برای حسن و حسین رخ داده است، نمی‌پردازد بلکه آن جزء حدیثی است که مولف فضایل حسن و حسین رضی الله عنهما را در آن جمع کرده است.

۶. ابوالقاسم حسین بن مسعود بغوی متوفای ۵۱۶ هجری^۶، او امامی محدث است و کتابی با نام «مقتل الإمام الحسین»^۷ دارد. این کتاب ظاهراً مفقود است، گرچه روایتی نزد ابن کثیر هست که می‌گوید آن را از ابوالقاسم بغوی گرفته است اما شاید ابن کثیر آن روایت را از طریقی دیگر و نه مستقیماً از کتاب نقل کرده باشد.

۱- با این که کتاب‌های بسیاری از ابن ابی الدنیا به ما رسیده اما هنوز دو کتاب مهم وی مخطوط هستند: یکی «مقتل امیر المومنین علی بن ابی طالب» در مکتبه‌ی ظاهریه شماره: ۳۸۳۱ و دیگری به نام: «حلم معاویه» در همان کتابخانه، شماره: ۳۲۴۹، نگا: خالد الریان، فهرست مخطوطات کتب الظاهرية: التاريخ و ملحقاته ۲/ ۶۴۲-۶۹۰.

۲- او بسیار ضعیف است، ذهبی: میزان الاعتدال ۳/ ۵۵۰.

۳- اسماعیل باشا: ایضاح المکنون ۴/ ۵۴۰.

۴- ذهبی: سیر أعلام النبلاء ۱۶/ ۷۳-۷۴.

۵- یاقوت: معجم الادباء ۹/ ۵.

۶- ذهبی: سیر أعلام النبلاء ۱۹/ ۴۳۹.

۷- حاجی خلیفه: کشف الظنون ۲/ ۱۷۹۴ و

۷. ابوالقاسم محمود بن مبارک بن حسین معروف به محبر متوفای ۵۹۲ هجری^۱ کتابی درباره‌ی شهادت حسین علیه السلام تالیف کرده است.
۸. ضیاء الدین ابوالمؤید موفق الدین احمد الخوارزمی، کتابی درباره‌ی مقتل حسین علیه السلام دارد و این کتاب نزد ابن الوزير یمانی (ت ۸۴ هـ) وجود داشته است، او گفته است: این کتاب در دو جلد نزد من وجود دارد^۲.
- ظاهراً این کتاب مطلب جدیدی ندارد و گرنه ابن الوزير در کتب خویش که از حسین علیه السلام سخن می‌گوید، از آن نقل می‌کرد.
- و هم چنین ظاهراً این کتاب‌ها و کتاب‌های دیگری که در این زمینه تالیف شده است امثال «نور العین بمشهد الحسین» استاد اسفراینی و کتاب «در السمط من أخبار السبط» ابن الآبار جنبه‌ی تحقیقی و نگاهی واقع‌گرا به قضیه ندارند، و بیشتر به اظهار غم و اندوه بر حسین علیه السلام و ذکر فضایل و لعن دشمنان وی پرداخته‌اند تا به اصل قضیه و بررسی روایات و ارائه دادن تصویری صحیح و واقعی از حادثه.
- شاید همین امر سبب شده باشد که طبری و مورخین دیگر فقط بر روایت ابومخنف و عمار بن معاویه دهنی تکیه کنند؛ زیرا به واقعیت نزدیک‌ترند و حادثه را به گونه‌ای واقعی و لحظه به لحظه نقل کرده‌اند.
- ابن حجر نیز که در حرکت حسین علیه السلام به روایت عمار بن معاویه دهنی اعتماد کرده شاید همین نکته را در نظر داشته است که در پی آن گفته: «جماعتی از متقدمین پیرامون مقتل حسین کتاب‌هایی نگاشته‌اند که تر و خشک و صحیح و سقیم بسیار دارند و این قصه ای که من آورده‌ام کفایت می‌کند»^۳.

۱- نگا: اسماعیل باشا: ایضاح المکنون ۴/ ۵۴۰، ذهبی او را مجیر الدین گفته است نگا: السیر ۲۱/ ۲۵۵-۲۵۶.

۲- ابن الوزير: الروض الباسم ۲/ ۳۹.

۳- ابن حجر: الاصابة ۲/ ۸۱.

ثانیا: موضع حسین از صلح حسن با معاویه علیه السلام و تنازل از خلافت

حسن بن علی علیه السلام با خروج پدرش از مدینه مخالف بود و می دانست که این امر منجر به جنگ و فتنه می گردد و هنگامی که علی علیه السلام نتایج هولناک جنگ جمل را مشاهده کرد به اهمیت نظر پسرش حسن پی برد، حسن علیه السلام می گوید: «پدرم به من پناه آورد و می گفت: کاش بیست سال قبل مرده بودم»^۱.

پس از آن که علی علیه السلام شهید شد اهل کوفه جمع شدند و با حسن علیه السلام بیعت کردند. حسن علیه السلام که به این نتیجه رسیده بود که جنگ با معاویه منجر به خونریزی و تعطیل شدن جهاد فی سبیل الله می گردد و از سپاهیان تحت لوای خود شناخت دقیقی داشت، تصمیم گرفت به نفع معاویه از خلافت کناره بگیرد و با وی بیعت کند^۲. همان چیزی که جد بزرگوارش رسول الله صلی الله علیه و آله پیش گویی کرده بودند، این اقدام بی نظیر حسن علیه السلام مسلمانی صادق و زاهد را به تصویر می کشد که برای رضایت خداوند یگانه از پست و مقام تنازل و به دنیا پشت می کند.

اما این تنازل مورد تایید حسین علیه السلام نبود و وی موضعی کاملا مخالف با آن داشت، هنگامی که حسن علیه السلام حسین علیه السلام را از تصمیم خود مبنی بر تنازل از خلافت به نفع معاویه علیه السلام آگاه کرد با مخالفت شدید حسین علیه السلام مواجه شد، اما حسن علیه السلام تصمیم خود را گرفته بود و برادرش حسین علیه السلام را از مخالفت برحذر داشت و گفت: «هرگاه خواسته ام کاری کنم تو با من مخالفت کرده ای، والله می خواهم تو را در اتاقی بیاندام و آن را گلکاری کنم و کار خود را انجام دهم، حسین علیه السلام چون خشم حسن علیه السلام را دید از وی پیروی کرد و گفت: هر کاری تو بکنی ما پیروی می کنیم»^۳.

۱ - هیشمی: بقیة الباحث عن زوائد مسند الحارث ۳/ ۹۵۰، رساله دانشگاهی دکترای، تایپ شده، محقق گفته است: رجال این اثر

همه ثقة هستند، ابن حجر: المطالب العالیة ۴/ ۲۰۲ و آن را به حارث نسبت داده و گفته: اسناد حسن.

۲ - برای تفصیل بیشتر به فصل گذشته رجوع کنید.

۳ - ابن سعد: الطبقة الخامسة ۲۶۹-۲۷۰.

این صلح برای اهل کوفه خوشایند نبود، بلکه از نجنگیدن اظهار ندامت و پشیمانی کردند و حسرت خوردند^۱ و کوشیدند حسن علیه السلام را از تصمیمش منصرف کنند اما حسن علیه السلام خواسته‌ی آنان را نپذیرفت و عکس آن عمل نمود^۲.

با اصرار حسن علیه السلام به تنازل از خلافت به نفع معاویه رضی الله عنه کوفی‌ها بلافاصله پس از صلح به حسین علیه السلام متوسل شدند و پیشنهاد کردند که ناگهانی بر معاویه رضی الله عنه و سپاهش بتازند، اما حسین آنان را متقاعد کرد و گفت که با معاویه رضی الله عنه بیعت کرده و این کار غیر ممکن است^۳.

هنگامی که حسین علیه السلام می‌خواست از کوفه به مدینه بازگردد، جندب بن عبدالله از دی، مسبب بن نجبه فزاری، سلیمان بن صرد خزاعی و سعید بن عبدالله حنفی نزد او گرد آمدند، وقتی ناراحتی آنان را دید به سخن آمد و گفت: کار و تقدیر الهی شدنی است، و از ناخشنودی خود از صلح گفت: من مرگ را بر این کار ترجیح می‌دادم، اما برادرم سوگندم داد و من چاره‌ای جز اطاعت نداشتم، اکنون احساس می‌کنم که قلبم را با تیغ و شمشیر می‌تراشند، خداوند متعال فرموده است: ﴿فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَجَعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ۖ﴾^۴ [نساء: ۱۹]. «چه بسا که شما چیزی را نمی‌پسندید و خداوند در آن خیر زیادی قرار دهد».

آنان به وی اطمینان دادند که شیعه و پیرو او هستند و بار دیگر پیشنهاد کردند صلح را بشکنند، اما ایشان نپذیرفت و از فراق آنان و ترک کوفه اظهار ناراحتی و حسرت نمود^۵.

۱ - بلاذری: أنساب الأشراف ۳/ ۱۵۰ باللفظ قالوا.

۲ - بلاذری: أنساب الأشراف ۳/ ۱۵۰ باللفظ قالوا.

۳ - بلاذری: أنساب الأشراف ۳/ ۱۵۰ باللفظ قالوا.

۴ - أنساب الأشراف ۳/ ۱۴۸ و ۱۴۹.

۵ - سابق ۳/ ۱۴۹.

حسین علیه السلام اساساً با صلح مخالف بود، اما با معاویه رضی الله عنه بیعت شده بود و او دیگر خلیفه‌ی شرعی قانونی بود و حسین علیه السلام نمی‌خواست میان مسلمانان اختلاف و دو دستیگی ایجاد کند و از این رو به طرفدارانش توصیه نمود که تا معاویه رضی الله عنه زنده است مخالفتی نکنند، و آنان نیز بر توصیه‌ی حسین علیه السلام عمل کردند و آرام شدند و از حکومت عطایایی نیز می‌پذیرفتند.^۱

بنابراین واضح گشت سپاهیان حسن علیه السلام به صلح اعتراض کردند، اما حسین علیه السلام از آنان خواست تا معاویه زنده است آرام باشند، لذا ذهبی می‌گوید: به ما خبر رسیده است که حسین علیه السلام از کار برادرش و سپردن خلافت به معاویه خشنود نبود و نظرش مبارزه و جنگ بود لیکن کوتاه آمد و به پیروی از برادرش بیعت نمود.^۲

آرامش اهل کوفه و پیروی از حسن علیه السلام نتیجه‌ی این بود که می‌دانستند حسین علیه السلام با صلح مخالف است و آنان را وعده داده که تا معاویه رضی الله عنه زنده است تحمل کنند، پس از تنازل حسن علیه السلام به نفع معاویه رضی الله عنه، حسین علیه السلام و برادرش به مدینه باز گشتند.^۳

روابط حسین علیه السلام با معاویه رضی الله عنه روابط حسنه‌ای بوده و همراه با احترام متقابل ادامه داشته است، معاویه رضی الله عنه دایماً به حسین علیه السلام می‌رسید و نیازها و خواسته‌هایش را بر می‌آورد و به وی عطایای گسترده‌ای می‌داد و حتی باری به وی چهارصد هزار داد و این مبلغی بود که قبل و بعد از حسین علیه السلام به کسی داده نشده است.^۴

۱- أنساب الأشراف ۳/ ۱۴۸-۱۴۹.

۲- سیر أعلام النبلاء ۳/ ۲۹۱.

۳- الإصابة ۲/ ۷۸.

۴- ابن ابی شیبہ: المصنف ۱۱/ ۹۴ با سند حسن، و نگا: ابن سعد: الطبقة الخامسة ۳۲۳، بلاذری ۳/ ۱۵۵، ابن عساکر ترجمه‌ی حسین، ص ۷ "ط الباقوری".

علمای شیعه امامی نیز عطایای معاویه به حسن و حسین و عبدالله بن جعفر را ذکر کرده اند. نگا: جلاء العیون، مجلسی ص ۳۷۶، الکافی فی الفروع: کتاب الحقیقه، باب الأسماء والکنی ۶/ ۱۹، الأملی طوسی ۲/ ۳۳۴، شرح ابن ابی الحدید ۲/ ۸۲۳.

روابط اهل کوفه با حسن و حسین رضی الله عنهما پس از ترک کوفه و استقرار در مدینه، هم چنان از طریق نامه‌هایی که کوفی‌ها می‌فرستادند ادامه داشت، مفاد این نامه‌ها - ظاهراً- دعوت به مبارزه با حکومت اموی و تاکید بر اولویت حسن و حسین رضی الله عنهما و تشویق آنان به خلافت بوده است، اما این نامه‌ها نمی‌توانست بر حسن علیه السلام تاثیر بگذارد، و این نامه‌ها کمک نمود که او اهل کوفه را بهتر بشناسد که آنان اهل شر و فتنه هستند و نمی‌خواهند امت اسلامی یکپارچه و متحد بمانند.

ثالثاً: حسن علیه السلام از تأثیر اهل کوفه بر حسین علیه السلام بیم دارد

یزید بن الأصبم می‌گوید: یک خروار نامه به حسن علیه السلام رسید، کنیزش را صدا کرد و گفت: تشتی بیاور و در آن آب ریخت و تمام نامه‌ها در آن انداخت و هیچ کدام را نخواند، گفتم: ای ابومحمد: این نامه‌ها از کیست؟ گفت: از اهل عراق، قومی که نه به سوی حق باز می‌آیند و نه از باطل دست می‌کشند، من از این‌ها بر خودم بیم ندارم اما بر این می‌ترسم و به حسین علیه السلام اشاره نمود^۱.

ابن عبدالبر می‌گوید: از چند طریق روایت کرده ایم که حسن علیه السلام در بستر مرگ به برادرش حسین علیه السلام می‌گفت: ای برادر من! پدرمان خدا رحمتش کند، وقتی که رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم از دنیا رحلت کرد، امیدوار بود که خلافت به او برسد تا شاید صاحب و همراه ایشان باشد، اما خداوند خلافت را به وی نداد و ابوبکر آن را به عهده گرفت، چون وفات ابوبکر فرا رسید دوباره امیدوار شد، اما خلافت به عمر رسید و عمر هنگام مرگ خود آن را به شورا سپرد که او یکی از اعضای آن بود، وی تردید نداشت که خلافت از او نخواهد گذشت، اما به او نرسید و عثمان برگزیده شد، و چون عثمان از دنیا رفت، با او بیعت شد، سپس با او اختلاف شد و کار به شمشیر کشیده شد، و صفایش را ندید،

۱- المعرفة والتاریخ ۷۵۶/۲ با سند حسن، طبرانی: المعجم الکبیر و در المجمع ۶/۲۴۳ گفته است: رجال آن رجال صحیح هستند، غیر از عبدالله بن الحکم بن أبی‌زیاد که او هم ثقه است.

والله من به این باور رسیده ام که خداوند متعال نبوت و خلافت را در ما اهل بیت جمع نمی‌گرداند، مبدا اهل کوفه تو را اغوا کنند و به میدان ببرند»^۱.

هنگامی که حسن بن علی علیه السلام در گذشت کوفی‌ها در منزل سلیمان بن صرد گرد هم آمدند و نامه ای برای تعزیت وفات حسن علیه السلام به حسین علیه السلام نوشتند و در آن چنین گفتند: «تو بزرگترین بازمانده‌ی گذشتگان هستی، ما شیعیان تو هستیم، به داغ تو داغیده و به اندوه تو اندوهگین و به شادمانی تو شادمان و منتظر امر تو هستیم»^۲.

حسین علیه السلام در پاسخ آنان نوشت: «من امیدوارم نظر برادرم - خدا رحمتش کند - در باره‌ی صلح و نظر من در جهاد با ستمگران صائب و درست باشد، تا زمانی که پسر هند زنده است، آرام باشید و حرکتی نکنید و تصمیم خود را پنهان بدارید و هوشیار و مواظب باشید، اگر او از دنیا برود و من زنده باشم، إن شاء الله نظرم را به شما اعلام خواهم کرد»^۳.

جایگاه حسین علیه السلام بعد از وفات حسن علیه السلام در میان مسلمانان قابل انکار نیست، در میان برخی احساس فزاینده پدید آمد که یگانه نامزد خلافت پس از وفات معاویه رضی الله عنه حسین بن علی علیه السلام است، بزرگان حجاز و رهبران کوفه با وی ملاقات می‌کردند و تردید نداشتند که ایشان پس از معاویه رضی الله عنه خلیفه خواهد شد^۴.

کوفی‌ها به طلبیدن حسین علیه السلام بسنده نکردند، برادرش محمد بن حنفیه را نیز دعوت کردند، اما به خطر کوفی‌ها بر خود و آل علی بی‌ابی طالب علیه السلام پی برد و حسین علیه السلام را نیز بر حذر می‌داشت که مبدا به آنان تمایل پیدا کنید و پندارهایشان را باور نمایید، و به ایشان گفت: «این‌ها می‌خواهند توسط ما نان بخورند و خون ما را بریزند»^۵.

۱- الاستیعاب: ۱/ ۳۹۱.

۲- أنساب الأشراف ۳/ ۱۵۲، دینوری: الأخبار الطوال ۲۲۱-۲۲۲ بدون سند.

۳- أنساب الأشراف ۳/ ۱۵۲ و نکا: ابن سعد ۵/ ۳۵۷.

۴- سابق ۳/ ۱۵۲.

۵- ابن سعد: طبقات ۵/ ۳۵۶.

نامه‌هایی که میان حسین علیه السلام و اهل کوفه رد و بدل می‌شد، بنی امیه را در مدینه نگران ساخت، آنان در این زمینه به معاویه رضی الله عنه نامه نوشتند که با حسین علیه السلام چگونه رفتار کنند، معاویه رضی الله عنه در پاسخ گفت: مطلقاً با او کاری نداشته باشید.^۱

امکان نداشت ارتباط تنگاتنگ حسین علیه السلام با اهل کوفه و نامه‌هایشان بر معاویه رضی الله عنه پنهان بماند، لذا معاویه رضی الله عنه از حسین علیه السلام خواست که از خدا بترسد و میان مسلمانان دو دستگی ایجاد نکند.^۲

شاید اصرارهای مکرر کوفی‌ها که دائماً تأکید می‌کردند که زیاد پشتیبان او هستند و با وی ایستاده‌اند، بر حسین علیه السلام تأثیر گذاشت و در برابر اغوای رهبران کوفه نمی‌دانست چه کند.^۳

قطع نظر از روابط نزدیک حسین علیه السلام با اهل کوفه، معاویه احتمال می‌داد که حسین علیه السلام به کوفه بپیوندد، بدین خاطر به پسرش یزید چنین توصیه کرد: «حسین بن علی، پسر فاطمه دختر رسول الله صلی الله علیه و آله، محبوب‌ترین فرد نزد مردم است، با او صله‌ی رحم و نرمی کن با تو کنار خواهد آمد و اگر هم چیزی بشود، آنان که پدرش را کشتند و برادرش را بی‌یار و مددگار رها کردند، برایش کافی هستند».^۴

رابعاً: عدم بیعت حسین بن علی علیه السلام با یزید بن معاویه

حسین علیه السلام با یزید بن معاویه مخالف بود، عبدالله بن زبیر و پیش از آن عبدالرحمن بن ابی بکر رضی الله عنه نیز همین نظر را داشتند.

حسین و ابن‌الزبیر برای مخالفت خویش آشکارا علتی بیان نکردند، اما انتقاد عبدالرحمن بن ابی بکر رضی الله عنه به بیعت یزید روشن بود، ابن ابی حاتم با سند خود از عبدالله بن نمیر مدنی روایت کرده است که گفت: «من در مسجد بودم که مروان در خطبه‌اش

۱- أنساب الأشراف ۳/ ۱۵۲.

۲- أنساب الأشراف ۳/ ۱۵۲، ابن سعد: الطبقات ۵/ ۳۵۷، نگا: الکشی ص ۴۸ زندگی‌نامه‌ی عمرو بن الحمق.

۳- ابن سعد: طبقات ۵/ ۳۵۶.

۴- ابن سعد ص ۳۸.

گفت: خداوند متعال در مورد یزید رأی پسندیده و خوبی را به دل امیرالمؤمنین انداخته است، و اگر معاویه رضی الله عنه خلیفه ای برگزیند ابوبکر و عمر رضی الله عنهما نیز قبل از وی این کار را کرده اند، عبدالرحمن بن ابی بکر گفت: آیا حکومت هرقلی (پادشاهی) است، والله ابوبکر کسی از فرزندان و اهل بیت خود را خلیفه نکرد، اما معاویه برای ارزش دادن به پسرش این کار را کرده است...»^۱.

مخالفت شدید حسین و ابن زبیر رضی الله عنهما بعدها به صورت عملی و فیزیکی بروز کرد، حسین رضی الله عنه آن گونه که قبلاً گفتیم با صلح مخالف بود، تنها پیروی از برادرش حسن بن علی رضی الله عنه بود که او را مجبور به پذیرش آن نمود.

ارتباط حسین بن علی رضی الله عنهما با اهل کوفه هم چنان ادامه یافت و آنان را وعده داد که پس از وفات معاویه رضی الله عنه مبارزاتش را آغاز خواهد کرد و بر همین اساس به مجرد وفات معاویه رضی الله عنه رهبران کوفه به حسین رضی الله عنه نامه نوشتند و از وی خواستند که با سرعت به کوفه برود.

هیچ کسی تردید ندارد که حسین بن علی رضی الله عنهما تمام معیارهای خلافت را داشت، بنابراین عجیب نیست که وی با بیعت یزید مخالفت نماید و با تمام شدت و توان آن را رد کند.

در ملاقات خصوصی حسین رضی الله عنه با معاویه رضی الله عنه وی بر حق خویش در خلافت تأکید نمود، معاویه در پاسخ پسرش یزید که علت سکوت وی را در برابر حسین رضی الله عنه جویا شده بود گفت: «شاید آن را از کسی غیر از من طلب کند و او وی را به قتل برساند».^۲ بدین خاطر ذهبی مورخ معروف می گوید: هنگامی که معاویه رضی الله عنه برای یزید بیعت گرفت، حسین آزرده گشت.^۳

۱- تفسیر ابن ابی حاتم ۲/۲۲۴.

۲- ابن سعد: طبقات ۵/۳۵۷، محقق آن سندش را حسن گفته است. ابن عساکر: ترجمة الحسين ص ۹۹ از طریق ابن سعد.

۳- سیر أعلام النبلاء ۳/۲۹۱.

معاویه رضی الله عنه یزید را سفارش می‌کرد که با حسین رضی الله عنه به خاطر قرابت رسول الله صلی الله علیه و آله به نرمی و مهربانی رفتار کند، نمی‌دانیم که بیش از یک مرتبه سفارش کرده است، یا همان سفارشی است که هنگام وفات نمود، چرا که برخی منابع که وصیت معاویه رضی الله عنه را ذکر کرده اند، آورده اند که هنگام احتضار و وفات، یزید نزد معاویه رضی الله عنه بوده است.^۱

در صورتی که ثابت است هنگام وفات معاویه رضی الله عنه یزید در دمشق نبوده است و به حوارین^۲ رفته بود، و وصیت توسط ضحاک بن قیس فهری و مسلم بن عقبه به یزید ابلاغ شد.^۳

عوانه می‌گوید: «سال شصت هجری که وفات معاویه رضی الله عنه فرا رسید، یزید حاضر نبود، وی ضحاک بن قیس فهری - که رئیس پلیس بود - و مسلم بن عقبه مری را صدا کرد و وصیت نمود و به آنان گفت: وصیت مرا به یزید برسانید: نگاه کن، اهل حجاز ریشه‌ی تو هستند، هر کس از آنان نزد تو آمد او را اکرام کن و از آنانی که غایبند دلجویی و رسیدگی کن، بنگر! اهل عراق، اگر از تو خواستند هر روز یک عاملی را عزل کنی، این

۱- ابن سعد: الطبقة الرابعة ۱/ ۱۶۵، ابن سعد: طبقات ۵/ ۳۵۸، طبری ۵/ ۳۲۲ از ابوحنف، العقد الفرید ۴/ ۲۷۳ از هیثم بن عدی، تهذیب الکمال ۶/ ۴۱۲ از طریق ابن سعد.

ابوبرده می‌گوید: نزد امیر معاویه آنگاه که مریضی اش سخت شد رفتم، گفت: ای برادر زاده! نزدیک بیا و مرا بین. گفتم: شما خوب هستید، و در این هنگام یزید نیز داخل شد، امیر معاویه برایش گفت: اگر سرپرست مردم شدی با این به خوبی رفتار کن؛ زیرا پدرش دوست من بوده است.

نگا: طبری ۵/ ۳۳۲ با سند صحیح، سند طبری افتادگی دارد، واسطه‌ی میان عبدالله بن احمد و ابوصالح امام احمد است و وی از سند افتاده است در صورتی که عبدالله بن احمد بیش از یک مورد تصریح کرده است که او از طریق پدرش از صالح روایت می‌کند، نگا: ابن سعد: طبقات ۴/ ۱۷۲ با سند حسن، البته این روایت از حضور یزید چیزی نگفته است. السیر ذهبی ۳/ ۱۶۰، به همان مقدار که ابن سعد آورده است. می‌توان روایت طبری را این گونه توجیه کرد که: ورود یزید نزد پدرش در ابتدای بیماری وی بود و پس از آن به حوارین رفته و چون خبر وفات پدر را شنیده بازگشته است.

۲- یکی از روستاهای معروف حلب است، یاقوت: معجم البلدان ۲/ ۳۱۵.

۳- ابن سعد: الطبقة الرابعة ۱/ ۱۷۴-۱۷۶ با سند حسن، بلاذری: أنساب الأشراف ۴/ ۱۵۴-۱۵۶، طبری ۵/ ۳۲۳ از عنوانه. ۵/ ۳۲۸. با سندی قابل قبول به شرطی که اسحاق بن خلیل مولای سعید بن العاص باشد. ابن عبد ربه: العقد الفرید ۴/ ۲۷۳، ابن عساکر: تاریخ دمشق ۱۶/ ۳۱۰ ق، ذهبی: تاریخ الاسلام حوادث ۴۱-۶۰ هـ ص ۳۱۶-۳۱۷، و سیر أعلام النبلاء ۱۳/ ۱۶۱ از ابی مسهر با سند صحیح.

کار را بکن، به نظر من عزل یک عامل بهتر از آن است که صدهزار شمشیر علیه هم آخته گردد، اهل شام هم باید نزدیکان و مقربان تو باشند، اگر از دشمنی خطری تو را تهدید کرد، از آنان کمک بگیر و پس از آن که دشمن خود را مغلوب کردی اهل شام را به سرزمین خودشان بازگردان؛ زیرا اگر در منطقه ای دیگر بمانند، اخلاق دیگری به خود می گیرند، من از میان قریش فقط از سه نفر بیم دارم: حسین علی، عبدالله بن عمر و عبدالله بن زبیر، ابن عمر که به دین خود چسبیده است و در پی چیزی از تو نیست، اما حسین بن علی مردی است زودباور، من امیدوارم که خداوند با آنان که پدرش را کشتند و برادرش را تنها گذاشتند، تو را از طرف او کفایت کند، او خویشاوندی نزدیک و حق بزرگ و قرابتی با رسول الله ﷺ دارد، گمان نمی کنم که عراقی ها رهایش کنند مگر آن که او را به میدان بیاورند، اگر بر او غالب آمدی از او در گذر، اگر من باشم همین کار را خواهم کرد، ابن الزبیر فریبکار است، اگر با تو رویارو شد با او بجنگ، مگر آن که صلح کند، که در آن صورت از او بپذیر و تا جایی که می توانی خون قوم خویش را حفظ کن»^۱.

امیر معاویه رضی الله عنه از جریانات مملکت خویش تصور بسیار درستی داشت و در وصیت خویش به یزید سه اقلیم حجاز، عراق، و شام را که ثقل حکومت وی بودند، مدنظر قرار داد و سپس راهکار مناسبی برای برخورد با هر اقلیم، بیان کرد، اهل حجاز اصل و اساس و عشیره ی او هستند، وصیت نمود که با آنان نرمی کند و عطایای زیادی به آنان بدهد و آنان را تکریم کند و گرامی بدارد.

عراق به خاطر وجود گسترده ی قبایل عرب و پدید آمدن اختلافات قبیله ای و طیفی وسیع از اعراب که از تعالیم و آموزه های اسلامی و شناخت احکام شرعی بهره ی

۱ - طبری: ۵/ ۳۲۳ از عوانه، العقد الفرید ۴/ ۳۷۲-۳۷۴ از هیثم بن عدی. تنها دینوری در الاخبار الطوال گفته است که معاویه به ضحاک وصیت نمود، ابتدا یزید حاضر نبود و سپس آمد و معاویه دوباره وصیت خود را تکرار کرد، این گفته با عدم حضور یزید هنگام وفات معاویه رضی الله عنه تعارض دارد.

چندانی نداشتند، اقلیمی آشوب زده و نابسامان بود، معاویه رضی الله عنه برای رفتار با مردم آن سیاستی را برای یزید ترسیم نمود.

اضافه بر این، گرایش‌ها و باورهای متضاد برخی از فرق در آن اقلیم، در آشفتگی عراق سهم بسزایی داشت.

با توجه به این گردنه‌ها معاویه رضی الله عنه یزید را توصیه نمود که با اهل عراق با هوشیاری رفتار کند و به خواسته‌های آنان جامه‌ی عمل بپوشاند، گر چه کارشان به نصب و عزل روزانه امیر هم کشیده شود، هم چنین توصیه نمود که ارتباط تنگاتنگ خود را با اهل شام حفظ و تقویت کند؛ زیرا آنان مرکز ثقل حکومت از همان ابتدا و حامیان آن بوده اند، و از این گذشته از امرای خویش به خوبی اطاعت می‌کنند و اهل خیانت و کارشکنی هم نیستند.

این ویژگی که اهل شام را از دیگران متمایز کرده بود، امیر معاویه را بر آن داشت که یزید را توصیه کند که در جنگ علیه دشمن فقط از اهل شام کار بگیرد.

هم چنین دستور داد که بکوشد تا شامی‌ها در شام باقی بمانند و در مناطق دیگر متفرق نشوند؛ زیرا احتمال دارد از افکار و گرایش‌هایی که در برخی مناطق ظهور کرده متأثر گردند و این ویژگی خود (اطاعت از ولی امر) را از دست بدهند.

سپس معاویه از مخالفان سخن گفت: ابن عمر این صحابی بزرگوار، از دیدگاه معاویه رضی الله عنه برای حکومت هیچ خطری محسوب نمی‌شد؛ زیرا وی به پرهیزگاری و عبادت و دوری از دنیا و زرق و برق آن مشهور بود و از این که خون مسلمانی را بریزد می‌ترسید^۱.

این صفاتی که ابن عمر داشت و وی را از دیگران متمایز کرده بود، سبب می‌شد که وی در طلب خلافت بر نیاید، بدین خاطر معاویه رضی الله عنه پسرش را از جانب او مطمئن نمود.

ابن زبیر را به سیاست و زیرکی توصیف کرد و از مخالفت وی با یزید ایمن نبود، بنابراین توصیه نمود که با هوشیاری با او رفتار کند تا مبادا او را فریب دهد، و در صورت مخالفت و مبارزه قاطعانه با او مقابله کند، اما اگر صلح نمود از وی بپذیرد.

معاویه رضی الله عنه حسین بن علی رضی الله عنه را این گونه معرفی کرد که او مردی است زودباور که خیلی زود متأثر می‌گردد و با توجه به اطلاعاتی که از ارتباط وی با اهل کوفه داشت، بعید نمی‌دانست که حسین رضی الله عنه از اهل کوفه متأثر گردد و به آنان پیوندد، و تأکید نمود که در برخورد با حسین رضی الله عنه قرابت ایشان با رسول الله صلی الله علیه و آله را مد نظر داشته باشد و از وی در گذرد.

معاویه رضی الله عنه احتمال می‌داد که اهل کوفه با حسین رضی الله عنه همان گونه رفتار کنند که پیش از آن با پدر و برادرش رفتار کرده بودند، و آخرین رهنمود معاویه رضی الله عنه به یزید این بود که تا جایی که می‌تواند از ریختن خون مسلمانان پرهیزد و قوم خویش را حفاظت کند. توصیه‌های امیر معاویه به یزید گویای شناخت دقیق و مهارت و پختگی وی در میدان سیاست بود، این از شخصیت بارزی چون امیر معاویه رضی الله عنه عجیب نیست، او سیاستمدار مقتدر و توانایی است که در زمان او دولت به اوج قدرت و اقتدار خود رسید.

خامسا: خروج حسین رضی الله عنه از مدینه به مکه

امیر معاویه رضی الله عنه در ماه رجب، سال شصت هجری در گذشت.^۱ ضحاک بن قیس خطبه خواند و معاویه رضی الله عنه را ستود و سپس بر وی نماز خواند و پیکی برای یزید که در حوارین بود فرستاد، یزید برگشت و سر قبر پدر رفت و با کسانی که همراهش بودند،

۱- ابن سعد: ط ۴/ ۱۷۶، خلیفه: التاريخ ۲۲۶، طبری ۳۳۸/ ۵، ابن عبد البر: الاستیعاب ۱۴۲۰/ ۳، ابن حجر: الاصابة ۱۵۵/ ۶. سخن ابن العمرانی که می‌گوید: در ربیع الاول سال شصت و یک هجری با یزید بیعت شد، شاذ است، نگا: الانباء فی تاریخ الخلفاء ص ۴۹.

صف بست و نماز جنازه خواند و سپس به خانه رفت و قصیده‌ی معروفش را سرود که در آن می‌گوید^۱:

فأوجس القلب من قرطاسه فزعاً	جاء البرید بقرطاس یجب به
قال الخلیفة أمسى مثباً وجعاً	قلنا لك الویل ماذا فی صحیفتکم
كأن أغبر من أركانها انقطعاً	فمادت الأرض أو كادت تمید بنا
لصوت رملة ریع القلب فانصدعا	لما انتهینا وباب الدار منصفق
توشك مقادیر تلك النفس أن تقعا	من لا تزل نفسه توفی علی شرف
كأن یكونا جمیعاً قاطنین معاً	أودی ابن هند وأودی المجد یتبعه
لو قارع الناس عن أحلامهم فزعاً	أغر أبلج یتسقی الغمام به
من مات منهم بالیاء أو ظلعاً	وما أبالی إذا أدركت مهجته
أن یرقعوه ولا یوهون ما وقعاً	لا یرقعُ الناس ما أوهی وإن جهدوا

یزید دستور داد که جار زدند: الصلاة جامعة، او غسل کرد و بهترین لباسش را پوشید و میان مردم رفت و خطبه‌ای ایراد کرد و پس از حمد و ثنای پروردگار گفت: «ای مردم! معاویه بنده‌ای از بندگان خدا بود، خدا به او انعام نمود و سپس او را به سوی خود قبض روح کرد، و از بعدی‌ها بهتر و از قبلی‌ها پایین‌تر بود، من او را تزکیه نمی‌کنم، خدا به او آگاه‌تر است، اگر او را ببخشاید از رحمت اوست و اگر مجازاتش کند به گناهانی است که انجام داده است، من پس از او عهده‌دار این کار شده‌ام. و هر گاه خداوند کاری را بخواهد، انجام خواهد گرفت، خداوند را یاد کنید و از او طلب آمرزش نمایید»^۲.

۱- ابن سعد: ط ۴/ ۱۷۶ با سند حسن، بلاذری: أنساب الأشراف ۴/ ۱/ ۱۵۴، طبری ۵/ ۳۲۷-۳۲۸ از طریق ابونخف، ابن عبد ربه: العقد الفرید ۴/ ۳۸۳/ ۳۷۴، الاغانی ۱۷/ ۳۱۲، ابن عساکر: ترجمه‌ی معاویه ۱۶/ ۷۵۶ شعر یزید جمع صلاح الدین المنجد ۱۱۲، ۱۳. ابن عبد البر به نقل از شافعی گفته است که یزید بیت ۷ و ۹ را از اعشی گرفته است، نگا: الاستیعاب ۳/ ۱۴۱۹، ابن کثیر ۸/ ۱۴۸.

۲- ابن سعد: ط ۱/ ۱۷۶، با سند حسن، ابن قتیبه: عیون الاخبار ۲/ ۲۶۰، ابن عبد ربه: العقد الفرید ۴/ ۳۷۴-۳۷۵، ابن کثیر ۸/ ۱۴۶.

و سپس گفت: «امیر معاویه در دریا شما را به جنگ با کفار می‌برد، من کسی از مسلمانان را به دریا نمی‌فرستم، معاویه شما را در سرزمین روم پخش می‌کرد و من این کار را نمی‌کنم، معاویه عطای شما را در سه نوبت می‌داد و من همه اش را یکجا می‌پردازم»^۱.

و مردم در حالی از سخنرانی بر گشتند که هیچ احدی را بر وی ترجیح نمی‌دادند.^۲ این اولین خطبه ای بود که یزید پس از رسیدن به خلافت ایراد کرد. والیان شهرها عبارت بودند از: ولید بن عتبه بن ابی سفیان والی مدینه، نعمان بن بشیر والی کوفه، عبیدالله بن زیاد والی بصره، و عمرو بن سعید بن العاص والی مکه.^۳ یزید بن معاویه در اولین اقدام به ولید بن عتبه والی مدینه نوشت که: «مردم را فرا بخوان و از آنان بیعت بگیر و از سران قریش آغاز کن و نخستین کسی که از او بیعت می‌گیری حسین بن علی باشد، امیرالمؤمنین مرا درباره‌ی وی به صلاح و نرمی امر کرده است»^۴ و هم چنین از وی خواست که از ابن الزبیر و ابن عمر نیز بیعت بگیرد.^۵ البته در روایاتی دیگر چنین آمده است، هنگامی که خبر وفات معاویه رضی الله عنه به ولید بن عتبه والی مدینه رسید، با مروان بن الحکم مشورت نمود که در برابر این حادثه چه تدابیری احتیاطی انجام دهد، مروان گفت که ابن زبیر و حسین بن علی رضی الله عنه را بطلب و از آنان بیعت بگیرد.^۶

۱- ابن عساکر ۱۶/ ۳۶۰ ق، السیر ۳/ ۱۶۲ با سند حسن از ابی مسهر.

۲- ابن عساکر ۱۶/ ۳۶۰ ق، السیر ۳/ ۱۶۲ با سند حسن از ابی مسهر.

۳- طبری، ۵/ ۳۳۸.

۴- ابن سعد: ط ۵/ ۳۵۹.

۵- خلیفه: التاريخ ۲۳۲ با سندی که محمد بن زبیر حنظلی در آن وجود دارد که او متروک است. بلاذری: أنساب الأشراف

۴/ ۲۹۹-۳۰۰ از ابوحنف و عوانه، و ص ۳۰۹ از طریق محمد بن زبیر حنظلی، طبری ۵/ ۳۳ از ابوحنف، اشجری:

الامالی الخمیسیة ۱/ ۱۷۰.

۶- خلیفه: التاريخ ۲۲۳-۲۳۲ از جویریة از اشباخ مدینه، ابن عبد ربه: العقد الفرید ۴/ ۳۷۶ از قاسم بن سلام، بیهقی:

المحاسن و المساوی ۸۰-۸۱ از ابی معشر.

چنان که در این روایات آمده است ولید بن عتبه از طرف خود تصمیم به این کار گرفت، البته می‌توان این دو نوع روایت را این گونه جمع نمود که: پس از دریافت خبر وفات امیر معاویه رضی الله عنه ولید بن عتبه با مروان مشورت نمود و مروان به وی گفت که از حسین و ابن زبیر بیعت بگیرد؛ زیرا روایت ابی معشر به این اشاره دارد، می‌گوید: معاویه نیمه رجب سال شصت در گذشت و خبر آن اول شعبان به مدینه رسید...^۱. یعنی این که رسیدن خبر وفات معاویه رضی الله عنه به مدینه پانزده روز طول کشیده است و این زمان در آن روزگار وقت مناسبی بوده برای رسیدن خبر وفات به مدینه^۲. یزید نیز پس از رسیدن به خلافت به ولید بن عتبه پیام فرستاده است که از حسین و ابن زبیر و ابن عمر رضی الله عنه بیعت بگیرد، خصوصا اگر غیاب یزید را در هنگام وفات معاویه رضی الله عنه در نظر بگیریم که پس از بازگشت به دمشق به عزا نشسته و این عزا و بیعت سه روز یا بیشتر به طول انجامیده است و پس از آن به تدبیر امور پرداخته است.

به نظر من، این کار وقت نسبتا طولانی می‌برد، معقول نیست که یزید به محض رسیدن به دمشق به ولید پیام بدهد و از او بخواهد از این افراد مذکور بیعت بگیرد، ولید با دریافت خبر وفات معاویه به گرفتن بیعت اقدام کرده است و پیام یزید پس از آن بدست او رسیده است که از این افراد بیعت بگیرد.

این مطلب دیدگاه ما را تأیید می‌کند که پیام یزید به ولید بن عتبه حاوی دستور اکید برای گرفتن بیعت از این سه نفر بوده است^۳ کاری که ولید بن عتبه عملا خلاف آن را انجام داده است؛ زیرا به آنان اجازه داد که مدینه را ترک کنند بی‌آنکه ولید از آنان بیعت بگیرد که در صفحات آینده به این مطلب خواهیم پرداخت.

۱- بیهقی: المحاسن و المساوی ص ۸۰.

۲- برای توصیف راه شام به مدینه، نگا: المسالک و الممالک ص ۱۵۰، ابن خردادبه.

۳- طبری: ۳۳۰/۵ از ابوحنف.

ولید بن عتبه بن ابی سفیان از مروان بن حکم در این مورد نظر خواست، او گفت که آنان را احضار کند، اگر بیعت کردند، رهایشان کند و گر نه آنان را بکشد^۱ پس از آن روایات با هم تعارض دارند، روایت بلاذری می‌گوید:^۲ وقتی که ولید بن عتبه، ابن زبیر و حسین را طلبید، وی را پاسخ ندادند و شبانه به طرف مکه رفتند و با ولید بن عتبه رو به رو نشدند.^۳

لیکن در روایت خلیفه^۴ چنین آمده که ابن الزبیر نزد ولید رفت اما بیعت با یزید را رد کرد و گفت موقعیت اجتماعی او می‌طلبد که در ملأ عام بیعت کند و خواستار بیعت در مسجد شد، اما مروان نپذیرفت و به ولید گفت که در برخورد با ابن زبیر هوشیار باشد، تا جایی که ابن زبیر و مروان با هم به مشاجره پرداختند، با توجه به اخلاق ولید بن عتبه و جوانمردی وی آن گونه که روایت وی را توصیف کرده است: وی مردی نرم خو و جوانمرد بود^۵، دستور داد که مروان و ابن زبیر از مجلس خارج شوند. پس از آن حسین^{علیه السلام} را طلبید اما ظاهراً موضوع بیعت یزید را به میان نیاورده است و حسین^{علیه السلام} فوراً مجلس ولید را ترک نمود.

عبدالله بن زبیر و حسین^{علیه السلام} شبانه جدا از هم به طرف مکه حرکت کردند. به نظر من روایت خلیفه بن خیاط به واقعیت نزدیک‌تر است؛ زیرا اضافه بر تسلسل وقایع خود روایت از جویریة بن أسماء است که مدنی است و از دو نفر از اهل مدینه هم روایت می‌کند، می‌گوید: «از پیر مردان اهل مدینه بارها شنیده‌ام که می‌گفتند...». و از این

۱ - خلیفه: ۲۳۲-۲۳۳ از جویریة بن اسماء از مشایخ مدینه. العقد الفرید: ۴/۳۷۶ از قاسم بن سلام، بیهقی: المحاسن و المساوی ۸۰-۸۱ از ابومعشر.

۲ - بلاذری: انساب الاشراف ۴/۳۰۰ از ابوعوانه و ابونخف.

۳ - بلاذری: انساب الاشراف ۴/۳۰۰ از ابوعوانه و ابونخف.

۴ - خلیفه: ۲۳۳، نگا: همین روایت با اندکی تفاوت از ابن عساکر، ص ۱۴۶-۱۴۷ تراجم العین "عبدالله بن جابر، عبدالله بن زید" از زبیر بن بکار و نگا: همین روایت در العقد الثمین ۵/۱۵۷.

۵ - خلیفه: التاریخ ۲۳۳.

گذشته نقل همین روایت از طریقی دیگر از ابومعشر سندی به اهمیت و وضوح آن می‌افزاید.^۱

روایت خلیفه می‌گوید که تسامح و اعتماد کامل ولید به حسین و ابن زبیر مروان بن الحکم را عصبانی کرد و به یزید گوشزد کرد که از این کارش پشیمان خواهد شد و گفت: اگر از خانه بیرون بروند، هرگز آنان را در نمی‌یابی مگر در شر و بدی.^۲

بیشتر روایات بر این اتفاق نظر دارند که حسین بن علی و ابن الزبیر رحمتهما همان شب از مدینه خارج شدند لیکن عوانه و ابومخنف مطلب عجیبی درباره‌ی خروج حسین رحمه ذکر کرده‌اند.

آورده‌اند که حسین رحمه آن شب و روز بعد در مدینه ماند و شب بعد با تمام خانواده اش به سوی مکه حرکت کرد و کسی جز محمد بن حنفیه باقی نماند.^۳

این مطلب کاملاً بعید است؛ زیرا حسین رحمه از ولید تا صبح مهلت خواست تا بیعت کند و معقول نیست که آن روز تا شب در مدینه بماند و هم چنین معقول نیست که با وجود مراقبت ولید بن عتبه، امیر مدینه تمام اهل خانواده خود را نیز کوچ دهد.

خروج حسین و ابن الزبیر از مدینه برای ولید بن عتبه ناگهانی و ناگوار بود و فوراً سی سوار از موالی بنی امیه را به تعقیب آنان فرستاد، اما از پیدا کردنشان ناکام ماندند.^۴

تسامح و خویشن‌داری ولید بن عتبه تا حدودی شخصیت او را نزد اهل مدینه تضعیف کرده بود، و هنگامی که خواست وضعیت پیش آمده را جبران کند یکی از شخصیات مخالف دولت و از حامیان ابن الزبیر یعنی ابن مطیع^۵ را دستگیر نمود به زندان انداخت،

۱- المحاسن و المساوی ص ۸۰.

۲- خلیفه: ص ۲۳۳.

۳- بلاذری: انساب الاشراف ۴/۳۰۳، طبری ۵/۳۴۱.

۴- بلاذری: انساب الاشراف ۴/۳۰۰.

۵- عبدالله بن مطیع بن الاسود العدوی المدنی، روایتش ثابت است، روز حره فرمانده قریش بود و از جانب ابن زبیر امیر کوفه گردید و سال هفتاد و سه به شهادت رسید (التقریب: ۳۲۴).

که در پی آن جوانانی از بنی عدی، خویشاوندان ابن مطیع به زندان یورش برده و ابن مطیع را بیرون آوردند، و ابن مطیع نیز به ابن الزبیر پیوست.^۱

رفتار نرم ولید بن عتبه با حسین و ابن الزبیر، مروان بن الحکم را بر آن داشت تا به یزید بن معاویه نامه بنویسد و اوضاع خطرناک حجاز را به صورت کلی گزارش کند، یزید که در این حادثه به ضعف ولید بن عتبه پی برده بود، او را از امارت مدینه عزل کرد و به جای او عمرو بن سعید بن العاص را گماشت، این اتفاق در رمضان سال شصت هجری رخ داد.^۲

حسین علیه السلام در همان شب که ولید بن عتبه وی را طلبیده بود از مدینه خارج شد و ظاهراً حسین و ابن الزبیر با هم اتفاق کرده بودند که در محلی معین در راه مکه به همدیگر برسند، ابن عمر و عبدالله بن عیاش^۳ که از عمره به سوی مدینه بر می‌گشتند آنان را در ابوا^۴ دیدند، ابن عمر به آنان گفت: «شما را به خدا برگردید و با مردم هم صدا باشید و منتظر بمانید، اگر مردم همه اتفاق کردند، شما مخالفت نکنید و اگر اتفاق نکردند، همان خواهد شد که شما می‌خواهید».^۵

۱- انساب الاشراف ۴/ ۳۰۲.

۲- سابق ۴/ ۳۰۷ از ابو مخنف و عوانه. طبری ۵/ ۴۴۳.

۳- عبدالله بن عیاش بن ابی ربیعہ المخزومی المکی، المدینی القارئ، از پدرش، ابن عمرو بن عباس حدیث شنیده است، و نزد ابی بن کعب قرائت خوانده و قاری ترین اهل مدینه بوده است، سال ۷۸ در سیستان شهید شد، العقد الثمین ۵/ ۲۳۰.

۴- ابواء: میان آن و جحفه از جانب مدینه بیست و سه میل است و قبر آمنه مادر رسول الله صلی الله علیه وسلم آن جا است. یاقوت: ۱/ ۷۹.

۵- ابن سعد: ط ۵/ ۳۶۰، ابن عساکر ۲۰۱ از طریق ابن سعد، مزی: تهذیب الکمال ۶/ ۴۱۶ از طریق ابن سعد، طبری: ۵/ ۳۴۳ و گفته: ابن عمرو بن عباس با آنان ملاقات کردند و شاید ابن عیاش این گونه تحریف شده باشد، صحیح آن است که ابن عباس در آن زمان در مکه بود، نگا: ابن عساکر ۱۵/ ۷۳۲-۷۳۳ ق، نگا: ابن الندیم: بغیة الطالب ۶/ ۱۱۹ ق.

هنگامی که به مکه رسیدند، حسین علی^{علیه السلام} در خانه‌ی عباس بن عبدالمطلب سکونت گزید و ابن الزبیر در حجر جای گرفت و جبه‌ای پوشید و مردم را علیه بنی امیه تحریک می‌کرد.^۱

۱- ابن سعد ۵/۳۶۰، ابن عساکر ۱۹۹ از طریق ابن سعد.

فصل دوم

حسین علیه السلام و واقعه‌ی کربلا

اولا: نامه‌های مردم کوفه به حسین علیه السلام

مردم کوفه چون از وفات معاویه رضی الله عنه و خروج حسین علیه السلام به مکه و عدم بیعت وی با یزید آگاه شدند، توصیه‌ی حسین علیه السلام که تا معاویه زنده است اقدامی نکنید، را به خاطر آوردند و در منزل سلیمان بن صرد خزاعی^۱ گرد هم آمدند، سلیمان بن صرد گفت:

«معاویه فوت کرده، حسین هم بیعت نکرده و به مکه رفته است، شما شیعیان پدر او هستید، اگر می‌دانید که یاریش می‌کنید به او نامه بنویسید و اگر از سستی و ناکامی هراس دارید، بنده‌ی خدا را امیدوار نکنید» همه بالاتفاق تصمیم گرفتند که حسین را یاری خواهند کرد، سپس به او نامه نوشتند: «ما پشت نعمان بن بشیر نه جمعه می‌خوانیم و نه عید، نزد ما بیا، اگر تو بیایی ما نعمان بن بشیر را بیرون می‌کنیم»

این نامه از طرف سلیمان بن صرد، مسیب بن نجبه، رفاعه بن شداد و حبیب بن مظاهر بود، نامه‌ی مذکور را با عبدالله بن سبع همدانی و عبدالله بن وال فرستادند، و پس از دو روز، قیس بن مسهر صیداوی، عبدالرحمن الأرحبی و عماره بن عبید سلولی را فرستادند و پنجاه و سه صحیفه جمع نمودند و با هانی بن هانی سیعی و سعد بن عبدالله حنفی فرستادند، این صحیفه‌ها لیست نام‌های بیعت‌کنندگان و کسانی بود که خواستار قدوم حسین علیه السلام بودند، هر صحیفه‌ای از طرف یک یا دو یا سه یا چهار نفر بود، این صحیفه‌ها را با یک نامه‌ی پیوست با هانی بن هانی فرستادند.

پس از آن، شبت بن ربیع، حجار بن ابجر، یزید بن الحارث، عزره بن قیس، عمر بن الحجاج الزبیدی و محمد بن عمر التمیمی به حسین علیه السلام چنین نوشتند: «اما بعد، منطقه

---

۱ - سلیمان بن صرد بن الجون خزاعی، ابومطرف کوفی، صحابی است و در سال ۶۵ هـ در عین الورد کشته شد (التقریب:

سرسبز و میوه‌ها رسیده و آرامش برقرار است، اگر می‌خواهی تشریف بیاور، سپاهی آماده باش در اختیار توست والسلام»^۱.

هنگامی که حسین علیه السلام به سوی کوفه رهسپار گردید، فردی وی را از این اقدام منع نمود، ایشان به خورجین خویش اشاره نمود و گفت: «این‌ها نامه‌های چهره‌های سرشناس شهر هستند»^۲ این سخن کثرت نامه‌ها را می‌رساند. پس از آن که نامه‌ها در مکه به حسین علیه السلام رسید و همه‌ی نامه‌ها بر حضور وی در کوفه و بیعت با وی تاکید داشت، ایشان نامه‌ای نگاشت و در آن چنین آمده بود: «بسم الله الرحمن الرحيم: از حسین بن علی به گروهی از مومنان و مسلمانان، اما بعد: هائی و سعید نامه‌های شما را به من رسانیدند، اینان آخرین فرستادگان شما به من بودند، آن چه شما نوشتید فهمیدم، سخن بیشتر شما این بود که: «ما امامی نداریم، نزد ما بیا شاید پروردگار ما را با هدایت و حق بر تو جمع گرداند» من برادر و عموزاده و مورد اعتماد از اهل بیت خود را نزد شما فرستادم و وی را امر کردم که حالت، کار و نظر شما را برایم گزارش کند، اگر به من بنویسد که همان گونه که در نامه‌های شما آمده است، جمع شما و اهل فضل و عقلای شما با آن موافقند، به زودی ان شاء الله نزد شما خواهم آمد، سوگند به جان خودم، امام کسی است که به کتاب الله عمل کند و عدل و داد را بگستراند و با حق فیصله کند و در پیشگاه خداوند خود را مسئول بداند. والسلام»^۳.

از نامه‌ی حسین علیه السلام به اهل کوفه چنین بر می‌آید که ایشان از نامه‌های مکرر اهل کوفه چنین برداشت کرده بود که رغبت صادقانه و محبت فزاینده‌ای از ایشان در قلب‌های اهل کوفه جای گرفته است و آنان با امام خود مخالفت کرده اند و با یزید هم بیعت نکرده اند و امیر کوفه؛ نعمان بن بشیر را نیز بیرون خواهند کرد و نیاز به امامی

۱- طبری: ۳۵۲-۳۵۳/۵ از ابوحنف، الاصفهانی: مقاتل الطالبین ۹۵-۹۶ با اختصار.

۲- ابن سعد: ط ۳۷۱/۵ با سند بسیار ضعیف از ابن سعد، ابن عساکر ۲۰۹ از طریق یعقوب فسونی، همه رجالش ثقه هستند جز بحیر اسدی، زندگی نامه اش را نیاقتم.

۳- طبری: ۳۵۳/۳ از ابوحنف.

دارند که بر او اتفاق کنند و امامی که خواستار او هستند کسی نیست جز حسین بن علی رضی الله عنهما.

حسین علیه السلام تا اهل کوفه نیامده و نگفته بودند که ما «امامی نداریم»^۱ و از دل و جان از شما دعوت می‌کنیم که تشریف بیاوری، شاید خداوند با هدایت و حق ما را بر امامت شما متفق بگرداند^۲، در فکر رفتن به کوفه نبود. با وجود این، حسین علیه السلام خویشن‌داری نمود و از آن نامه‌ها و فرستادگان احتیاط پیشه کرد، و خواست از صحت آن سخنان و آنچه در نامه‌ها از زبان بزرگان کوفه قید شده بود مطمئن گردد و بدین منظور عموزاده اش؛ مسلم بن عقیل بن ابی طالب را برای تحقیق و بررسی دقیق اوضاع به کوفه فرستاد و وی را چنین معرفی نمود: «برادر، عموزاده و مورد اعتماد من از اهل بیت»^۳ و از وی خواست که وضع حاکم بر کوفه را مفصلاً و با شفافیت تمام برای وی گزارش کند.^۴

ثانیا: خروج حسین علیه السلام به سوی کوفه

الف: تصمیم سفر و ارسال مسلم بن عقیل به کوفه

آن گونه که قبلاً گفتیم، پس از وصول نامه‌های بزرگان و رهبران کوفه، به حسین علیه السلام که از وی می‌خواست هر چه زودتر به آنان ملحق شود، و چون تعداد آنان - صد هزار بیعت کننده - قابل ملاحظه بود، ایشان خواست که از حقیقت امر آگاه شود، بدین خاطر عموزاده اش مسلم بن عقیل بن ابی طالب را برای کشف حقیقت به کوفه فرستاد تا اگر واقعا آن گونه باشد که در نامه‌ها آمده است، آن گاه به کوفه برود.^۵

۱- طبری: ۳۵۳/۵ از طریق ابوحنف.

۲- طبری: ۳۵۳/۵ از طریق ابوحنف.

۳- طبری: ۳۵۳/۵ از طریق ابوحنف.

۴- سابق ۴۳۷/۵، الاصفهانی: مقاتل الطالیین ۹۵-۹۶ از طریق مدائنی از ابومعاویه دهنی، با سند ضعیف، مزی: تهذیب الکمال ۴۲۳/۵ از طریق دهنی، ابن حجر: تهذیب التهذیب ۲/۳۰۱ از همان طریق.

۵- بلاذری: انساب الاشراف ۳/۱۵۹، طبری ۵/۳۵۴، البیاسی الاعلام بالحروب ۲/۶۰، مزی: تهذیب الکمال ۶/۴۲۲.

مسلم بن عقیل با همراهی عبدالرحمن بن عبدالله الارحبی، قیس بن مسهر صیداوی و عماره بن عبید سلوکی رهسپار کوفه شد، مسلم دو راه‌بلد با خود همراه گرفت، در مسیر کوفه راه را گم کردند و یکی از آن دو نفر از تشنگی هلاک شد، مسلم با احساس درونی ای که از مشکلات فراروی خود در کوفه داشت، به حسین علیه السلام نامه نوشت که وی را از این کار معاف کند، اما حسین علیه السلام درخواست او را رد کرد و به وی دستور داد که راهش را به سوی کوفه ادامه دهد.^۱

ابومخنف ذکر نموده که مسلم بن عقیل چون به کوفه رسید در خانه‌ی مختار بن عبید ثقفی منزل گرفت^۲ در صورتی که روایت حصین بن عبدالرحمن سلمی تاکید می‌کند که مسلم در خانه‌ی هانی بن عروه سکونت گزید.^۳

اما نظر ابی معاویه دهنی این است که مسلم بر مردی به نام: عوسجه^۴ فرود آمد. شاید این اختلاف روایات با دانستن این مطلب که مسلم بن عقیل بنا به مسایل امنیتی مدت زمانی پیش همه‌ی این افراد منزل گرفته بود، از بین برود.

ابتدای ورود به کوفه نزد مختار بن ابی عبید^۵ منزل گرفت و هنگامی که ابن زیاد آمد و امارت کوفه را بدست گرفت بر مردم سختی کرد و مسلم از بیم این که مبادا رازش فاش شود به خانه‌ی هانی بن عروه منتقل شد؛ زیرا هانی یکی از اعیان و بزرگان کوفه

۱- طبری ۵/ ۳۴۷، مزی: تهذیب الکمال ۶/ ۴۲۲، ابن حجر: تهذیب التهذیب ۲/ ۳۰۱، بلاذری و طبری گفته اند که هر دو راه بلد در راه از تشنگی مردند، بلاذری: انساب الاشراف ۳/ ۱۵۹، طبری ۵/ ۳۵۴.

۲- طبری: ۵/ ۳۶۱.

۳- بلاذری: انساب الاشراف ۳/ ۲۲۴ با سند صحیح، طبری ۵/ ۳۹۱.

۴- طبری ۵/ ۳۴۷.

۵- مختار بن ابی عبید ثقفی کذاب، پدرش ابوعبید در جنگ الجسر در زمان خلافت عمر بن خطاب رضی الله عنه فرمانده بود، مختار نشأت یافت و از بزرگان و اصحاب رای و فصاحت و شجاعت و سیاست شد، او بی‌دین بود و همان کذاب و دروغگویی است که ذکرش در حدیث صحیح آمده است، مدعی محبت اهل بیت شد و پس از وفات یزید بر عراق حکم راند و سپس ادعا کرد که وحی بر او نازل می‌شود، ابن زبیر برادرش مصعب را فرستاد و او را کشت، سیر اعلام النبلاء ۳/ ۵۳۹-۵۴۴.

بود.^۱ و پس از دستگیری هانی بن عروه یا بهتر بگوییم هنگامی که ابن زیاد از هانی بن عروه مشکوک شد، مسلم بن عقیل احساس خطر نمود، برای مدتی کوتاه به منزل مسلم بن عوسجه اسدی نقل مکان کرد.^۲ هنگامی که اهل کوفه از قدوم مسلم بن عقیل اطلاع یافتند، نزد او رفتند و دوازده هزار نفر با وی بیعت کردند^۳ و در برخی روایات تعداد بیعت‌کنندگان بیش از سی هزار نفر ذکر شده است.^۴

بیعت بسیار سریع انجام گرفت و چون مسلم بن عقیل از تمایل اهل کوفه به حسین علیه السلام و تشریف آوری ایشان مطمئن شد به حسین علیه السلام نوشت که: «اما بعد، راهنما به اهل خود دروغ نمی‌گوید، تمام اهل کوفه با شما هستند، به محض خواندن نامه حرکت کنید».^۵

با رسیدن نامه‌ی مسلم بن عقیل، حسین علیه السلام مطمئن شد که اهل کوفه راست گفته‌اند و همان گونه که گفته بودند، امام و رهبری ندارند.^۶

بنابراین لازم بود به وعده‌ای که به آنان داده بود، وفا کند، در همان نامه‌ای که نوشته بود: «من برادر؛ عموزاده و مورد اعتمادم از اهل بیت خود را نزد شما فرستادم و وی را امر کردم که حالت، کار و نظر شما را برایم گزارش کند، اگر به من بنویسد که همان گونه که در نامه‌های شما آمده است، جمع شما، و اهل فضل و عقلای شما با آن موافقت به زودی ان شاء الله نزد شما خواهیم آمد...».^۷

۱- سابق: ۳۶۱/۵.

۲- طبری ۳۶۱/۵.

۳- ابن عساکر: تاریخ دمشق (ترجمة الحسین بن علی علیه السلام)، مزی: تهذیب الکمال ۴۲۲/۶، ابن حجر: تهذیب التهذیب ۳۰۱/۲.

۴- العقد الفرید ۳۷۶-۳۷۸.

بلاذری: انساب الاشراف ۱۶۷/۳-۵.

۶- طبری ۳۵۳/۵.

۷- طبری ۳۵۳/۵.

هنگامی که نامه‌ی مسلم بن عقیل به حسین علیه السلام رسید که از ایشان خواسته بود که همه‌ی مقدمات آماده است و از ایشان خواسته بود که به کوفه تشریف برد، حسین علیه السلام با اهل و نزدیکانش برای سفر به کوفه آماده شد.

ب: دیدگاه صحابه و تابعین برای رفتن حسین علیه السلام به کوفه و توصیه‌های آنان

هنگامی که محمد بن الحنفیه مطلع شد که برادرش حسین عزم سفر به کوفه را دارد، نزد او رفت و گفت: برادر من! تو محبوب‌ترین و عزیزترین فرد نزد من هستی، برای کسی بیشتر از تو خیرخواهی نمی‌کنم، از بیعت با یزید و سکونت در این شهرها تا می‌توانی دور باش، نمایندگان خود را بفرست و مردم را به سوی خود فرا خوان، اگر با تو بیعت کردند، خدا را سپاس کن و اگر مردم بر فردی دیگر اجماع کردند، از فضل و بزرگی و عقل و دین تو چیزی کاسته نمی‌شود، من بیم دارم که به یکی از این شهرها و نزد گروهی از مردم وارد شوی و آنان با هم اختلاف نظر پیدا کنند، گروهی با تو و گروهی علیه تو باشند و با هم درگیر شوند و نخستین قربانی تو باشی، ناگاه می‌بینی که بهترین فرد این امت از لحاظ شخصیت و پدر و مادر، خورش هدر می‌رود و به اهلش بی‌حرمتی می‌شود، حسین علیه السلام به او گفت: برادر! من خواهم رفت، ابن الحنفیه گفت: پس در مکه بمان اگر امنیت داشتی، به راحتی زندگی می‌کنی و اگر هم خطری تو را تهدید کند به صحرا و قله‌های کوه‌ها پناهنده می‌شوی و از شهری به شهر دیگر می‌روی تا بنگری که مردم چه خواهند کرد، آن گاه با بینشی دقیق‌تر می‌توانی تصمیمی درست اتخاذ کنی و با اطمینان اقدام نمایی، و اگر این امور را نادیده بگیری برای بسیار مشکل ساز خواهد بود، حسین گفت: برادر من! تو برای من دلسوزی و خیر اندیشی کردی، امیدوارم که نظر تو درست و صائب باشد.^۱

هنگامی که خبر رفتن حسین علیه السلام به کوفه پخش شد، عموزاده اش عبدالله بن عباس رضی الله عنه نزدش رفت و گفت: عموزاده‌ی من! مردم شایعه کرده اند که تو می‌خواهی به

۱- بلاذری: انساب الاشراف ۴/ ۱۵-۱۶. به روایت ابو محنف و عوانه، طبری: ۵/ ۳۴۱ از ابو محنف.

عراق بروی، به من بگو می‌خواهی چه کار کنی؟ گفت: تصمیم قطعی گرفته‌ام که امروز و یا فردا ان شاء الله بروم.

ابن عباس گفت: من تو را از این اقدام به خداوند پناه می‌دهم، به من بگو (خدا بر تو رحم کند) نزد قومی می‌روی که امیر خود را کشته و شهرهای خود را کنترل و دشمن خود را رانده‌اند، اگر چنین کرده‌اند، پس برو، و اگر امیرشان زنده است و عمال او در شهرشان پراکنده‌اند، پس تو را برای جنگ و قتال دعوت کرده‌اند، من می‌ترسم که تو را فریب دهند و تکذیب کنند و به مخالفت تو بر آیند و تو را بی‌یار و مددکار رها کنند و دشمنانت را بر تو بشورانند، حسین علیه السلام به وی گفت: من مشوره می‌کنم تا ببینم چه می‌شود.

راوی می‌گوید: شامگاه فردای آن روز ابن عباس علیه السلام نزد حسین علیه السلام رفت و گفت: «ای پسر عموی من! من دلشوره دارم و نمی‌توانم خودم را نگه دارم، می‌ترسم که در این مسیر هلاک و نابود شوی، مردم عراق مردمانی خیانت‌کار هستند، به آنان نزدیک مشو، در همین شهر بمان، تو سید اهل حجازی، اگر عراقی‌ها واقعا خواهان تو هستند، به آنان بنویس که دشمن خود را از آن جا برانند، آن گاه تو برو، اگر هم اصرار به رفتن داری، به یمن برو، در آن جا قلعه‌ها و دره‌های زیادی هست و یمن سرزمینی طویل و عریض است و پدرت نیز آن جا دوستانی دارد، آن جا در عزلت بمان و با مردم مکاتبه کن تا از افراد خود مطمئن گردی، من امیدوارم که با این کار به سلامتی به مقصود خود برسی، حسین علیه السلام گفت: ای عموزاده! والله، می‌دانم که تو خیرخواه و دلسوز من هستی، اما من تصمیم قطعی گرفته‌ام که بروم، ابن عباس گفت: اگر حتما می‌خواهی بروی، زن و فرزندان را با خود مبر والله من می‌ترسم که مانند عثمان جلو روی زن و فرزندان کشته شوی»^۱.

۱ - طبری ۵/۳۸۳-۳۸۴ از طریق ابوحنیف، ابن عساکر: تاریخ دمشق (ترجمة الحسين بن علی علیه السلام) ص ۲۰۴، مزی: تهذیب الکمال ۶/۴۲۰.

عبدالله بن زبیر رضی الله عنه که برخی از روایات وی را متهم می‌کنند که وی از اسباب و تحریک کنندگان حسین رضی الله عنه برای رفتن به کوفه بوده است، ثابت است که او نیز حسین رضی الله عنه را نصیحت نمود و وی را از عواقب ترک مکه و رفتن به کوفه بر حذر داشت. ابن زبیر به حسین رضی الله عنه گفت: «کجا می‌روی! نزد قومی که پدرت را کشتند و برادرت را نیزه زدند، حسین رضی الله عنه گفت: اگر در فلان و فلان جا کشته شوم، برایم پسندیده‌تر است از این که به خاطر من به مکه بی‌حرمتی شود»^۱.

عمر بن عبدالرحمن بن حارث بن هشام مخزومی^۲ نزد ایشان رفت و گفت: «ای عموزاده! تو به شهری می‌خواهی بروی که امرا و کارگزاران حکومت هنوز در آن هستند و بیت المال هم در اختیار آنان است، مردم بنده‌ی همین درهم و دینارند، می‌ترسم همان افرادی که تو را فراخوانده و وعده‌ی نصرت و یاری داده اند، خودشان تو را بکشند، سپس برایش دعای خیر نمود و برگشت، و هنگامی که به حارث بن خالد بن العاص بن هشام خبر داد که به حسین رضی الله عنه چنین گفته ام، وی گفت: سوگند به خدای کعبه، برایش خیرخواهی کرده ای»^۳.

برخی از اصحاب اقدام حسین رضی الله عنه و پیامدهای آن را قطع نظر از نتایجی که برای طرفین داشته باشد، به زیان امت و شر و بلا می‌دانستند، ابوسعید خدری رضی الله عنه می‌گوید:

۱- ابن ابی شیبۀ ۹۵/۱۵ با سند حسن، المعرفة و التاريخ با همان سند ۷۵۳/۲، طبری ۳۸۴-۳۸۵/۵ از طریق ابو مخنف. از هیچ طریق صحیحی ثابت نشده است که ابن زبیر رضی الله عنه حسین رضی الله عنه را برای رفتن به کوفه تحریک کند، فقط از طریق ضعیف نقل شده است، طبری ۳۸۳/۵ از ابو مخنف، ابن سعد: ط ۴۰۱/۵ با سند ضعیف و مرسل، مراجع زیر به همین سند ابن سعد تکیه نموده اند:

ابن عساکر، ترجمة الحسين ۲۶۴-۲۶۵، تهذيب الكمال ۴۴۰/۶، ابن الشجرى: الامالى الخمسة ۱/۱۷۴، ابن کثیر ۱۸۳/۸ از طریق یعقوب فسوی.

۲- عمر بن عبدالرحمن ابن الحارث بن هاشم مخزومی مدنی، برادر ابوبکر، ثقه و از طبقه دوم است، روز درگذشت عمر رضی الله عنه به دنیا آمد، ابن زبیر او را والی کوفه نمود. پس از سال هفتاد در گذشته است (التقريب ۴۱۵).

۳- بلاذری: انساب الاشراف ۱۶۱/۳، طبری ۵۳۸۲ از ابو مخنف.

«حسین برای رفتن بر من غالب شد» من به او گفته بودم «تو را به خدا، بر خودت رحم کن، در خانه بمان و علیه حاکم خود قیام نکن»^۱.

جابر بن عبدالله رضی الله عنه می گوید: «من با حسین رضی الله عنه حرف زدم و گفتم: از خدا بترس، مردم را رو در روی یکدیگر قرار مده والله شما هم از کار خود راضی نخواهید بود، اما وی با من مخالفت نمود»^۲.

ابن مطیع و ابن عیاش نیز وی را نصیحت کردند و از خیانت اهل کوفه بر حذر داشتند^۳.

نه تنها اصحابی که نزدیک بودند، حسین رضی الله عنه را نصیحت نمودند بلکه اهل رای و فکر از شهرهای دیگر نیز هنگامی که از تصمیم ایشان آگاه شدند، به وی نامه نوشتند و از این کار منع نمودند، یزید بن الاصم^۴ به حسین رضی الله عنه چنین نوشت: «اما بعد، اهل کوفه تا تو را به هلاکت نیانداختند از اصرار خویش دست بردار نشدند، و من تو را به خدا می سپارم از اینکه مانند فریب خورده به رعد و برق عمل کرده و یا مانند کسی باشی که سراب را خیال آب می کند، بردباری پیشه کن و آنان که ایمان ندارند تو را از راه خود منحرف نسازند»^۵.

احنف بن قیس برایش نوشت: صبر پیشه کن که وعده خدا حق است؛ و هرگز کسانی که ایمان ندارند تو از راه خود منحرف نکنند!^۶

۱- ابن سعد: ط ۵/۳۶۱، مزی: تهذیب الکمال ۶/۴۶۱، ابن کثیر: البدایة و النهایة ۹/۱۶۵.

۲- ابن سعد: ط ۵/۳۶۱، مزی: تهذیب الکمال ۶/۴۱۶، ابن کثیر ۹/۱۶۵.

۳- ابن سعد ۵/۱۴۲-۱۴۵، طبری ۵/۳۵۱ از ابو مخنف، ابن عساکر: تاریخ دمشق ۱۵۵ از طریق ابن سعد و سند واقدی.

۴- نامش عمرو بن عبید بن معاویه بکائی، ابو عوف، است کوفی است و در رقه سکونت داشت. او خواهر زاده ام المومنین میمونه رضی الله عنها است، گفته می شود رویتی داشته است البته ثابت نیست، ثقه است از طبقه سوم سال ۱۰۲ هـ فوت کرد (التقریب ۵۹۹).

۵- قشیری: تاریخ الرقة ص ۱۷، ابونعیم: حلیة الاولیاء ۴/۹۸ از طریق قشیری.

۶- بلاذری: انساب الاشراف ۳/۱۶۱ با سند حسن اما مرسل.

این توصیه‌های با ارزش و سودمند، تصمیم حسین علیه السلام برای رفتن به کوفه را عوض نکرد، بلکه عزمش را جزم کرد و به مدینه پیام فرستاد، نوزده نفر مرد و زن و کودک از برادران، دختران و زنانش از بنی عبدالمطلب نیز به وی پیوستند، محمد بن الحنفیه در پی آنان بر آمد و قبل از آن که حسین از مکه بیرون برود، به آنان رسید، وی باری دیگر کوشید که حسین علیه السلام را از این کار منصرف کند، اما تلاش او ثمری نداشت، محمد بن الحنفیه فرزندان را امر کرد که به کوفه نروند، حسین علیه السلام گفت: آیا در جایی که من کشته شوم فرزندان را از من دریغ می‌داری؟ محمد گفت: چه نیازی هست که تو قربانی گردی و آنان نیز با تو قربانی گردند، گرچه از دست دادن تو بر ما بسیار سنگین‌تر از دست دادن آنهاست»^۱.

ابن عباس علیه السلام آمد و وی را نصیحت کرد، اما از رفتن به کوفه باز نیامد، ابن عباس علیه السلام به وی گفت: «اگر برای من و تو زشت نمی‌بود موه‌ای سرت را محکم می‌گرفتم و نمی‌گذاشتم که بروی» حسین گفت: اگر در فلان و فلان جا کشته شوم، بهتر از آن است که حرم مکه را بی‌حرمتی کنم، ابن عباس علیه السلام بعدها می‌گفت: «همین سخن وی مرا تسلی می‌دهد» ابن عباس علیه السلام حرم را بسیار تعظیم می‌کرد.^۲

حسین علیه السلام برای سفر آماده شد، روز ترویبه هشتم ذی الحجه سال شصت هجری با اهل بیت خود از مکه خارج شد، گفته شده است که: شصت نفر از شیوخ اهل کوفه نیز با وی همراه بودند.

لیکن باز هم تلاش‌های هدفمند برای جلوگیری حسین علیه السلام از پیوستن به اهل کوفه ادامه یافت، عبدالله بن جعفر بن ابی طالب علیه السلام^۳ به همراه دو پسرش عون و محمد به وی

۱- ابن سعد: ط ۵/۲۶۶-۲۶۷، المصنف ص ۳۶۶، مزی ۶/۴۲۱، المحاملی: الامالی ۲۶۶-۲۶۷ و محقق آن گفته: اسناده صحیح.

۲- ابن ابی شیبه: المصنف ۵/۹۶-۹۷ با سند صحیح، طبرانی: المعجم الکبیر ۹/۱۹۳، هبشی گفته: رجاله رجال الصحیح، المجمع ۹/۱۹۲.

۳- عبدالله بن جعفر بن ابی طالب: یکی از سخاوتمندان بود در حبشه به دنیا آمد، صحبتی نیز دارد. سال ۸۰ هجری در سن هشتاد سالگی درگذشت (التقریب: ۲۹۸).

چنین نوشت: «اما بعد، من تو را به خدا سوگند می‌دهم اکنون که نامه مرا می‌خوانی، بازگردی، من می‌ترسم در این مسیری که در پیش گرفته‌ای خودت با اهل بیت خود هلاک و ریشه کن شوی...»^۱.

اما حسین علیه السلام نپذیرفت که برگردد، عبدالله بن جعفر گمان کرد که حسین از ترس والی مدینه؛ عمرو بن سعید بن العاص به کوفه می‌رود، از این رو نزد عمرو بن سعید بن العاص رفت و از او خواست که برای حسین علیه السلام امان نامه ای بنویسد و وی را به خیر نوید دهد، عمرو بن سعید به عبدالله بن جعفر گفت: «برو هر چه می‌خواهی بنویس و بیاور تا بر آن مهر بزنم».

عبدالله بن جعفر چنین نوشت: «بسم الله الرحمن الرحيم، از عمرو بن سعید إلى الحسين بن علي، اما بعد: از خداوند متعال می‌خواهم که تو را از آن چه در آن نابودی توست، منصرف کند و به آن چه صلاح توست، رهنمون گردد، به من خبر رسیده است که تو به سوی عراق حرکت کردی، من تو را به خداوند پناه می‌دهم از اختلاف و دو دستگی، من می‌ترسم که در این کار نابود گردی من عبدالله بن جعفر و یحیی بن سعید را نزد تو می‌فرستم، با آنان بازگرد. تو نزد من در امان و سلامتی و برخوردار خواهی بود و با تو به بهترین وجه رفتار خواهیم نمود، خداوند بر این سخن گواه و کفیل و وکیل و بالای سر است، والسلام علیک»^۲.

اما حسین علیه السلام این پیشنهاد و این امید را نیز رد کرد و به سوی کوفه ادامه‌ی مسیر داد. ابو واقد لثی^۳ وقتی که شنید حسین علیه السلام نزدیک مدینه رسیده است، به سوی او رفت و در "ملل"^۱ به وی رسید و او را به خدا سوگند داد که به کوفه نرود و تاکید نمود که در این راه کشته خواهد شد، اما حسین علیه السلام این طلب را نیز رد نمود.^۲

۱ - طبری ۵/ ۳۸۷ از ابوحنف، ابوالعرب: المحن ص ۱۵۸.

۲ - طبری ۵/ ۳۸۷ از ابوحنف، ابن عساکر: تاریخ دمشق (ترجمة الحسين) ص ۲۰۲۰.

۳ - ابو واقد لثی صحابی است نامش حارث بن مالک، و ابن عوف نیز و همچنین عوف بن حارث گفته شده است، سال ۶۸ هـ در سن هشتاد و پنج سالگی فوت کرد (التقريب ۶۸۲).

عبدالله بن عمر رضی الله عنه - شیخ صحابه‌ی آن روزگار - چون از حرکت حسین رضی الله عنه اطلاع یافت در پی وی رفت و با فاصله‌ی سه مرحله از مدینه به او رسید و به وی گفت: کجا می‌روی؟ گفت: می‌خواهم به عراق بروم، و سپس نامه‌های مردم کوفه را در آورده و به عبدالله بن عمر رضی الله عنه نشان داد، ابن عمر گفت: «برای تو سخنی می‌گویم که پیش از تو به کسی نگفته‌ام: جبرئیل علیه السلام نزد رسول الله صلی الله علیه و آله آمد و ایشان را میان دنیا و آخرت مختار گذاشت و ایشان آخرت را انتخاب فرمودند، شما هم پاره‌ی تن ایشان هستید والله هیچ کس از اهل بیت ایشان به ولایت نمی‌رسند، خداوند متعال به جای آن برای شما چیز بهتری قرار داده است، پس بازگرد، تو از خیانت اهل عراق و آن چه پدرت از دست آنها می‌کشید، آگاهی»، اما باز هم راضی نشد که برگردد، عبدالله بن عمر رضی الله عنه حسین رضی الله عنه را در آغوش گرفت و گفت: «با کسی وداع می‌کنم که به کام مرگ می‌رود»^۳.

ابن عمر رضی الله عنه بعدها می‌گفت: حسین برای رفتن به کوفه بر ما غالب آمد، به جانم سوگند، پدر و برادرش برای وی بهترین عبرت بودند، آن همه فتنه و ناجانمردی مردم را دید، دیگر می‌بایست تا زنده است، حرکتی نمی‌کرد و با مردم همسو می‌شد؛ زیرا جماعت و یکدستی بهتر است.^۴

این نصیحت‌ها و بر حذر داشتن‌ها حسین رضی الله عنه را از عزم و اراده‌ی رفتن به کوفه منصرف نگردانید. این جا یک سوال بسیار مهم مطرح است و آن اینکه: چگونه بزرگان

۱ - نام محلی است در راه مکه و مدینه از آنجا تا مدینه دو شبانه روز راه است (نگا: یاقوت ۵/ ۱۹۴-۱۹۵) قطعا آن "ملل" که در غرب مدینه واقع است مراد نیست که ذکرش در غزوه‌ی ذات قرد آمده است.

۲ - ابن سعد: ط ۵/ ۳۶۱، ابن عساکر: ترجمة الحسين رضی الله عنه، ص ۲۰۱، ابن کثیر ۹/ ۱۶۵.

۳ - ابن سعد ۵/ ۳۶۰، ابن حبان: الاحیان بترتیب صحیح ابن حبان ۹/ ۵۸ شماره ۶۹۲۹ و موارد الظمان ش ۲۴۲. هیشمی: کشف الاستار ۳/ ۲۳۲-۲۳۳، هیشمی در الزوائد ۹/ ۱۹۸ گفته است: رجال بزار ثقة اند، طبرانی: الاوسط ۱/ ۳۵۵، هیشمی ۹/ ۱۹۲ گفته است: رواه الطبرانی فی الاوسط و رجاله ثقات، بلاذری ۳/ ۱۶۳ و ابن عساکر ۱۹۲، مزی: تهذیب الکمال ۶/ ۴۱۶، سیوطی: الخصائص الکبری ۲/ ۵۴۱.

۴ - ابن عساکر ۲۰۱، مزی: تهذیب الکمال ۶/ ۴۱۶.

صحابه و کبار تابعین و خویشاوندان نزدیک حسین علیه السلام همه از رفتن حسین علیه السلام به کوفه احساس خطر می‌کنند و نتیجه‌ی این کار پیشاپیش برای همه مشخص است و در مقابل چگونه حسین علیه السلام بر رأی خود مصر است و نصیحت‌های صحابه و کبار تابعین را نمی‌پذیرد؟

پاسخ این سوال این است که حسین علیه السلام به این نتیجه رسیده بود که یزید بن معاویه قهرا از او بیعت می‌گیرد و هرگز راضی نمی‌شود که وی آزادانه هر کاری را که بخواهد، انجام دهد، و امکان ندارد که یزید بیش از این خویشتن‌داری کند، فرستادگانی نزد حسین علیه السلام می‌آیند و می‌روند و در کوفه دعوتی گسترده به راه انداخته‌اند، این امور یزید را بر آن خواهد داشت که هر چه زودتر برای حسین علیه السلام محدودیت‌هایی اعمال کند.

شاید هم حسین علیه السلام احساس می‌کرد که ماندن وی در مکه بیشتر حساسیت ایجاد کند با توجه به این که وی از بیعت نمودن با یزید ممانعت می‌نمود، بدون آن که از نظر ظاهر موضع ایشان توجیهی داشته باشد.

و دیگر این که بیم حسین علیه السلام از رویارویی با طرفدارانش از یک طرف و رویارویی با بنی امیه در مکه از طرف دیگر، ایشان را به این فکر انداخت که هر چه سریع‌تر از مکه خارج گردد، و به همین سبب بود که ابن عباس رضی الله عنهما توجیه ایشان را برای رفتن به کوفه پذیرفت و آن این که رویارویی در کوفه انجام گیرد نه در مکه.

شاید تصویر درخشان و امیدوار کننده‌ای که مسلم بن عقیل بنابر مشاهدات خود از کوفه برای حسین علیه السلام ترسیم کرده بود، وی را بر آن داشت که هر چه سریع‌تر از مکه خارج گردد، مسلم پیام داده بود که کوفه همه یکدست بیعت کرده‌اند و پیروزی بسیار نزدیک است، و برای محقق شدن آن حسین علیه السلام باید هر چه زودتر به آن جا می‌رفت.

حسین علیه السلام اندیشید و به این نتیجه رسید که اوضاع کوفه به نفع اوست؛ زیرا امیر کوفه، نعمان بن بشیر رضی الله عنه بسیار مسالمت‌آمیز رفتار می‌کرد و هزاران نفر هم در آن جا مشتاق دیدار و آماده به خدمت ایشان بودند.

ج: عدم پشتیبانی اهل کوفه از مسلم بن عقیل

عبیدالله بن زیاد با یک ترفند توانست هانی بن عروه، میزبان مسلم بن عقیل را در کوفه دستگیر و در قصر خود زندانی کند، خبر به مسلم بن عقیل رسید، وی با چهار هزار نفر قصر عبیدالله را محاصره کرد و اهل کوفه با وی همراه شدند، اشراف کوفه در آن هنگام نزد عبیدالله در قصر بودند، عبیدالله به آنان گفت: مردم را از مسلم بن عقیل دور کنید و به آنان وعده‌ی عطایایی داد و از لشکر شام ترسانید، بزرگان کوفه، مردم را امر کردند که مسلم بن عقیل را رها کنند و کار به جایی کشید که زنی می‌آمد و دست فرزندش را می‌گرفت و می‌برد و مردی می‌آمد و برادرش را می‌برد و ریش سفید قبيله می‌آمد و افراد قبيله اش را می‌برد و نهایتاً از چهار هزار نفر فقط سی نفر باقی ماندند و هنوز آفتاب غروب نکرده بود که مسلم بن عقیل تنها ماند، در کوچه‌های کوفه سرگردان بود و نمی‌دانست کجا برود، دروازه‌ی منزل زنی از کنده را کوبید و از او آب خواست، زن تعجب نمود و از او پرسید که تو کیستی؟ گفت: من مسلم بن عقیل هستم و داستان را برایش تعریف کرد و گفت: حسین هم در راه است، من به او پیام داده‌ام که بیاید، آن زن در خانه‌ی مجاور خود مسلم را جا داد و برایش آب و غذا آورد، اما پسر آن زن رفت و عبیدالله را از مخفیگاه مسلم آگاه کرد، عبیدالله هفتاد نفر فرستاد که دستگیرش کنند، مسلم با آنان جنگید و سرانجام چون که او را تامین دادند، تسلیم شد، او را به قصر امارت که عبیدالله در آن بود بردند، عبیدالله پرسید چرا قیام کردی؟

گفت: به خاطر بیعتی که از حسین بن علی بر گردن دارم، گفت: مگر بیعت یزید را بر گردن نداری؟ عبیدالله گفت: من تو را می‌کشم، مسلم گفت: بگذار وصیت کنم، گفت: وصیت کن، مسلم روی برگردانید، عمر بن سعد بن ابی وقاص را دید، گفت: تو از نظر خویشاوندی از همه به من نزدیک‌تری، بیا تا با تو وصیت کنم، سپس او را به کناری کشید و گفت: برای حسین پیامی بفرست که بازگردد، عمر بن سعد مردی را فرستاد تا حسین علیه السلام را بگوید که کار تمام شده و اهل کوفه او را فریب داده‌اند، مسلم سخن

مشهورش را گفت: «با خانواده ات بازگرد، مبادا مردم کوفه تو را فریب دهند، اهل کوفه به من و تو دروغ گفتند و دروغگو نظری ندارد»^۱

ثالثاً: حسین (ع) و معرکه‌ی کربلا

مسلم بن عقیل قبلاً نامه ای به حسین (ع) نوشته و در آن گفته بود: «راهنما به اهل خود دروغ نمی‌گوید، تمام اهل کوفه با شما هستند، به محض خواندن نامه حرکت کنید»
مسلم بن عقیل این نامه را بیست و هفت شب قبل از دستگیری و قتل خود فرستاده بود.^۲

مسلم هشتم ذی الحجه در کوفه کشته شد و نیز گفته شده است که روز نهم ذی الحجه، یعنی یک روز پس از حرکت حسین (ع) از مکه.^۳

هنگامی که حسین (ع) هشتم ذی الحجه سال شصت از مکه خارج شد والی مکه عمرو بن سعید بن العاص اهمیت وضع را دریافت و هیأتی را به سرپرستی برادرش یحیی بن سعید بن العاص نزد حسین (ع) فرستاد و کوشیدند که ایشان را از تصمیمش منصرف کنند، اما حسین (ع) نپذیرفت، آنان گفتند: ای حسین! از خدا نمی‌ترسی، از جماعت مسلمانان خارج می‌گرددی و میان مسلمانان اختلاف می‌اندازی، حسین (ع) این آیه را تلاوت نمود:

﴿لِيَعْمَلِيَ وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾ [یونس:

۴۱]. «عمل من برای من، و عمل شما برای شماست! شما از آنچه من انجام می‌دهم بیزارید و من (نیز) از آنچه شما انجام می‌دهید بیزارم!»

حسین (ع) با اهل بیت خود و شصت نفر از شیوخ کوفه رهسپار عراق شد. پس از آن که بزرگان بنی امیه نتوانستند که حسین (ع) را قانع کنند تا به کوفه نرود، به ابن زیاد

۱- نگا: ابن سعد: طبقات ۵/ ۳۷۴ و طبری ۵/ ۳۷۹.

۲- طبری ۵/ ۳۹۵ از ابوحنیف.

۳- طبری ۵/ ۳۸۱-۳۹۴ از ابوحنیف، أنساب الاشراف ۳/ ۱۶۰.

۴- طبری ۵/ ۳۸۵ از ابوحنیف، ابوالعرب: المحن ۱۴۹ از ابومعشر از برخی شیوخ خود، ابن عساکر: ترجمة الحسين ص ۲۴۰.

نامه نوشتند و وی را از عواقب بسیار وخیم حتی کوچک‌ترین اشتباه و خطا در برخورد با حسین علیه السلام ترسانیدند و بر حذر داشتند.

مروان به ابن زیاد چنین نوشت: «اما بعد، حسین بن علی به سوی تو در حرکت است، او حسین است پسر فاطمه، دختر رسول الله صلی الله علیه و آله است، به خدا سوگند هیچ کس از حسین نزد ما محبوب‌تر نیست که از خدا بخواهیم که او را سلامت نگاه دارد، مبادا اقدامی کنی که هیچ چیز جبران‌ناپذیر نکند و مردم هرگز فراموشش نکنند و یاد و خاطره‌اش همیشه زنده باشد، والسلام علیک».^۱

عمرو بن عاص نیز نامه‌ای به او نوشت و او را از تعرض به حسین نهی کرد و امر کرد که در برخورد با حسین هوشیار باشد و به وی گفت: «اما بعد، حسین به سوی تو حرکت کرده است، در برخورد با امثال حسین یا خود را آزاد می‌گردانی و یا با اقدامی ناشایسته همانند بردگان، به بردگی کشیده می‌شوی».^۲

در راه کوفه در ذات عرق^۳ حسین علیه السلام با فرزدق شاعر معروف ملاقات نمود، حسین علیه السلام نامه‌های اهل کوفه را به او نشان داد و از او پرسید که نظرش درباره‌ی موضع اهل کوفه نسبت به وی چیست؟ فرزدق گفت: «آنان تو را فریب می‌دهند، به کوفه مرو؛ تو داری نزد قومی می‌روی که دل‌هایشان با تو و دست‌هایشان علیه توست».^۴

۱- ابن سعد: ط ۱۶۷/۵، ابن عساکر: تاریخ دمشق، ترجمة الحسين علیه السلام، ص ۲۴۰، مزی: تهذیب الکمال ۴۲۲/۶، ابن کثیر: البدایة و النهایة ۱۶۷/۹.

۲- ابن سعد: ط ۱۶۷/۵، ابن عساکر: تاریخ دمشق، ترجمة الحسين علیه السلام، ص ۲۴۰، مزی: تهذیب الکمال ۴۲۲/۶، ابن کثیر: البدایة و النهایة ۱۶۷/۹.

۳- ذات عرق دو مرحله از مکه فاصله دارد، ابن عابدین می‌گوید: ذات عرق روستایی است که اکنون خراب شده است و عرق نام کوه مشرف بر عقیق است "حاشیه ابن عابدین ۴۷۵/۲". ذات عرق میقات اهل مشرق و خصوصاً اهل عراق است "المغنی ۲۴۵/۳". ذات عرق شمال غربی مکه واقع شده است و با مکه ۹۴ کیلومتر فاصله دارد، سید سابق: فقه السنة ۱/۶۲۵.

۴- ابن سعد: الطبقة الخامسة ۳۷۱ با سند حسن تا فرزدق، و آمده که در صفاح با وی ملاقات نمود، خلیفة: التاريخ، بدون سند، یعقوب: المعرفة و التاريخ ۶۷۳/۲، بلاذری: انساب الاشراف ۱۶۵/۳ با سند صحیح تا فرزدق، طبری ۳۸۶/۵ از طریق ابوحنف، و از طریق عوانه که در آن آمده است که "در حرم با وی ملاقات نموده است". ابن عساکر: تاریخ دمشق

این سوال حسین علیه السلام گویای حیرتی است که نفس وی را فراگرفته و گویا هشدارهای صحابه، حسین علیه السلام را پریشان کرده بود و ایشان در پی پاسخی بودند که پریشانی وی را دور کند و غم و اندوهش را بزدايد.

فرزدق، این شاعر بزرگ و بلیغ و با احساس وضعیت، کوفه را صادقانه و بسیار دقیق به تصویر کشید، که بیانگر موضع مردم کوفه و طبیعت مردمی است که می‌خواهند حسین بن علی را یاری دهند.

هنگامی که یزید بن معاویه از حرکت حسین علیه السلام از مکه به طرف کوفه آگاه شد به ابن زیاد نامه نوشت و وی را هشدار داد و گفت: «به من خبر رسیده است که حسین به سوی کوفه حرکت کرده است، از میان زمان ها، زمان تو و از میان شهرها، شهر تو و از میان کارگزاران خود تو به این امتحان مبتلا شده‌اید، و با این امتحان یا آزاد می‌شوی و یا به بردگی باز می‌گردد و همانند بردگان به بردگی گرفته می‌شوی»^۱.

آن گاه ابن زیاد تدابیری اتخاذ کرد تا اهل کوفه را از حسین علیه السلام جدا کند و سیطره‌اش را بر کوفه مستحکم گرداند، از این رو جنگجویان را جمع کرد و به آنان عطایایی داد تا اعتمادشان را جلب کند^۲.

"ترجمة الحسين" ص ۲۰۵ از طریق ابن سعد، الشجرى: الامالى الخمسة ۱/۱۶۶، ابوالفرج: الاغانى ۱۹/۶۶ و بیشتر روایات از طریق لبّطه بن فرزدق آمده که از پدرش روایت می‌کند، و ابن عیینه و قاسم بن فضل همدانی از او روایت می‌کنند. بخاری در تاریخ الكبير ۷/۲۵۱ و ابوحاتم در الجرح والتعديل ۷/۱۸۳ درباره‌ی وی سکوت کرده اند، ابن حبان در الثقات ۷/۳۶۱ از او یاد کرده است، فرزدق؛ همام بن غالب ابن صعصعه تیمی ابوفراس شاعر است، پدرش روایتی داشته و جدش صحبتی داشته است، ذهبی در المغنی فی الضعفاء ۲/۵۰۹ گفته که ابن حبان او را ضعیف گفته است، او به زنان پاکدامن تهمت می‌زده است بنابراین از روایاتش باید پرهیز نمود. نگا: الجرح والتعديل ۷/۹۳ و معجم الشعراء مرزبانی ۴۶۵، و سیر اعلام النبلاء ۴/۵۹۰ و لسان المیزان ۴/۴۳۲.

۱ - طبرانی: المعجم الكبير ۳/۱۱۵، هيثمى در المجمع ۹/۱۳۹ گفته است: «طبرانی آن را روایت کرده و رجال او ثقة هستند البته ضحاک قصه را در نیافته است» ابن عبد ربه: العقد الفرید ۴/۳۸۲ با سند طبرانی، ابن عساکر: ترجمة الحسين ۲۰۸ از طریق زبیر بن بکار.

۲ - ابن سعد: ط ۵/۳۷۶.

و سپس حصین بن تمیم طهوری رئیس پلیس خود را به قادسیه فرستاد تا از قادسیه تا خفان^۱ و قطقطان^۲ و لعل^۳ سپاهی فراهم کند. و سپس به حصین بن تمیم دستور داد که هر فرد مشکوکی را دستگیر کند^۴ و سپس دستور داد که هر کس از واقعه^۵ به طرف شام یا بصره می‌رود، دستگیر کند و به هیچ کس اجازه‌ی ورود و خروج ندهد^۶. ابن زیاد با این اقدام اخیر می‌خواست ارتباط اهل کوفه را با حسین قطع کند، حسین بن علی^{علیه السلام} به سوی کوفه می‌رفت و از این تغییراتی که در کوفه پدید آمده بود، اطلاعی نداشت، وی به اهل کوفه چنین نوشت: «بسم الله الرحمن الرحيم، از حسین بن علی به برادران مومن و مسلمانان، السلام علیکم و رحمت الله و برکاته، من خدایی را سپاسگزارم که غیر از او معبودی نیست، اما بعد: نامه‌ی مسلم بن عقیل به من رسید و از رای نیکو و اتفاق شما به پشتیبانی و نصرت ما و ستاندن حق ما خبر می‌داد، از خدا خواستم که کار ما را سامان دهد و به شما اجر عظیمی عنایت کند، من روز سه شنبه هشتم ذی الحجه روز ترویبه به سوی شما حرکت کرده‌ام، هنگامی که فرستاده‌ی من رسید، کار خود را پنهان دارید و تلاش کنید، من همین روزها ان شاء الله خواهم رسید، والسلام علیکم ورحمت الله و برکاته»^۷.

اما حسین بن تمیم، قیس بن مسهر، فرستاده‌ی حسین^{علیه السلام} را در قادسیه دستگیر نمود^۸ و او را نزد ابن زیاد فرستاد، و ابن زیاد بی‌درنگ او را کشت^۹. سپس حسین^{علیه السلام} عبدالله

۱- خفان نزدیک کوفه است، گاهی حاجیان از آن می‌گذرند و نیز گفته شده است که بالاتر از قادسیه است (المعجم ۲/ ۳۷۹).

۲- قطقطان: جایی است نزدیک کوفه از طرف صحرا، نزدیک قادسیه (المعجم ۴/ ۳۷۴).

۳- لعل: جایی است میان کوفه و بصره، از آنجا تا بصره بیست مایل است (المعجم: ۵/ ۱۸).

۴- ابن سعد: ط ۵/ ۳۷۶، برای توصیف راه مکه تا کوفه نگا: ابن خردادبه: المسالك و الممالك ص ۱۲۵-۱۲۷، بلاذری: انساب الاشراف ۳/ ۱۶۶، طبری ۵/ ۳۹۴ از ابوحنف.

۵- واقعه: جایی است در راه مکه از آن تیره‌ی بنی شهاب از قبیله طی و با زیاله دو مرحله فاصله دارد (المعجم ۵/ ۱۵۴).

۶- بلاذری: انساب الاشراف ۳/ ۱۷۳ و ۲۲۵، طبری ۵/ ۳۹۲.

۷- طبری ۴/ ۳۹۴ از ابوحنف.

۸- طبری ۵/ ۳۹۵ از ابوحنف.

بن بقطر^۲ را نزد مسلم فرستاد، او نیز به دست حصین بن تمیم دستگیر شد و او را نیز نزد ابن زیاد فرستاد و ابن زیاد او را نیز کشت.^۳

این اقدامات قاطع ابن زیاد بر پیروان حسین^{علیه السلام} تاثیر بسیاری گذاشت و به این باور رسیدند که هر کس با حسین^{علیه السلام} در ارتباط باشد، عاقبتش قتل است و آن هم به بدترین وجه ممکن، هر کس که در فکر یاری حسین است باید برای خود چنین نهایت دردناکی را تصور کند.

حسین^{علیه السلام} احساس می کرد که اوضاع در کوفه عادی نیست، خصوصا هنگامی که اعراب بادیه نشین به وی خبر دادند که هیچ کس مطلقا نمی تواند به کوفه برود و یا از کوفه خارج گردد.^۴

بزرگان قبایل عرب که حسین^{علیه السلام} از آنها می گذشت هم چنان وی را هشدار می دادند و خطری را که در پیش رو داشت، بیان می کردند، اما حسین^{علیه السلام} با اشاره به تعداد زیادی از افرادی که نامشان در لیست بود و از وی حمایت کرده بودند، موفقیت خویش را توجیه می کرد.^۵

هنگامی که حسین^{علیه السلام} به زباله^۶ و بنا به قولی به شراف^۷ رسید از کشته شدن مسلم بن عقیل و هانی بن عروه و عبدالله بن بقطر و هم چنین کنار کشیدن اهل کوفه از نصرت و یاری ایشان اطلاع یافت.^۸

۱- ابن سعد: ط ۳۷۶/۵، انساب الأشراف ۱۶۷/۳.

۲- ابن حجر: الإصابة ۸/۵.

۳- بلاذری: انساب الاشراف ۱۶۸/۳، ابن حجر: الإصابة ۸/۵.

۴- بلاذری: انساب الاشراف ۲۲۴/۳، طبری ۳۹۲/۵.

۵- ابن سعد: ط ۳۷۱/۵، ابن عساکر: ترجمة الحسين ۲۱۰.

۶- زباله جایی است از بنی غاضره که تیره ای از بنی اسد هستند در راه مکه به طرف کوفه میان واقصه و ثعلین (المعجم ۱۲۹/۳).

۷- شراف: میان واقصه و قرعاء است و تا احساء هشت مایل فاصله دارد و از شراف تا واقصه دو مایل، المعجم ۳۳۱/۳.

۸- طبری ۵۳۹۸ از ابو مخنف، بلاذری، انساب الاشراف ۱۶۸/۳.

در این باره که چه کسی خبر را به ایشان رساند، روایات اختلاف دارند، برخی روایات می‌گویند که فرستاده‌ی ابن الاشعث این خبر را آورد و هنگامی که مسلم دستگیر شد از ابن الاشعث خواست که از زبان او به حسین علیه السلام چنین بگوید: «با اهل بیت خود باز گرد، مبدا اهل کوفه تو را فریب دهند، آنان همان یاران پدرت هستند که تمنا می‌کرد که از آنان جدا گردد و لو با این که بمیرد و یا کشته شود، اهل کوفه به من و تو دروغ گفتند، دروغگو رای و نظری ندارد. ابن الاشعث گفت: والله این کار را خواهم کرد».^۱ در روایاتی دیگر آمده است که افرادی از قبیله‌ی بنی اسد به ایشان خبر داده اند.^۲

میان این دو روایت تضادی نیست؛ زیرا امکان دارد که فرستاده‌ی ابن الاشعث از قبیله‌ی بنی اسد باشد، اما سوال اینجاست که چرا این خبر از طریق عمر بن سعد که مسلم به وی توصیه کرده و به وی مسئولیت داده بود، به حسین علیه السلام نرسید؟ دیگر این که چرا فرستاده‌ی ابن الاشعث با این همه تاخیر رسید، آن گاه که حسین علیه السلام به منطقه‌ی زباله رسیده بود و می‌دانیم که زباله و یا شراف نزدیک کوفه هستند؟

نمی‌دانیم که علت تاخیر تدابیر امنیتی شدید ابن زیاد بود که رفت و آمد به کوفه را ممنوع کرده بود و یا این که ابن الاشعث فرستاده اش را با تاخیر به سوی حسین علیه السلام فرستاده است.

این خبر فاجعه آمیز و دردآور بر حسین علیه السلام بسیار گران آمد، اینان نزدیک‌ترین افراد او بودند که کشته شدند و یاورانش در کوفه نیز از نصرت و یاری او دست کشیده‌اند. حسین علیه السلام خودش شخصا این خبر را به اصحاب خویش اعلام نمود و به کسانی که تمایل به برگشت داشتند، اجازه داد که برگردند، بیشترین کسانی که همراه وی بودند برگشتند و تنها کسانی ماندند که از حجاز با ایشان حرکت کرده بودند.^۳

۱- طبری: ۳۷۳/۵ از ابوحنف.

۲- همان ۳۹۷/۵.

۳- ابن سعد: ط ۳۷۶/۵، بلاذری: انساب الاشراف ۱۶۹/۳، طبری ۳۹۸/۵ از ابوحنف.

در برابر این فاجعه حسین علیه السلام معادلات خویش را بررسی نموده و به این نتیجه رسید که باید باز گردد، و اهمیت بازگشت خویش را برای اصحابش بیان نمود، پسر بزرگش علی نیز با وی هم عقیده بود.^۱

لیکن فرزندان عقیل که بسیار دردمند بودند، مخالفت کردند و با اصرار از وی خواستند که به سوی کوفه بروند تا شاید بتوانند انتقام کشته شدن عقیل را بگیرند.^۲

حسین علیه السلام در برابر این فشار روانی از نظر خود تنازل نمود و گفت: «پس از اینان - عموزادگانش - زندگی لطفی ندارد»^۳ حسین علیه السلام می دانست که اگر فرزندان عقیل را تنها بگذارد حتما کشته خواهند شد و شاید حسین علیه السلام گمان می کرد که اگر در کنار آنان بماند، بتواند آنان را از رویارویی با ابن زیاد نجات دهد و گذشته از این امکان داشت که موقعیت و احترام حسین علیه السلام از وقوع فاجعه جلوگیری کند.

انگیزه ای دیگر که حسین علیه السلام را برای ادامه راه به سوی کوفه تشویق کرد این بود که یارانش به وی گفتند که تو مثل مسلم بن عقیل نیستی و اگر به کوفه برسی مردم خیلی زودتر پیرامون تو جمع خواهند گشت^۴

ابن زیاد به اقدامی خطرناک دست زد و هیچ انگیزه ای برای این کار جز خودنمایی و انتقام نداشت، او به حر بن یزید با لشکری هزار نفره دستور داد که در شراف اردو بزند و چون حسین را دید، رهایش نکند تا آن که او را به کوفه ببرد.^۵

حسین علیه السلام برخاست و دو خورجین پر از نامه های اهل کوفه را که از او دعوت کرده بودند بیرون آورد، حر و همراهیانش هر گونه ارتباطی با آن نامه ها را منکر شدند.^۶

۱- ابن سعد: ط ۵/۳۹۷.

۲- ابن سعد: ط ۵/۳۷۶، طبری ۵/۳۹۷، ابوالعرب: المحن، ص ۱۵۳.

۳- طبری ۵/۳۹۸.

۴- سابق ۵/۳۹۸ از ابو مخنف.

۵- ابن سعد: ط ۵/۳۳۷، ۵/۴۰۱-۴۰۲.

۶- طبری ۵/۴۰۲.

آن گاه حسین علیه السلام از رفتن به کوفه به همراهی حر شدیداً ممانعت نمود، حر به وی پیشنهاد نمود مسیری غیر از کوفه و مدینه را در پیش بگیرد، و حر در این مورد به ابن زیاد و حسین به یزید نامه بنویسند^۱ و عملاً نیز حسین علیه السلام از راه عذیب و قادسیه به چپ گرایید و به شمال راه شام را در پیش گرفت^۲.

حر در کنار حسین علیه السلام حرکت می کرد و به وی توصیه نمود که جنگ نکند و گفت در صورتی که به جنگ پردازد کشته خواهد شد.^۳

هنگامی که حسین علیه السلام به کربلا رسید لشکر عمر بن سعد به همراهی شمر بن ذی الجوشن و حصین بن تمیم از راه رسید^۴. لشکری که عمر بن سعد فرماندهی آن بود از چهار هزار جنگجو تشکیل شده بود، این لشکر در اصل باید به سوی ری و به جنگ دیلم می رفت و هنگامی که ابن زیاد از عمر بن سعد خواست که به جنگ حسین برود، ابتدا نپذیرفت، اما ابن زیاد عمر بن سعد را تهدید کرد که در صورتی که از او اطاعت نکند، او را از فرماندهی برکنار و خانه اش را ویران می کند و خودش را می کشد عمر بن سعد در برابر این انتخاب سخت راضی گشت^۵.

وقتی که حسین علیه السلام به کربلا رسید و لشکریان ایشان را محاصره کردند، گفت: نام این سرزمین چیست؟ گفتند: کربلا، گفت: رسول الله صلی الله علیه و آله راست فرمودند این سرزمین کرب و بلا (غم و مصیبت) است^۶ و تمام آن منطقه را "طف" می نامند.

۱- سابق ۵/ ۴۰۲-۴۰۳.

۲- طبری ۵/ ۳۹۲، ۴۰۳، بلاذری: انساب الاشراف ۳/ ۱۷۳.

۳- سابق ۵/ ۴۰۳.

۴- انساب الاشراف ۳/ ۱۶۶.

۵- ابن سعد: ط ۵/ ۳۷۷، طبری ۵/ ۴۰۹، یعقوب: المعرفة و التاريخ ۳/ ۳۲۵، ابن عساکر: ترجمة الحسين ۲۰۹ و ۲۱۰.

۶- هبشی ۹/ ۱۹۲ گفته است: طبرانی آن را روایت کرده و در سندش یعقوب بن حمید بن کاسب وجود دارد که او ضعیف است و توثیق نیز شده است. المحن از ابومعشر از برخی شیوخ خود، ابن سند بسیار ضعیف است، اما آن چه در دلائل النبوة ۲/ ۵۸۱ ابونعیم آمده است که هنگامی که علی علیه السلام از کربلا گذشت فرمود: سواری هایشان اینجا به زمین می خوابد، محقق آن گفته است: در این سند سعد بن طریف و اسبغ بن نباته وجود دارند و هر دو متروک هستند، نگا: الخصائص

حسین بن علی علیه السلام ابتدا با عمر بن سعد به مذاکره پرداخت و بیان نمود که من با دعوت اهل کوفه آمده ام و دو خورجین از نامه‌های اهل کوفه را به عنوان دلیل و مدرک که حاوی نام بیعت کنندگان و دعوت کنندگان ایشان در آن بود، نشان داد، عمر بن سعد این مطالب را به طی نامه ای به ابن زیاد این گونه منتقل نمود:

«بسم الله الرحمن الرحيم، اما بعد، پس از آن که این جا رسیدم به حسین پیام دادم و از او پرسیدم که چرا آمده و چه می‌خواهد، او گفت: اهل این شهر به من نامه نوشته اند و فرستادگانشان نزد من آمدند [که نزد ما بیا] و اکنون از این جا خواهم رفت» هنگامی که نامه برای ابن زیاد خوانده شد به این شعر تمثل نمود:

الآن إذا علقت مَخالبه يرجو النجاة ولات حين مناص

اکنون که به چنگال ما افتاده امید رهایی دارد، اکنون دیگر راهی برای نجات نیست.

سپس ابن زیاد به عمر بن سعد نوشت:

«بسم الله الرحمن الرحيم، اما بعد، نامه ات رسید و آن چه نوشته بودی فهمیدم، به حسین بگو که خودش و تمام همراهانش با یزید بیعت کنند، اگر چنین کردند، آن گاه فکری خواهیم کرد، والسلام».

۴۵۲/۲. بوسیری گفته است: اسحاق با سند ضعیفی آن را روایت کرده و محقق گفته است: در سندش آمده که: مردی از بنی ضبه، و آن شناخته نیست، و راوی از ابو یحیی به نظر من مصدع است و ندیده ام که کسی او را توثیق کرده باشد (المطالب العالیة ۴/۳۲۶).

اما این که ابن عباس گفته است: ما در زمانی که اهل بیت وجود داشتند، شک نداشتیم که حسین در طف کشته می‌شود، ذهبی گفته در سندش حجاج بن نصیر وجود دارد، که متروک است (المستدرک ۳/۱۷۹) و اما اینکه ابن عساکر با سند خود از ام سلمه رضی الله عنها آورده است که: جبرئیل به رسول الله صلی الله علیه و آله خبر داد که حسین کشته می‌شود و خاک آن سرزمین را که کربلا نامیده می‌شود به ایشان نشان داد (ابن عساکر: ترجمة الحسين ۱۷۶) در سند آن، ابان بن ابی عیاش وجود دارد که ذهبی در میزان الاعتدال ۱۳/۱ بعد از نقل این خبر گفته: امام احمد گفته است که محدثین حدیث ابان را رها کرده اند و نگا: المغنی فی الضعفا ۱/۷ و دارقطنی گفته است متروک است. "الضعفا و المتروکین ص ۶۴" و نگا: سیوطی: الحیاء فی أخبار الممالک ص ۴۴. ابوزرعة: طرح التریب ۱/۱۹۹.

۱ - الطف در لغت به سرزمین مشرف بر صحرای عراق گفته می‌شود. سرزمینی در ناحیه کوفه. یاقوت ۴/۳۵-۳۶، سعید علی المرصفی: رغبة الأمل ۳/۳۴.

هنگامی که عمر بن سعد این پاسخ خشن و نا امید کننده‌ی ابن زیاد را خواند دانست که ابن زیاد در پی صلح و آشتی نیست.^۱

حسین علیه السلام با خود اندیشید، زمانی که در مدینه با عزت و احترام بود از بیعت با یزید امتناع نمود و این مسیر را پیمود و حتی عموزاده اش مسلم بن عقیل نیز در این راه کشته شد و نظر هیچ کس از آنان که او را نصیحت کرده بودند، نپذیرفت، اکنون چگونه با تهدید به سلاح بیعت کند!

حسین علیه السلام این پیشنهاد را رد نمود، سپس با توجه به موقعیت سخت و دشواری که پیش آمده بود از عمر بن سعد تقاضای ملاقات کرد^۲ و به او پیشنهاد داد که یکی از سه گزینه‌ی زیر را بپذیرد:^۳

۱. او را بگذارد که به مکه بازگردد.
  ۲. او را بگذارد که به شام برود و با یزید بن معاویه بیعت کند.^۴
  ۳. یا این که او را به یکی از مرزها بفرستد که همانند یک فرد مسلمان جهاد کند.^۵
- حسین علیه السلام موافقت خویش را برای رفتن نزد یزید اعلام نمود.^۶
- این پیشنهاد عمر بن سعد را خوشحال کرد و امیدوار شد که ابن زیاد با آن موافقت کند و این وضعیت خطرناک تمام گردد و به ابن زیاد نوشت که مشکل حل شده و صلح نزدیک است، فقط کافی است که ابن زیاد موافقت کند.^۷

۱- طبری ۴۱۱/۵ از ابو مخنف.

۲- ابوالعرب: المحن ۱۵۴ از ابومعشر.

۳- المحن ۵۴ از ابومعشر.

۴- ذخائر العقبی ص ۱۴۹.

۵- ابن سعد: ط ۳۷۸/۵، طبری ۴۱۳/۵ از ابو مخنف، و همچنین گفته است که: مجاهد بن سعید و صعقب بن زهیر ازدی و محدثین دیگر به ما خبر داده اند، و این رای جماعت محدثین است، ابوالعرب: المحن ص ۱۵۴، العقد الفرید ۴۳۷۸، بیهقی:

المحاسن و المساوی ۸۳ و ۸۴.

۶- بلاذری: انساب الاشراف ۱۷۳/۳، ۲۲۴ با سند صحیح و نزد طبری ۳۹۲/۵ متابعی با سند صحیح نیز دارد.

۷- طبری ۴۱۴/۵ از ابو مخنف.

و عملاً نیز نزدیک بود ابن زیاد موافقت کند اما شمر بن ذی الجوشن که هنگام رسیدن نامه در مجلس بود، به نظر ابن زیاد مبنی بر اینکه حسین را نزد یزید بفرستد، اعتراض کرد و گفت: رای صحیح این است که از حسین بخواهی که به حکم تو گردن نهد تا این که تو خود درباره‌ی او تصمیم بگیری.^۱

ابن زیاد این نظر را پسندید و با شمر بن ذی الجوشن هم رای شد و خود شمر بن ذی الجوشن را فرستاد که به عمر بن سعد ابلاغ کند که حسین را به حکم ابن زیاد قانع کند و غیر از آن چیزی دیگر از او نپذیرد و به شمر بن ذی الجوشن اختیار داد که در صورت عدم پذیرش امر ابن زیاد، عمر بن سعد را بکشد و خود فرماندهی لشکر گردد.^۲ عمر بن سعد از سه چیز باید یکی را انتخاب می‌کرد یا امر ابن زیاد را رد کند که در این صورت کشته خواهد شد، و یا این که حسین حکم ابن زیاد را بپذیرد و به آن راضی گردد و این چیزی بود که عمر بن سعد آرزو می‌کرد و یا این که حسین نپذیرد و باید با او بجنگد.

عمر بن سعد خواسته‌ی ابن زیاد را بر حسین علیه السلام عرضه کرد و حسین علیه السلام با قاطعیت تمام این پیشنهاد را رد کرد. حسین علیه السلام خواست برای فرماندهان ابن زیاد بیان کند که او خواهان صلح است و در پی جنگ نیست و از آنان خواست هر چه یزید حکم کند بپذیرد، لیکن آنان درخواست وی را رد کردند و گفتند: فقط باید به حکم ابن زیاد گردن نهی.^۳

حسین، ابن زیاد و شدت او را می‌شناخت، او بود که عموزاده اش و هانی و عبدالله بن بقطر و قیس بن مسهر را کشت، او با خود اندیشید کاری نکرده است که از او خواسته شود که به حکم ابن زیاد گردن نهد، نه کسی را کشته و نه در دشمنی با حکومت سپاهی تدارک دیده و رهبری کرده است، رای او در مورد رفتن به کوفه صریح

۱- همان ۵/ ۴۱۴، ابوالعرب: المحن ۱۵۴ از ابومعشر، بیهقی: المحاسن و المساوی ص ۸۴.

۲- ابن سعد: الطبقة الخامسة ۳۷۸، ابوالعرب: المحن ۱۵۴ از ابومعشر.

۳- بلاذری: انساب الاشراف ۳/ ۲۲۷ با سند صحیح تا جویریة ابن حازم و جویریة ت ۱۷۰ است.

بود، و حتی پس از آن که لشکر را دید خواست از جنگ جلوگیری کند، او در این زمینه بسیار محتاط بود و نمی‌خواست به خاطر او خونی ریخته شود، بنابراین چرا باید به حکم ابن زیاد گردن نهد، او که فرزند فاطمه دختر رسول خداست و پسر علی بن ابی طالب چهارمین خلیفه‌ی راشد و با این همه اکنون نزدیک شصت سال عمر دارد، مقام و جایگاه او مانع از این هستند که به حکم جوانی که در پی کسب شهرت است، گردن نهد، او می‌دانست که اگر نزد یزید برود، چه چیزی در انتظار اوست، او از اخلاق و صفات یزید به خوبی آگاه بود و گرنه از همان ابتدا خواستار این نمی‌شد که بگذارند تا نزد یزید برود.

و سبب اصلی امتناع حسین از تسلیم شدن به ابن زیاد آن گونه که بروکلمان تحلیل کرده که او به عنوان نوه‌ی رسول الله ﷺ از مصونیت برخوردار بوده، نیست.^۱ با توجه به این که عمر بن سعد نمی‌خواست با حسین ﷺ درگیر شود، کوشید تا به وی مهلتی بدهد، اما برایش خبر آمد که ابن زیاد جویریة بن بدر تمیمی را به سویش فرستاده و دستور داده است که اگر عمر بن سعد با حسین نجنگد او را بکشد.^۲ پس از آن عمر بن سعد برخاست و از حسین خواست که به حکم ابن زیاد گردن نهد، و گرنه جنگ آغاز خواهد شد. و آن روز، پنج شنبه نهم محرم بود، حسین تا فردا صبح مهلت خواست.

حسین ﷺ می‌دانست که اگر به خواسته‌ی آنان تن در ندهد عاقبتش قتل خواهد بود، لذا به اصحاب خویش اعلام نمود که شما از اطاعت من معاف هستید، اما اصحاب او تاکید کردند که همراه او خواهند جنگید.^۳

۱- بروکلمان: تاریخ الشعوب الاسلامیة ص ۱۲۸، در شریعت اسلامی هیچ کسی مصونیت ندارد، رسول الله ﷺ هر کسی را که

مرتکب جرمی گردد تهدید کرده است که بر او مجازات و حد شرعی جاری می‌گردد ولو اینکه فاطمه دختر محمد باشد.

۲- ابن سعد: ط ۳۸۹/۵، المحن ۱۵۴ از ابو معشر، طبری ۳۹۳/۵ با سندی که همه افرادش ثقة هستند جز شیخ طبری؛ محمد

بن عمار رازی که ترجمه‌ای از وی نیافتم. ابوزرعه ۶۲۷/۱ با سند صحیح، بلاذری: انساب الاشراف ۲۲۶/۳.

۳- ابن سعد: ط ۳۷۹/۵.

ابن زیاد تدبیری امنیتی اندیشید و خود به نخيله^۱ رفت و عمرو بن حريث را بر کوفه گماشت و پل را کنترل کرد و نگذاشت کسی از آن عبور کند، خصوصاً که به وی خبر رسیده بود که برخی از افراد می‌خواهند مخفیانه از کوفه به حسین بپیوندند.^۲

موضع سخت گیرانه‌ی ابن زیاد در برابر درخواست‌های آرام و صلح طلبانه‌ی حسین علیه السلام، حر بن یزید حنظلی یکی از فرماندهان بزرگ لشکر ابن زیاد را منقلب گردانید و حر بن یزید به حسین بن علی علیه السلام پیوست و به سپاهیان عمر بن سعد خطاب نمود که: «چرا پیشنهادی که اینان می‌دهند، نمی‌پذیرید، به خدا سوگند اگر ترک‌ها و دیالمه این درخواست را داشتند، برایتان جایز نبود که آن را رد کنید»^۳

حر بن یزید به اصحاب حسین بن علی علیه السلام پیوست تا کفاره‌ی عمل او گردد؛ زیرا او سبب شد و نگذاشت که حسین علیه السلام به مدینه برگردد. و اضافه بر حر بن یزید، سی نفر دیگر از لشکر عمر بن سعد به حسین علیه السلام پیوستند.^۴

با دمیدن صبح حسین علیه السلام با عزم جنگ اصحاب خود را منظم نمود، همراهان او سی و دو نفر سوار و چهل نفر پیاده بودند، ایشان زهیر بن القین را فرمانده دسته‌ی راست و حبیب بن مظاهر را فرمانده‌ی دسته‌ی چپ نمود و پرچم را به عباس بن علی سپرد و خیمه‌ها را پشت سر قرار داد و دستور داد که پشت خیمه‌ها آتش روشن کنند تا دشمن نتواند از پشت حمله کند.^۵

۱- جایی است نزدیک کوفه به طرف شام (یا قوت): ۲۷۸/۵.

۲- ابن سعد: ط ۳۷۸/۵.

۳- انساب الاشراف ۱۷۳/۳، ۳۲۵ با سند صحیح تا بلاذری، طبری ۴۲۷/۵ از ابوحنیف، طبری ۳۹۲/۵ با سندی که تمام رجالش ثقه اند جز محمد بن عمار رازی شیخ طبری که ترجمه اش را نیافتم.

۴- المحن ۱۵۴ از ابومعشر، ابن عساکر: ترجمة الحسين ص ۲۲۰.

۵- طبری ۴۲۲/۵ از ابوحنیف، تنها در روایت دهنی آمده است که تعداد آنان ۴۵ سوار و ۱۰۰ نفر پیاده بود، شاید پس از پیوستن سی نفر از لشکر عمر بن سعد به آنان، تعدادشان به این عدد رسیده باشد، به اضافه افرادی که از کوفه به وی پیوستند، طبری ۳۸۹/۵.

عمر بن سعد نیز لشکرش را منظم نمود و بر دسته‌ی راست لشکر به جای حر بن یزید که به حسین پیوسته بود عمرو بن الحجاج زبیدی را گماشت و بر دسته‌ی چپ شمر بن ذی الجوشن و عزره بن قیس احمسی را فرماندهی سواره نظام کرد و بر پیاده نظام شبت بن ربعی ریاحی را و پرچم را به برده اش ذوید داد.^۱

جنگ خیلی سریع آغاز شد و ابتدا درگیری تن به تن بود و لشکر عمر بن سعد با مقاومت بسیار شدیدی از جانب اصحاب حسین علیه السلام روبرو شد؛ زیرا مبارزان آنان فدایی بودند و به ادامه‌ی حیات امیدی نداشتند.^۲

حسین علیه السلام در ابتدا نمی‌جنگید و اصحابش از وی دفاع می‌کردند و هنگامی که اصحاب ایشان کشته شدند، کسی جرأت نکرد که حسین علیه السلام را بکشد، لشکر عمر بن سعد کار را به یکدیگر وا می‌گذاشتند و همه کس می‌ترسید که گناه این جنایت را به نام خود ثبت کند و آرزو می‌کردند که حسین علیه السلام تسلیم شود.

لیکن حسین علیه السلام از خود نرمی نشان نداد بلکه با شجاعت بی‌نظیری با آنان می‌جنگید، تا جایی که شمر بن ذی الجوشن ترسید که زمام امور از دستش برود، از این رو فریاد کشید و دستور داد که او را بکشید، و در پی آن بر ایشان حمله کردند و زرعه بن شریک تمیمی به ایشان ضربه ای وارد کرد و آن گاه سنان بن انس نخعی با نیزه اش ایشان را هدف گرفت و سر مبارکش را از تن جدا کرد.^۳

گفته شده است که عمرو بن بطار تغلبی و زید بن رقاده الحینی ایشان را کشته اند.^۴ و گفته شده است که شمر بن ذی الجوشن ضبی کار ایشان را تمام کرد و سر وی را خولی بن یزید اصبحی نزد ابن زیاد برد.^۵

۱- طبری ۴۲۲/۵ از ابوحنف.

۲- سابق ۴۲۹/۵ و بعد از آن.

۳- طبری ۴۵۳/۵ از ابوحنف، القضاء: الانباء ب/۶۳.

۴- طبری ۴۵۳/۵ از ابوحنف.

۵- طبرانی: المعجم الکبیر ۱۱۷/۳ و در المجمع ۱۴۹/۹ گفته است که رجال آن ثقه اند.

اگر بتوانیم این روایات را جمع کنیم میان آن تعارض باقی نمی ماند، این افرادی که نامشان در روایات آمده است همه در قتل حسین علیه السلام شریک هستند لیکن ثابت است کسی که مستقیماً قتل را انجام داد سنان بن انس بوده است، اسلم منقری می گوید: نزد حجاج رفتم، سنان بن انس قاتل حسین وارد شد، او پیرمردی گندمگون و خمیده و دراز بینی و چهره اش خال خال بود، کنار حجاج ایستاد، حجاج به او نگاه کرد و گفت: تو حسین را کشتی؟ گفت: آری، حجاج گفت: چگونه؟ گفت: او را نیزه زدم و گردنش را با شمشیر قطع کردم. حجاج به او گفت: تو و حسین در قیامت در یک سرا جمع نخواهید شد.^۱

شهادت ایشان در دهم محرم سال شصت و یک هجری بود.^۲ و همراه با حسین علیه السلام هفتاد و دو نفر دیگر نیز شهید شدند و از لشکریان عمر بن سعد هشتاد و هشت نفر کشته شدند.^۳

پس از پایان یافتن معرکه عمر بن سعد دستور داد که کسی بر زن و بچه های حسین علیه السلام وارد نشود و کسی به ایشان تعرضی نکند.^۴ عمر بن سعد سر حسین علیه السلام را با زن و فرزندان وی، نزد ابن زیاد فرستاد.^۵

کسانی که از آل ابی طالب همراه با حسین علیه السلام کشته شدند هفده جوان بودند^۱ و شاید دقیق ترین فهرست همان باشد که ابومخنف ذکر کرده است^۲ و آن با اسانید صحیح

۱- طبرانی: المعجم الکبیر ۱۱۱/۳-۱۱۲ و در المجمع ۱۴۹/۹-۱۹۵ گفته است: رجال آن ثقة هستند، بلاذری: انساب الاشراف ۲۱۸/۳-۲۱۹، ابوالعرب: المحن ۱۵۸، ابن عساکر: ترجمة الحسين ۲۲۸، الخلال: السنة ۵۲۵ با سند حسن البته از او نامی نبرده است.

۲- یعقوب: المعرفة و التاريخ ۳/۳۲۵، طبری ۵/۳۹۴، ابوالعرب: المحن ۱۵۸، معجم الطبرانی ۳/۱۰۳ با سندی صحیح تا لیث، ابن قنفذ: الوفيات ص ۷۴، الخطیب: تاریخ بغداد ۱/۱۴۲.

۳- ابن سعد: ط ۵/۳۸۶، طبری ۵/۴۵۵ از ابومخنف، اهل غاصریه پس از دو روز حسین و دیگر همراهانش را دفن کردند.

۴- ابن سعد: ط ۵/۳۸۵، طبری ۵/۴۵۵.

۵- طبری ۵/۴۵۴.

هم‌خوانی دارد و هم چنین لیستی که خلیفه ذکر کرده است^۳ که شامل افراد مورد اختلاف نیست^۴.

همراه با حسین علیه السلام، پنج نفر از برادرانش نیز کشته شدند که عبارتند از:

۱. عباس، ۲. جعفر، ۳. عبدالله، ۴. عثمان، ۵. محمد «الاصغر».

فرزندان حسین علیه السلام:

۶. علی اکبر، ۷. عبدالله

فرزندان حسن علیه السلام:

۸. ابوبکر، ۹. عبدالله، ۱۰. قاسم

فرزندان عقیل:

۱۱. جعفر، ۱۲. عبدالرحمن، ۱۳. عبدالله

فرزندان مسلم بن عقیل:

۱۴. عبدالله، ۱۵. محمد بن ابی سعید بن عقیل

۱- ابن سعد: ط ۴۰۵/۵ با سند حسن، طبرانی: المعجم الکبیر ۱۱۹/۳ و هیثمی ۱۹۸/۹ گفته است: طبرانی آن را با دو سند آورده است رجال یکی از آنها رجال صحیح هستند، خلیفه: التاريخ ۲۳۵، ابوالعرب: المحن ۱۵۷، ابن عبدربه: العقد الفرید ۴/۳۸۵، سیوطی: تاریخ الخلفاء ۲۰۸، ابن الشجرى: الامالی الخمسة ۱/۱۶۴، از حسن بصری و گفته تعداد آنان ۱۶ نفر بوده است و آن چه دولابی گفته که تعدادشان بیست و سه نفر مرد بوده است سندش معضل و ضعیف است (الذریة الطاهرة ص ۱۷۹) و هم چنین آن چه در جبهة الانساب ابن کلبی ص ۱۸-۲۲ و طبقات ابن سعد ۵/۲۱۱ آمده بدون سند است. و اما آن چه ابن عساکر ۱۲/ق ۴۱ با سند خود از ابن ابی الدنیا آورده که با سند خود از علی بن الحسین نقل کرده است که از وی در مورد کثرت گریه اش سوال شد، گفت: من ۱۴ نفر از اهل بیتم را دیدم که جلو چشم من ذبح شدند، من ترجمه برخی از روایانش را نیافتم و اضافه بر آن، این روایت با اسانید صحیحی که عدد را ۱۷ ذکر کرده است مخالف است.

۲- طبری ۵/۴۶۸-۴۶۹.

۳- خلیفه: التاريخ ۲۳۴-۲۳۵، نگا: مقاتل الطالبیین ۵۳-۵۶، مزى: تهذیب الکمال ۶/۴۳۷ و پانوشتهای د. بشار عواد.

۴- در تاریخ طبری در ذکر نام‌های کشته‌شدگان بنی هاشم همراه با حسین علیه السلام، ابوبکر بن علی بن ابی طالب نیز ذکر شد و محمد با پسوند "الاصغر" آمده است تا با ابن الحنفیه اشتباه گرفته نشود.

ذکر ابوبکر بن علی بن ابی طالب در "رجال ابن داود" ۱/۲۰۹ و طرائف المقال بروجردی ۳/۷۱ (۷۲۹۳) و نقد الرجال، تفرشی نیز آمده است.

فرزندان عبدالله بن جعفر بن ابی طالب:

۱۶. عون، ۱۷. محمد

عمر بن سعد ذریه‌ی حسین علیه السلام که پسرش علی بن الحسین نیز که بر اثر بیماری در جنگ شرکت نداشت در بستر افتاده بود، همراه بود، نزد ابن زیاد فرستاد.^۱ هنگامی که زن و فرزندان حسین علیه السلام رسیدند بالاترین کاری که ابن زیاد کرد این بود که دستور داد که در گوشه‌ی خلوتی برایشان منزلی مهیا کردند و به آنان پوشاک و نفقه داد.^۲

در برخی از روایات آمده است که ابن زیاد دستور داد که هر کس را که مویش روییده است، به قتل برسانند. دروغ بودن این روایات از آن جا معلوم می‌گردد که در آن آمده است: وقتی که نگاه کردند دیدند که علی بن حسین مویش روییده است و ابن زیاد دستور داد که کشته شود اما خواهرش زینب شفاعت نمود و به او چسبید و نگذاشت او را بکشند.^۳

می‌دانیم که علی بن الحسین سال ۹۴ وفات کرد و جزو فقها بود و این دلالت می‌کند که وی هنگام شهادت پدرش بالای بیست سال داشته است و گرنه این مرتبت بلند را که یکی از فقهای نامدار مدینه معرفی گردد، در نمی‌یافت، و چگونه موی نرویانیده است در صورتی که ابوجعفر محمد بن علی بن الحسین فرزند اوست و ابوجعفر با جابر بن عبدالله که در سال هفتاد و هشت فوت کرده ملاقات نموده و از او روایت کرده است.^۴ ابن حجر جزم نموده که عمر بن علی بن الحسین هنگام شهادت پدرش بیست و سه سال بوده است.^۵

۱- ابن سعد: ط ۲۱۱/۵ بدون سند، طبری ۴۵۴/۵ از ابو مخنف، ابن حجر: تهذیب التهذیب ۲۰۷/۷.

۲- بلاذری: انساب الاشراف ۲۲۶/۳ با سند صحیح، طبری ۳۹۳/۵ از همان طریق.

۳- طبری ۴۵۷/۵-۴۵۸، ابوالعرب: المحن ۱۵۷، ابوالحسن الاشعری: مقالات الاسلامیین ص ۷۵.

۴- ابن سعد ۲۲۱/۵ از طریق واقدی، ابن عساکر ۱۲ ورقه ۳۲، سیر اعلام النبلاء ۳۸۶-۳۸۷.

۵- ابن حجر: تهذیب التهذیب ۲۷/۷، یعقوب سال ولادت وی را ۳۳ هـ تعیین کرده است (المعرفة و التاريخ ۳/۳۱۰).

این که برخی نقل کرده اند که شهادت حسین علیه السلام بر طبیعت و آسمان و زمین اثر گذاشت، دروغ محض است، حتما افراد نادان هنگامی که این دروغ‌ها را می‌خوانند، تصور می‌کنند که حسین علیه السلام از انبیا و مرسلین و از ابوبکر و عمر و عثمان و علی و صحابه‌ی دیگر هم برتر بوده است، معاذالله که از قدر و منزلت حسین علیه السلام که نوه‌ی رسول الله صلی الله علیه و آله است، بکاهیم، ثابت است که رسول الله صلی الله علیه و آله ایشان را دوست می‌داشت و ما هم والله او را دوست داریم و از شهادتش بی‌نهایت اندوهناکیم، البته در محبت کسانی که دوست داریم افراط نمی‌کنیم و آن‌هایی را هم که دوست نداریم درباره‌ی آنان نیز از حد نمی‌گذریم، مقیاس معیار ما در همه‌ی امور، کتاب الله و سنت رسول الله است.

علما از این اکاذیب که به سبب شهادت ایشان نقل می‌گردد، غافل نبوده اند^۱، شیخ الإسلام تقی الدین ابن تیمیه رحمه الله می‌گوید: «بیشتر آن چیزی که درباره‌ی شهادت حسین علیه السلام نقل می‌گردد که آسمان خون بارید و سرخی آسمان از همان روز پدید آمد همه خرافات و یاهو است، سرخی شفق یک سبب طبیعی دارد، و هم چنین این که می‌گویند هر سنگی را که بلند می‌کردند زیر آن لخته‌ای خون وجود داشته است، دروغ آشکاری است. اما این که زهری گفته است که تمام قاتلان حسین علیه السلام در دنیا مجازات شدند، امری است ممکن، و گناهی که زودتر از همه مجازاتش فرا می‌رسد بغاوت است و بغی بر حسین علیه السلام از بزرگ‌ترین انواع بغاوت و جنایت است»^۲.

حافظ ابن کثیر درباره‌ی روایات دروغینی که در این مورد نقل شده است می‌گوید: «احادیث بسیاری را به دروغ رواج دادند مثل این که در آن روز خورشید گرفت تا آن جا که ستارگان نمایان گشتند و هر سنگی برداشته می‌شد، زیرش لخته‌ای خون بود، و کناره‌های آسمان سرخ شد و هنگامی که خورشید طلوع کرد شعاع آن همانند خون بود

۱ - عجیب است که محب الدین طبری در کتاب خود "ذخائر العقبی" نیز برخی از این خرافات و روایات سخیف و رکیک و احادیث ساختگی را آورده است، برای نمونه نگاه: ۹۵-۹۶.

۲ - منهاج السنة ۴/ ۵۶۰.

و آسمان مثل لخته ای خون گردید و ستارگان به همدیگر اصابت کردند و آسمان خون سرخی بارید و زیر هر سنگ بیت المقدس که برداشته می شد، خون دیده می شد و اکاذیب و روایات ساختگی و دروغین دیگر که چیزی از آن صحیح نمی باشد^۱.
 رسول الله ﷺ به این حادثه خبر داده بودند و این معجزه ی ایشان است، ایشان خبر داده بودند که حسین ﷺ در کنار فرات شهید می گردد.^۲

۱- ابن کثیر ۸/۲۰۳.

۲- ابن ابی شیبہ: المصنف ۹۷/۱۵، بزار: المسند ۱/۱۰۱، ابویعلی: المسند ۱/۲۰۶-۲۰۷، طبرانی: المعجم الکبیر ۳/۱۰۷، ساعاتی: الفتح الربانی ۲۳/۱۷۵-۱۷۶. و مولفش گفته است حافظ ابن کثیر این را در البدایه آورده و گفته: فقط امام احمد آن را ذکر کرده است و هبثی در ۹/۱۸۷ آن را آورده و گفته است: احمد، ابویعلی، بزار، و طبرانی آن را روایت کرده اند و رجالش ثقه اند و نجی تنها کسی نیست که این حدیث را روایت کرده و عبدالله بن نجی بن مسلمه الحضرمی ثقه است، ابونعیم: دلائل النبوة ۲/۵۵۳، ابن بلبان: الاحسان بترتیب صحیح ابن حبان ۸/۲۶۲ (۶۷۰۷)، ابن عساکر: تاریخ دمشق، ترجمة الحسين ص ۱۶۵، الهندی: کنز العمال ۷/۱۰۵.

فصل سوم

مطالبی پیرامون شهادت حسین علیه السلام

پس از آن که از فاجعه‌ی کربلا که حسین علیه السلام و اهل بیتش قربانی آن گشتند، سخن گفتیم، اکنون مطالبی دیگر وابسته به این فاجعه بیان خواهیم نمود:

اولاً: موضع یزید بن معاویه در برابر قتل حسین علیه السلام و بازماندگان وی

عبیدالله بن زیاد نامه‌ای نوشت و این اتفاقات را به یزید بن معاویه گزارش کرد و درباره‌ی زن و فرزندان حسین علیه السلام از او کسب تکلیف نمود، هنگامی که خبر به یزید بن معاویه رسید، گریست و گفت: «من از اطاعت شما - اهل عراق - بدون قتل حسین راضی بودم، فرجام سرکشی و نافرمانی همین است، خدا پسر مرجانه را لعنت کند، او دیده که حسین با او خویشاوندی ندارد، والله اگر من می‌بودم از او در می‌گذشتم، خدا حسین را رحمت کند».^۱ و به فرستاده‌ای که خبر آورد، هیچ عطیه‌ای نداد.

در روایتی دیگر چنین آمده است که گفت: «... والله اگر من جای او بودم و نمی‌توانستم که قتل را از او دور کنم مگر به بهای بخشی از عمر خودم، دوست داشتم که قتل را از او دور کنم».^۲

یزید پاسخ داد که اسیران را نزد او بفرستد، ذکوان ابوخالد پیش دستی نمود و ده هزار درهم به اهل بیت داد تا سامان سفر را فراهم کنند.^۳

---

۱ - طبری ۳۹۳/۵ با سندی که همه رجالش ثقه اند، جز مولای معاویه که مبهم است، جوزقانی: الاباطیل والمناکیر ۱/۲۶۴ را با همان سند طبری، ابن عبد ربه: العقد الفرید ۴/۳۸۱ از همان طریق، بلاذری: انساب الاشراف ۳/۲۱۹-۲۲۰ با سند حسن.

۲ - جوزقانی: الاباطیل والمناکیر ۱/۲۶۵ را با سندی که همه افرادش ثقه اند البته میان شعبی و مدائنی انقطاعی هست.

۳ - ابن سعد: ط ۳۹۳/۵.

از این جا دانسته می‌شود که ابن زیاد آل حسین را به گونه ای دردناک و یا با زنجیر آن گونه که در برخی روایات آمده، نفرستاده است.^۱

قبلاً گفتیم که ابن زیاد دستور داد که در گوشه ای خلوت برای اسیران منزل فراهم کنند و به آنان پوشاک و نفقه داد. چگونه ممکن است که پس از اکرام با چنان وضعی که یاد شده، آنان را بفرستد، با توجه به آن که پاسخ یزید بر خلاف میل و امید ابن زیاد بود، و وی را تایید نکرد بلکه به سبب این برخورد با حسین او را ناسزا گفت، این خود داعیه ای بود که ابن زیاد اسیران را با وضعیتی مناسب بفرستد تا حدودی از ناراضگی و غضب یزید علیه خود بکاهد.

لذا شیخ الاسلام ابن تیمیه می‌گوید:

«اما این که گفته شده است که زنان و ذریه‌ی حسین را به بردگی گرفتند و بر شترانی برهنه در شهر گردانیدند، دروغ و باطل است، الحمدلله مسلمانان هیچ زن هاشمی را به بردگی نگرفتند و امت محمد ﷺ هیچ‌گاه چنین عملی را روا ندانسته اند، اما افراد نادان و اهل هوی بسیار دروغ می‌گویند».^۲

در روایت عوانه آمده است که، محفز بن ثعلبه بود که فرزندان حسین ﷺ را نزد یزید برد.^۳ هنگامی که فرزندان حسین ﷺ نزد یزید رسیدند فاطمه بنت الحسین گفت: ای یزید! آیا دختران رسول الله ﷺ برده‌اند؟ گفت: بلکه آزادگانی ارجمند هستند، بر دختران عمویت وارد شو، می‌دانی که آنان نیز همانند شما داغدارند، فاطمه می‌گوید: «نزد زنان رفتم، دیدم همه زنان سفیانی به خود پیچیده و گریه می‌کنند».^۴

هنگامی که علی بن الحسین بر یزید وارد شد او گفت: ای دوست، پدرت خویشاوندی اش را با من قطع و بر من ستم نمود، خداوند هم این حالت را بر او آورد،

۱- ابوالعرب: المحن ۱۵۵ از ابومعشر، محمد بن یحیی اندلسی: التمهید و البیان فی مقتل الشهید عثمان ۲۳۶-۲۳۷.

۲- منهاج السنة ۴/ ۵۵۹.

۳- طبری ۵/ ۴۶۳.

۴- طبری ۵/ ۴۶۴ از طریق عوانه و ۵/ ۴۶۱ از طریق ابونخف، ابن عبد ربه: العقد الفرید ۴/ ۳۸۳.

علی بن الحسین گفت: «مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ»^۱. «هیچ رخدادی در زمین به وقوع نمی‌پیوندد، یا به شما دست نمی‌دهد، مگر این که پیش از آفرینش زمین و خود شما، در کتاب بزرگ و مهمی (به نام لوح محفوظ، ثبت و ضبط) بوده است، و این کار برای خدا ساده و آسان است!»

یزید از پسرش خالد خواست که او را پاسخ دهد، اما او ندانست چه بگوید، آن گاه یزید گفت: «وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ»^۲ [شوری: ۳۰]. «هر مصیبتی به شما رسد بخاطر اعمالی است که انجام داده‌اید، و بسیاری را نیز عفو می‌کند!»

برخی از روایات از فرزندان حسین^{علیه السلام} چنان تصویری ترسیم کرده اند که گویا ایشان را به مزایده گذاشته بوده اند که یکی از اهل شام از یزید درخواست کرد که یکی از دختران حسین را به او بدهد.^۳

این دروغ آشکاری است که پشتوانه ای از سند صحیح ندارد و حتی یک واقعه از آن در تاریخ مسلمانان رخ نداده است، و این با اکرام و احترام یزید به آل حسین^{علیهم السلام}

۱- حدید: ۲۲

۲- طبری: از طریق ابوعوانه ۵/ ۴۶۴، بلاذری: انساب الاشراف ۳/ ۲۲۰ با سند حسن، المحن ۱۵۵ و ۱۶۵ با سند ضعیف از ابومعشر از یزید بن ابی زیاد الاشجعی. و مثل همین روایت نگا: المعجم الکبیر، طبرانی، ۳/ ۱۱۶ با سند ضعیف از محمد بن الحسن بن زباله و ۳/ ۱۰۴ با سندی که افرادش ثقه اند البته منقطع است، نگا: المجمع ۹/ ۱۹۵، الشجرى: الامالى الخمسة ۱/ ۱۷۸ از همان طریق سابق.

۳- ابن سعد: الطبقات الکبری ۵/ ۲۱۱ بدون سند، بلاذری: انساب الاشراف ۳/ ۲۱۶ با سندی که افراد مجهول دارد، طبری ۵/ ۴۶۱.

مغایرت دارد، از این گذشته، یزید زن‌ها را در معرض دیدگاه عموم قرار نداده بود که هر کس هر چه بخواهد انتخاب کند.^۱

چگونه ممکن است چنین اتفاقی در صدر اسلام برای زنانی مسلمان و آن هم از عزیزترین زنان مسلمان که قرابتی با رسول الله ﷺ دارند و با وجود صحابه و تابعین رخ دهد؟

یزید به تمامی زنان هاشمی پیام داد که هر چه از آنان ستانده شده، هر چه بگویند، دو برابر آن را به آنان خواهند داد.^۲

هرگاه یزید ناهار و شام می‌خورد، علی بن الحسین را نیز فرا می‌خواند.^۳ معلوم نیست که فرزندان حسین ﷺ چه مدت در دمشق باقی ماندند، البته ابن سعد آورده است که یزید به مدینه پیام فرستاد موالی بنی هاشم و بنی علی به شام بیایند که در پی آن بزرگان آن موالی به دمشق رفتند.^۴

طبیعتاً رفتن از مدینه به شام نیاز به وقتی طولانی دارد، یعنی این که آنان حدود یک ماه نزد یزید ماندند. شاید یزید با فراخواندن موالی بنی هاشم و بنی علی خواست جایگاه حسین و ذریه اش را اظهار نماید و هنگام ورود به مدینه کاروانی بزرگ و با هیبت باشند.

پس از آن که موالی به دمشق رسیدند، یزید دستور داد که زنان آماده باشند و هر چه خواستند به آنان داد و حتی نیازهایی را که در مدینه داشتند دستور داد که برایشان فراهم کنند^۵ و نعمان بن بشیر را امر کرد که آنان را همراهی کند^۱ و پیش از آن که از دمشق

۱ - مطهر بن طاهر مقدسی در البدء و التاریخ ۱۲/۶ گفته: «یزید دستور داد که اسیران را بایستاند و مردم به آنان نگاه کنند» و هم چنین ابن العبری در تاریخ مختصر الدولة ۱۱۰ و ۱۱۱، اما با این وجود مولف این دو کتاب در صحت این خبر و اخبار دیگر در مورد شهادت حسین ﷺ شک و تردید داشته اند.

۲ - ابن سعد: ط ۳۹۷/۵، طبری ۴۶۴/۵ از ابوحنف.

۳ - ابن سعد: ط ۵۳۹۷.

۴ - ابن سعد: ط ۵۳۹۷.

۵ - ابن سعد: ط ۵۳۹۷.

حرکت کنند، یزید به علی بن الحسین گفت: اگر دوست داری که نزد ما بمانی تا به شما رسیدگی کنیم و خویشاوندی را برقرار داریم، نزد ما بمان.^۲

اما علی بن الحسین بازگشت به مدینه را ترجیح داد، شیخ الاسلام درباره ی یزید می گوید: «او فرزندان حسین را احترام نمود و به آنان اختیار داد که در دمشق بمانند و یا به مدینه بروند و آنان بازگشت به مدینه را ترجیح دادند».^۳

و هنگام ترک دمشق، یزید بار دیگر از علی بن الحسین معذرت خواست و گفت: «خدا پسر مرجانه را لعنت کند، اگر من می بودم هر چه حسین می گفت، می پذیرفتم و با تمام قدرت نمی گذاشتم که کشته شود، اگر چه برخی از فرزندانم را از دست می دادم، اما خداوند چیزی را مقدر فرموده بود که مشاهده کردی، هر نیازی داشتی برایم بنویس».^۴

یزید دستور داد که هیأتی از موالی بنی سفیان^۵ نیز آنان را همراهی کنند، تعداد آنان سی نفر اسب سوار بود^۶ و به همراهانشان دستور داد که هر جا و هر وقت خواستند استراحت کنند، منزل بگیرند و محرز بن حدیث کلبی و مردی دیگر از بهرا را که از بزرگان شام بودند با آنان همراه نمود.^۷

آل حسین با عزت و احترام از شام حرکت نمودند تا آن که به مدینه رسیدند.

۱- طبری ۴۶۲/۵ از ابو مخنف.

۲- ابن سعد: ط ۳۹۷/۵، ذهبی: سیر اعلام النبلاء ۴/۳۸۶-۳۸۷.

۳- منهاج السنة ۴/۵۵۹.

۴- طبری ۴۶۲/۵ از ابو مخنف.

۵- ابن سعد: ط ۳۹۷/۵ با سند جمعی.

۶- احمد تلمسانی: الجمعان فی مختصر اخبار الزمان ق ۱۴۲ ب.

۷- ابن سعد: ط ۳۹۷/۵، طبری ۴۶۲/۵ از ابو مخنف، تمیمی اصفهانی: الحجة فی بیان المحجة ۲/۵۲۵-۵۲۶.

ابن کثیر درباره‌ی یزید می‌گوید: «اهل بیت را اکرام نمود و هر چه از آنان ستانده شده بود، اضافه بر آن به آنان بازگردانید و با شکوه عظیمی آنان را به مدینه بازگردانید و اهل او در منزلش برای حسین عزا گرفتند...»^۱.

ثانیا: مسئول قتل حسین علیه السلام کیست؟

می‌دانیم که لازمه‌ی حکم نمودن بر یک چیز، داشتن تصویری صحیح و کامل از آن چیز است. برای آن که بتوانیم درباره‌ی مسببان قتل حسین علیه السلام حکم صحیح و درستی ارایه کنیم، لازم است که به تمامی طرف‌های مسئول از قتل بپردازیم. در شهادت حسین علیه السلام طرف‌های متعددی دست داشتند، اگر به صورت جداگانه به هر طرف و اقداماتی که انجام داده اند بپردازیم به توفیق الهی به حقیقت خواهیم رسید، این طرف‌هایی که در قتل مشارکت داشته اند، سه گروه هستند:

۱- اهل کوفه^۲.

هنگامی که حسین بن علی علیه السلام در مدینه بود، این اهل کوفه بودند که به ایشان نامه نوشتند و او را امیدوار کردند و به کوفه فرا خواندند که نهایتا علی رغم هشدارهای صحابه به ایشان به کوفه رفتند.

و هنگامی که ابن زیاد به امارت کوفه گماشته شد مردم از نصرت و یاری حسین دست کشیدند و فراتر از آن به لشکری پیوستند که با حسین علیه السلام جنگید و وی را شهید کرد.

لذا حافظ ابن حجر درباره‌ی موضع اهل کوفه در برابر حسین علیه السلام می‌گوید: غالب مردم با تهدید و تطمیع از حسین علیه السلام کناره گرفتند.^۳

۱- ابن کثیر ۸/ ۲۳۵. برای اخبار بازگشت شان به مدینه نگا: احمد، العلل ۲/ ۲۸۵.

۲- طبعاً تمام افراد کوفه منظور نیستند؛ زیرا در آن هنگام در کوفه بسیاری از صالحین وجود داشتند بلکه منظور اهل فساد هستند

که در پدید آوردن این رویدادها نقش بزرگی داشته اند. [مصحح]

۳- فتح الباری ۷/ ۱۲۰.

هنگامی که حسین علیه السلام با همراهانش در برابر لشکر کوفه قرار گرفت، حسین علیه السلام بزرگان و سران کوفه را صدا زد و فرمود: «ای شبت بن ربیع! ای حجار بن ابجر! ای قیس بن الاشعث! و ای یزید بن الحارث! آیا شما به من ننوشتید که میوه‌ها رسیده و منطقه سرسبز و شاداب و برکه‌ها پر از آب است، بیا که سپاهی برای تو بسیج شده اند». گفتند ما چنین کاری نکرده ایم، فرمود: «سبحان الله، بلکه والله شما چنین کرده اید سپس گفت: ای مردم اگر مرا نمی‌خواهید بگذارید که به پناهگاه خود باز گردم».^۱

آری شاید آن نامه‌های که با نام آن افراد برای حسین علیه السلام فرستاده شده بود، به نام آنان جعل شده باشد، اما دربارهی آن تعداد گسترده ای که با مسلم بن عقیل بیعت کردند و در پی آن مسلم به حسین علیه السلام نامه نوشت که زودتر تشریف بیاورد، چه می‌توان گفت. آنان با این رفتاری که با حسین علیه السلام داشتند، توصیف مختار بن ابی عبید ثقفی آن گاه که پس از شهادت حسین علیه السلام نزد ابن زبیر آمده بود بر آنان مطابقت داشت و آن اینکه ابن زبیر رضی الله عنه از مختار دربارهی مردم کوفه پرسید، مختار گفت: «آنان در ظاهر با حکام خود دوست و در باطن دشمن هستند» ابن زبیر رضی الله عنه گفت: این صفت بردگان بد طینت است، هرگاه صاحبان خود را ببینند به آنان خدمت نموده و اطاعت می‌کنند و چون از آنان دور می‌شوند، ناسزا و نفرین شان می‌گویند.^۲

عجیب نیست که اهل کوفه چنین خائن و بی‌وفا باشند، خصوصاً که کوفه گروه‌های بسیاری از اعراب و زناده و نواصب و غلات را در خود داشت.

ام سلمه رضی الله عنها به هیأتی از اهل کوفه گفت: شما هستید که پیامبر صلی الله علیه و آله را ناسزا می‌گویید؟ گفتند: نشنیده ایم که کسی پیامبر را ناسزا گفته باشد، گفت: آری، مگر

۱- بلاذری: انساب الاشراف ۲/۲۲۷، طبری ۵/۴۲۵، و از عوانه ۵/۴۱۱.

۲- یوسف البیاسی: الاعلام ۲/۳۰۰.

علی و دوستانان او را نفرین نمی‌کنید، رسول الله ﷺ دوستدار علی ﷺ بود.^۱ اینان نواصب کوفه هستند.

دلیل دیگر بر وجود گروه‌هایی از زنادقه و جهال در لشکر ابن زیاد که قدر حسین را نمی‌دانستند، این است که مردی از لشکر ابن زیاد به سپاه حسین ﷺ گفت: آیا حسین با شماست؟ گفتند: آری، گفت: پس شما را مژده باد به جهنم، حسین ﷺ گفت: بلکه به پروردگاری مهربان و شفیع مطاع مژده دارم.

گفتند: تو کیستی؟ گفت: من ابن حویزه هستم، حسین ﷺ گفت: پروردگارا او را قطعه قطعه به جهنم بیانداز، در همان حال اسبش رمید و افتاد و پایش در رکاب گیر کرد، راوی می‌گوید: او تکه تکه شد و جز پایش عضو دیگری روی اسب باقی نماند.^۲ بلکه افرادی از سپاه ابن زیاد پیش از آن که به قتل حسین اقدام کنند، ایشان را با تیر زدند.^۳

هنگامی که حسین ﷺ احساس نمود که آنان قصد کشتن او را دارند به اصحاب خویش گفت پارچه ای بیاورند تا زیر لباس هایش بپوشد، از بیم آن که او را عربان نکنند.

۱- طبرانی: المعجم الاوسط ۱/۲۲۸، هبشی ۹/۱۳۰ گفته است: طبرانی در هر سه کتابش و ابویعلی نیز آن را آورده است، و رجال طبرانی رجال صحیح هستند جز ابی عبدالله که او نیز ثقه است سپس گفته: و طبرانی با سندی که رجالش تا ام سلمه ثقه هستند مانند آن را از رسول الله ﷺ روایت کرده است.

۲- ابن ابی شیبه: المصنف ۱۵/۹۸-۹۹ با سندی که همه افرادش ثقه اند جز عطا بن سائب که صدوق است البته آخر کار حافظه اش ضعیف گشت و دچار اختلاط شد، طبرانی: المعجم الکبیر ۳/۱۱۷ هبشی در مجمع الزوائد ۹/۱۹۳ گفته: طبرانی آن را روایت کرده و در سندش عطا بن سائب وجود دارد که ثقه است البته دچار اختلاط شده بود، طبرانی ۵/۴۳۱ از طریق ابوحنیف از عطاء بن سائب، لالکائی: کرامات الاولیاء ۱۳۸، ابن عساکر: تاریخ دمشق: ترجمة الحسين ص ۲۱۹.

۳- ابوزرعة: التاريخ ۱/۲۲۶ با سند صحیح، ابن عساکر: تاریخ دمشق: ترجمة الحسين ص ۲۲۱ از طریق ابوزرعة، ابن العدیم: بغية الطلب ۶/۹۶۶-۹۶۷ ق.

هنگامی که پارچه را آوردند آن را پاره کرد و زیر لباسش پوشید، سپس وقتی که به شهادت رسید، جرات کردند و لباس‌های ایشان را بیرون کشیدند.^۱

دلیل دیگر بر بی‌دینی و جهالت اهل کوفه و کسانی که به جنگ حسین علیه السلام رفتند، آن که ابورجاء جارودی می‌گوید: که یکی از همسایگان ما در کوفه، آمد و گفت: این فاسق بن الفاسق را خداوند هلاک کرد- منظورش حسین بن علی علیه السلام بود- خداوند دو ستاره^۲ به چشمانش زد و بینایی اش را گرفت.^۳

با توجه به سخنان صحابه رضی الله عنهم، اهل عراق متهم به قتل حسین علیه السلام و مسئول آن هستند، ام سلمه رضی الله عنها هنگامی که خبر شهادت حسین علیه السلام به وی رسید، اهل عراق را نفرین نمود و گفت: «او را کشتند، خدا آنان را بکشد، او را فریب دادند و تنه‌ایش گذاشتند، خدا لعنتشان کند».^۴

هنگامی که گروهی از عراقی‌ها از ابن عمر رضی الله عنهما در مورد خون پشه در حالت احرام سوال کردند، گفت: «من از شما اهل عراق متعجب هستم پسر دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را کشتید و از خون پشه سوال می‌کنید؟»^۵

۱- طبرانی: ۱۱۷/۳ هیشمی گفته ۹۳/۹: رجالش تا گوینده ثقه اند، گوینده اش عبدالرحمن بن ابی لیلی انصاری مدنی کوفی، ثقه است ت ۸۳ نگا: (التقریب ۳۴۹) جریر بن عبدالحمید بن قرط این خبر را از او روایت کرده و او ثقه است لیکن بعد از ۱۱۰ متولد شده است، نگا: التقریب ۱۳۹.

بدین خاطر سند ضعیف است چون در آن انقطاع وجود دارد، ابن سعد ط ۱۸۹/۵، ابن عساکر ۲۲۱ با همان سند طبرانی.

۲- احتمالا منظور وی شهاب سنگ است. (مصحح)

۳- ابن سعد: ط ۴۰۹/۵ با سند صحیح، طبرانی ۱۱۲/۳، هیشمی ۱۹۶/۹ گفته: طبرانی آن را روایت کرده و رجال او رجال صحیح هستند، الشجرى ۱/۱۶۴ با سند صحیح.

۴- الفتح الربانی ۱۷۶/۲۳، احمد: فضائل الصحابه با سند حسن ۷۸۲/۲، طبرانی ۱۰۸/۳، هیشمی ۱۹۴/۹ گفته است: طبرانی آن را روایت کرده و رجالش ثقه اند.

۵- صحیح بخاری با فتح الباری ۱۱۹/۷

خطبه ای که سلیمان بن صرد^۱ ایراد نمود و در آن اعتراف کرد که اهل کوفه مسببان اصلی قتل حسین^{علیه السلام} هستند، گویای مسئولیت عظیمی است که اهل کوفه در مورد قتل حسین^{علیه السلام} به دوش دارند^۱.

عبدالمنعم ماجد کوشیده است که کوفی‌های فرصت طلب و بی‌خاصیت را از قتل حسین^{علیه السلام} تبرئه کند، او می‌گوید: «اهل کوفه به خاطر عدم رضایت و نصرت حسین مورد ملامت نیستند؛ زیرا در برابر قدرت قوی حکومت اموی کاری از دست آنان ساخته نبود»^۲.

چگونه می‌توان این را پذیرفت در حالی که اهل کوفه با خود عهد کرده بودند که حسین^{علیه السلام} را یاری و حمایت کنند، و هنگامی که حسین^{علیه السلام} آمد بی‌تفاوت نگریستند و اشک ریختند، آن گونه که فرزدق شاعر به حسین^{علیه السلام} گفت: دل‌های مردم با تو و شمشیرهایشان علیه توست^۳.

اهل عراق به پدر حسین^{علیه السلام} که بیعت او را به گردن داشتند، سودی نبخشیدند، با آن که قطعاً قدر و منزلت او نزد اهل عراق بیشتر از حسین^{علیه السلام} بود.

اما هنوز با حسین بیعتی نداشتند، عمال و کارگزاران حکومت اموی هم چنان در عراق حضور داشتند، حسین^{علیه السلام} فریب نامه‌هایی را خورد که مردمی فتنه‌انگیز و شرارت‌پیشه به او نوشته بودند، او نیز اهل و اولادش را برداشت و به کوفه رفت، و کسانی که با ایشان جنگیدند فقط اهل عراق بودند^۴.

محمدکرد علی مسئولیت قتل حسین^{علیه السلام} را به گردن اهل کوفه انداخته است، او می‌گوید:

۱- طبری ۵/۵۵۲-۵۵۳.

۲- عبدالمنعم ماجد: تاریخ الدولة العربية ص ۷۹.

۳- ثابت الراوی: العراق فی العصر الاموی ص ۱۹۴، و از همین مولف: تاریخ الدولة العربية ۱۵۳.

۴- الخضری: محاضرات فی الدولة الاموية ۱۲۹/۲.

«اهل کوفه که پیش از آن علی و پسرش حسن را بی‌یار و مددگار رها کرده بودند، باری دیگر حسین را نیز وسوسه کردند که به کوفه برود و به او قول همکاری و حمایت دادند تا حکومت را از یزید بگیرد، حسین فریب خورد، هنگامی که به کربلا رسید، به او خیانت کردند...»^۱.

درباره‌ی رفتار و تعامل ناجوانمردانه‌ی اهل کوفه با حسین علیه السلام که منجر به قتل وی گردید، صادق‌تر از گواهی بغدادی که در مورد غالیان کوفه ثبت کرده است گواهی دیگری نیست، او می‌گوید: کوفی‌ها در بخل و خیانت مثل شده‌اند، مثلاً می‌گویند: بخیل‌تر از کوفی‌ها، خائن‌تر از کوفی‌ها، خیانت آنان در سه مورد مشهور است:

أ. پس از شهادت علی علیه السلام با حسن بیعت کردند و در سبابط مداین به او خیانت کردند و سنان جعفی او را با خنجر زد.

ب. به حسین علیه السلام نامه نوشتند و او را به کوفه فراخواندند تا علیه یزید از او حمایت کنند، او نیز فریب شان را خورد و به کوفه رفت اما در کربلا به او خیانت کردند و با لشکر عبیدالله بن زیاد همدست شدند تا این که حسین و بیشترین افراد اهل بیتش کشته شدند.

ت. خیانت شان به زید بن علی بن الحسین که بیعت خود با او را شکستند و چون جنگ به اوج سختی خود رسید او را به دشمن سپردند.^۲
 بسیاری از معاصرین اعم از سنی و شیعه ناجوانمردی مردم کوفه را یادآور شده‌اند و آنان را مسئول مستقیم قتل حسین علیه السلام دانسته‌اند، امثال:

- کاظم احسائی نجفی

می‌گوید: «سپاهی که به جنگ امام حسین علیه السلام رفت سه هزار نفر و همه از اهل کوفه بودند و در میان آنان کسی از شام، حجاز، هند، پاکستان، سودان، مصر و آفریقا نبود همه مردم کوفه و از قبایل مختلف آن بودند».^۱

۱- محمد کرد علی: الاسلام والحضارة العربية ۲/ ۳۹۷.

۲- بغدادی: الفرق بین الفرق ص ۳۷.

- حسین کورانی

می گوید: تنها کوفه به کنار رفتن از امام حسین بسنده نکردند، بلکه در نتیجه‌ی بی‌ثباتی شان به موضع سومی تبدیل شدند، یعنی این که به کربلا و برای جنگ با امام حسین علیه السلام شتافتند و در کربلا از خود صحنه‌هایی را ثبت کردند که موجب رضایت شیطان و خشم و غضب رحمان می‌باشد.^۲

و نیز می گوید: «در موضعی دیگر نفاق اهل کوفه برای ما نمایان می‌گردد، عبدالله بن حوزة تمیمی می‌آید و رویاروی امام حسین (علیه السلام) می‌ایستد و فریاد می‌زند، آیا حسین در میان شماست؟ این از اهل کوفه بود و تا دیروز از شیعیان علی (علیه السلام) بود و شاید هم از کسانی باشد که به امام نامه نوشتند و یا از جماعت شبت و دیگران که نامه نوشتند. و سپس می گوید: ای حسین! تو را به جهنم مژده می‌دهم».^۳

- آیت الله مرتضی مطهری:

می گوید: «بدون تردید مردم کوفه از شیعیان علی بودند و آن‌هایی که حسین را کشتند، شیعیان او بودند».^۴

- جواد محدثی:

می گوید: «همه‌ی این اسباب منجر به این شد که امام علی (علیه السلام) از آنان رنج برد و امام حسین (علیه السلام) با خیانت آنان مواجه و مسلم بن عقیل مظلومانه میان آنان کشته شد و حسین تشنه لب در کربلا و نزدیک کوفه و به دست سپاه کوفه به شهادت رسید».^۵

۱- عاشوراء ص ۸۹.

۲- فی رحاب کربلاء ص ۶۰-۶۱.

۳- فی رحاب کربلاء ص ۶۱.

۴- الملحمة الحسينية ۱/ ۱۲۹.

۵- موسوعة عاشوراء ص ۵۹.

- حسین بن احمد براقی نجفی:

«قزوینی می گوید: بر اهل کوفه ایراد گرفته شده که حسن بن علی علیه السلام را خنجر زدند و حسین علیه السلام را پس از آن که دعوت کرده بودند، کشتند»^۱.

- و محسن الأمين:

و سپس بیست هزار از اهل عراق با حسین بیعت نمودند و به او خیانت کردند و علیه او اقدام کردند و در صورتی که بیعت وی در گردنشان بود، او را کشتند»^۲.

۲- فرماندهان

دومین گروهی که متهم به قتل حسین علیه السلام هستند، فرماندهان لشکر کوفه اند که عبارتند از:

أ- عبید الله بن زیاد:

بدون تردید بخش عظیمی از مسئولیت این قتل بر عهده‌ی ابن زیاد است؛ زیرا او سبب مباشر و مستقیم آن بوده است، عبیدالله بن زیاد به درخواست یزید به کوفه رفت و هنگام ورود به کوفه اوضاع را نابسامان دید و نزدیک بود که لگام امور از دست دولت خارج گردد.

ابن زیاد طرحی را اجرا کرد که هیئت دولت را بازگرداند و ریشه‌ی بحران داخلی را بخشکاند.

دو رهبر دعوت در کوفه؛ مسلم بن عقیل نایب اول حسین در کوفه و هانی بن عروه رهبر قبیله معروف مراد دستگیر شدند و حکم اعدام هر دو اجرا شد، کاری که در بازگرداندن هیئت دولت تأثیری بسیاری داشت، و این اقدام ابن زیاد هشدار بود برای همه‌ی کسانی که در کوفه طرفدار و حامی حسین بودند که در صورت مشاهده‌ی هرگونه برنامه‌ریزی احتمالی یا فعالیتی جدید به همین سرنوشت گرفتار خواهند آمد.

۱- تاریخ الکوفة ص ۱۱۳.

۲- أعيان الشيعة ۲۶/۱.

یزید بن معاویه عملکرد ابن زیاد را در کوفه تایید کرد و زیرکی او را ستود و در پاسخ نامه‌ی او نوشت: «اما بعد، تو همان گونه‌ای هستی که من می‌پسندم، کار زیرکانه‌ای کرده‌ایی و با قدرت و شجاعت کافی و وافی اقدام نموده‌ایی، گمان و اندیشه‌ام را در مورد خود صادق گردانیدی...^۱»

ابن زیاد که می‌دانست حسین در راه کوفه است، موفقیت کنونی خود را ناچیز می‌پنداشت.

اراده‌ی خداوند متعال فراتر از هر چیز دیگری است، ابن زیاد، مسلم بن عقیل را یک روز پس از حرکت حسین از مکه دستگیر نمود و به قتل رساند، اگر حسین در مکه از این ماجرا اطلاع می‌یافت، شاید تدبیری دیگری می‌اندیشید لیکن خداوند چیزی دیگری مقدر کرده بود و هر چه بخواهد می‌کند.

ابن زیاد با تمام توان می‌کوشید که مانع رسیدن حسین به کوفه شود؛ زیرا به خوبی می‌دانست که اگر حسین به کوفه برسد، اوضاع دگرگون و غیرقابل کنترل خواهد شد. بنابراین، ترتیبی اتخاذ کرد که حسین را از مردم کوفه دور نگه دارد و با اقداماتی توانست حسین را در مکانی دور از کوفه متوقف کند و این را برای خود پیروزی و موفقیتی بزرگ می‌دانست.

هنگامی که حسین راه حل‌هایی واقعی پیشنهاد نمود که یا به مدینه بازگردد و یا به یکی از مرزها و یا به شام نزد یزید برود، ابن زیاد از غرور پیروزی مست بود و اگر شمر بن ذی الجوشن^۲ دخالت نمی‌کرد نزدیک بود که ابن زیاد موافقت کند، اما شمر به او گفت: تمامی پیشنهادهای حسین را رد کند و از او بخواهد که به حکم و قضاوت ابن زیاد گردن نهد.

۱ - طبری ۵/ ۳۸۰ از ابو مخنف.

۲ - برای زندگی نامه‌ی شمر نگا: تهذیب ابن عساکر ۶/ ۳۴۰-۳۴۱ و او جد صمیل بن حاتم یکی از امرای اندلس است. لسان الدین الخطیب: الاحاطة فی أخبار غرناطة ۳/ ۶/ ۳۴۶، لسان الخطیب گفته که هنگامی که مختار می‌خواست انتقام حسین را بگیرد شمر به شام فرار کرد و آنجا با عزت و حمایت زیست لیکن ابن عساکر می‌گوید که او به دست مختار کشته شده است، نگا: تهذیب ابن عساکر ۶/ ۳۴۱.

چنین شد که ابن زیاد خواست که برای خود پیروزی و موفقیتی دیگر رقم بزند و از فرمانده‌اش عمر بن سعد خواست که حسین را وادارد که این خواسته را بپذیرد و گرنه کشته خواهد شد.

بدون تردید مشورت شمر بن ذی الجوشن به ابن زیاد با میل قلبی و سلطه‌گری او موافق افتاد و گرنه ابن زیاد به این صورت و به این زودی آن را نمی‌پذیرفت.

بر ابن زیاد لازم بود که خواسته‌های حسین علیه السلام را بپذیرد و بگذارد که او نزد یزید و یا هر جای دیگری که می‌خواست برود، بالخصوص که هنوز به کوفه وارد نشده بود، و لهذا ابن کثیر می‌گوید: او جسارت کرد که دستور داد حسین را نزد او ببرند و لو این که کشته شود در صورتی که می‌بایست او خواسته‌های حسین را بپذیرد...^۱. ابن صلاح در فتاوی خود می‌گوید: ثابت است که ابن زیاد دستور جنگ داد که منجر به قتل حسین علیه السلام شد.^۲

یوسف العش می‌گوید: مناسب است که بگویم که مسؤول قتل حسین اولا شمر و ثانيا عبید الله بن زیاد است.^۳

ابن زیاد بر این کار زشتش از جانب نزدیک‌ترین افرادش مورد ملامت و نکوهش قرار گرفت، برادرش عثمان بن زیاد به او گفت: «من می‌پسندیدم که در بین تمامی افراد بنی‌زیاد لگام بردگی زده می‌شد، اما حسین به قتل نمی‌رسید. می‌گوید: عبید الله چیزی نمی‌گفت».^۴ قتل حسین علیه السلام واکنش گسترده‌ی مسلمانان را در پی داشت به گونه‌ای که ابن زیاد زندگی‌اش را به بهای این جنایت از دست داد، خداوند در وضعیتی مشابه و به همین صورت از او انتقام گرفت.^۵

۱- ابن کثیر ۸/۲۸۸.

۲- فتاوی ابن الصلاح ۱/۱۴۲.

۳- یوسف العش: الدولة الاموية ۱۷۲.

۴- طبری ۵/۴۶۷ از عنوانه

۵- طبری ۶/۸۶ و بعد از آن.

ب- عمر بن سعد بن ابی وقاص:

ابن زیاد امیر کوفه و تصمیم گیرنده بود و عمر بن سعد فرمانده و مجری اوامر ابن زیاد بود. پدرش نیازی به معرفی ندارد، او صحابی بزرگوار و یکی از ده نفری است که به بهشت مژده داده شدند و یکی از سوارکاران و فرماندهان صحابه بود که از محبوب ترین مردم نزد رسول الله ﷺ بود.

عمر بن سعد در زمان رسول الله ﷺ به دنیا نیامده بود، و آن گونه که معروف است، سعد در سال حجة الوداع وارثی جز یک دختر نداشت، و این مطلب در احادیث مشهور به اثبات رسیده است.^۱

ظاهراً عمر بن سعد در فرماندهی لشکر مهارت یافته بود و یکی از ناصحان بنی امیه و طرفداران آنان بود. قبل از آن که حسین ﷺ به کوفه برود او در رأس لشکری چهار هزار نفری از کوفه قرار بود به جهاد دیلم برود، اما ابن زیاد این لشکر را به جنگ حسین ﷺ فرستاد.

و با آن که با حسین ﷺ نسبتی داشت اما حب امارت و ریاست در موضع گیری هایش غالب بود.

یکی از خیرخواهان کوشید تا او را از فرماندهی لشکر منصرف کند و ظاهراً او نیز قانع شده بود و به ابن زیاد پیشنهاد کرد که او را از فرماندهی لشکری که به جنگ حسین می رود معذور بدارد و به جای او یکی از اشراف کوفه را برگزیند اما ابن زیاد آنقدر خام نبود که این پیشنهاد عمر بن سعد را بپذیرد؛ زیرا وجود فرماندهای همچون عمر بن سعد در رأس سپاهی که به سوی حسین می رفت، دلایل مهمی برای لشکریان دربرداشت.

ابن زیاد برای این که او را از فکر استعفا از فرماندهی منصرف کند، او را تهدید کرد که برای همیشه از فرماندهی لشکر محروم خواهد گشت، چنین شد که عمر بن سعد به خواسته ی ابن زیاد تن داد و به سوی حسین ﷺ حرکت کرد.

۱- صحیح بخاری با فتح ۵/ ۴۳۴-۴۳۵، مسلم ۳/ ۱۲۵۰ شماره ی: ۱۶۲۸ این حدیث در باب احکام خصوصاً ارث مشهور است.

اتفاقی که میان عمر بن سعد و پدرش افتاد حاکی از آن است که عمر بن سعد ریاست‌پسند بوده و آرزوی فرماندهی داشته است، هنگامی که فتنه‌ی شهادت عثمان رضی الله عنه رخ داد، مسلمانان گرفتار جنگ و اختلاف شدند، سعد از هر دو گروه کناره گرفت - گروه علی رضی الله عنه و گروه معاویه رضی الله عنه - شترانش را برداشت و از مدینه بیرون رفت، پسرش عمر بن سعد نزد او رفت - هنگامی که سعد او را دید، گفت: از شر این سوار به خدا پناه می‌برم، هنگامی که رسید به پدرش گفت: تو با شتر و گوسفندان این‌جا آمده‌ای در حالی که مردم سر حکومت با هم درگیرند؟ سعد بر سینه‌ی او دستی زد و گفت: ساکت باش، من از رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم شنیده‌ام که فرمودند: خداوند پرهیزگار غنی و پنهانی را دوست دارد.^۱

از روایاتی که به ما رسیده‌است چنین برمی‌آید که عمر بن سعد بسیار حریص بود که حسین رضی الله عنه و ابن زیاد به راه حل مسالمت‌آمیزی برسند تا عمر بن سعد از جنگیدن با حسین رضی الله عنه کنار بماند.

بلکه عمر بن سعد کوشید تا از مسؤولیت قتل حسین رضی الله عنه فرار کند و آن را به گردن ابن زیاد انداخت، روایت عوانه این مسأله را بیان می‌کند «عبید الله بن زیاد پس از قتل حسین رضی الله عنه به عمر بن سعد گفت: ای عمر، نامه‌ای که در باره‌ی کشتن حسین به تو نوشتم کجاست؟ گفت: من در پی دستور تو رفتم و نامه گم شد، ابن زیاد گفت: حتماً آن را بیاور، گفت: گم شده است، ابن زیاد گفت: والله باید آن را بیاوری، گفت: گذاشتم که نزد پیرمردان و پیر زنان مدینه به عنوان عذر قرائت شود، والله من در باره‌ی حسین به تو نصیحتی کردم که اگر آن را به پدرم سعد بن ابی‌وقاص می‌کردم، حق پدری او را ادا کرده بودم».^۲

در روایت ابن سعد آمده که ابن مطیع عمر بن سعد را به خاطر این کار نکوهش نمود، او در پاسخ گفت: این امور از آسمان فیصله شده بود، من قبل از واقعه به عموزاده‌ام عذری گفتم اما او نپذیرفت».^۳

۱- مسلم ۴/۲۲۷۷ شماره‌ی ۲۹۶۵، کتاب الزهد، و مثل آن نگا: حلیة الأولیاء ۱/۹۴.

۲- طبری ۵/۴۶۷ از عوانه.

۳- ابن سعد ۵/۱۴۸ با سند بسیار ضعیف.

عذری نیست که عمر بن سعد به حسین علیه السلام پیشکش کند مگر این که به او پیشنهاد می داد که در تاریکی شب حرکت کند و به هر جا که می خواهد برود و تعهد کند که دنبال او نخواهد رفت، چیزی که این نظر را تقویت می کند این است که حسین در برخی شب ها با عمر بن سعد ملاقات نمود، و تا دیر وقت با هم سخن گفتند.^۱

این پشیمانی هرگز عمر بن سعد را که فرمانده و مجری دستور بود، از مسئولیت قتل حسین علیه السلام تبرئه نمی کند، او نزدیک ترین فرد به حسین علیه السلام بود اما حب ریاست و فرماندهی و اطاعت کورکورانه از ابن زیاد او را وادار به این جنایت کرد، امام احمد رحمه الله درباره ی او می گوید: مناسب نیست که از او چیزی گفته شود، او فرماندهی لشکر و مسئول خون های ریخته شده است.^۲

خداوند متعال انتقام نوهی رسول الله صلی الله علیه و آله را از قاتلانش گرفت؛ و مختار بن ابی عبید ثقفی کذاب را بر آنان مسلط گردانید و یک به یک آنان را کشت و بدین گونه خوابی که شعبی، تابعی مشهور دیده بود به واقعیت پیوست، او می گوید: در خواب دیدم که مردانی نیزه به دست از آسمان فرود آمدند و قاتلان حسین را تعقیب می کردند، دیری نپایید که مختار قیام کرد و آنان را کشت.^۳

ج- یزید بن معاویه

اتهام یزید بن معاویه به این که او مسبب عملی قتل حسین علیه السلام است ما را بر آن می دارد که این اتهام را دقیق تر بررسی نماییم.

یزید بن معاویه خلیفه ی واقعی مسلمانان بود، و مردم از او پیروی کردند و صحابه و تابعین و مردم شهرها خلافت وی را پذیرفتند، جز دو نفر از صحابه، حسین بن علی علیه السلام و عبدالله بن زبیر رضی الله عنه و مردم کوفه که حسین را دعوت کرده بودند.

۱- طبری ۵/ ۱۴۸ از ابو مخنف.

۲- السنة: خلال ص ۵۱۸-۵۱۹.

۳- طبرانی: الکبیر ۳/ ۱۱۳، هبشی ۹/ ۱۹۵ گفته: طبرانی آن را روایت کرده و سندش حسن است، درباره ی قتل عمر بن

سعد نگا: ابن سعد: السیر ۴/ ۳۵۰.

حسین علیه السلام در پی نامه‌ی مسلم بن عقیل مبنی بر اینکه تعداد بیعت‌کنندگان زیاد است و اوضاع به نفع اوست، به سوی کوفه حرکت کرده بود.

اگر تمام مدتی را که حسین اعلام کرده بود که بیعت یزید را نمی‌پذیرد که ماه شعبان، رمضان، شوال و ذی القعدة را در بر می‌گرفت، در نظر بگیریم، می‌بینیم که یزید بن معاویه برای دستگیری مخالفان (حسین بن علی علیه السلام و ابن زبیر علیه السلام) اقدامی نکرد، بلکه این یک امر عادی و طبیعی بود و برای یزید هم چندان مهم نبود که آنان بیعت کنند یا خیر. ظاهراً یزید می‌خواست سیاست پدرش را در پیش بگیرد و به توصیه‌ی او برای خوش‌رفتاری و حق‌شناسی حسین و مراعات حقوق و خویشاوندی ایشان به رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم عمل نماید.

یزید به عراق خصوصاً کوفه توجه داشت که اوضاع روز به روز بدتر می‌شد و از باز شدن جبهه‌ی داخلی در حکومت خبر می‌داد.^۱

بدین خاطر چاره‌ای اندیشید و عبیدالله بن زیاد را امیر کوفه نمود، ابن زیاد با سیاست خود توانست بر اوضاع کوفه چیره گردد و این برای یزید موفقیت مهمی بود.^۲ از طرفی دیگر یزید بن معاویه از تحرکات حسین غافل نبود، لذا هنگامی که حسین علیه السلام به سوی کوفه حرکت کرد به ابن زیاد نامه‌ای نوشت که در آن چنین آمده است: «به من خبر رسیده است که حسین به سوی کوفه حرکت کرده است، از میان زمان‌ها، زمان تو و از میان شهرها، شهر تو و از میان کارگزاران خود تو به این امتحان مبتلا شده‌ای، و با این امتحان یا آزاد می‌شوی و یا به بردگی باز می‌گردد و همانند بردگان به بردگی گرفته می‌شوی».^۳ «جاهای مهم و استراتژیک را کنترل کن، هوشیار

۱- ثابت الراوی: العراق فی العصر الاموی ۱۶۱.

۲- طبری ۵/ ۳۸۰ از ابو مخنف.

۳- طبرانی ۳/ ۱۱۵ هیشمی در المجمع ۹/ ۱۹۳ گفته: طبرانی آن را روایت نموده و رجال او ثقة اند جز ابن که ضحاک زمان داستان را در نیافته است، العقد الفرید ۴/ ۳۸۲ با همان سند، ابن عساکر: ترجمة الحسین ۲۰۸ از طریق زبیر بن بکار از ضحاک، ضعف آن در این است که منبع ضحاک معلوم نیست.

باش و افراد متهم را تنبیه کن، البته تا کسی با تو نجنگیده است او را به قتل نرسان، هر اتفاقی می‌افتد مرا از آن آگاه کن، والسلام علیک و رحمة الله^۱.

یزید در همان وقت که عاملش ابن زیاد را به جایگاه حسین علیه السلام تذکر می‌دهد و می‌گوید: «از میان زمان‌ها، زمان تو و از میان شهرها، شهر تو و از میان کارگزاران خود تو به این امتحان مبتلا شده اید» او را به هوشیاری و احتیاط نیز تذکر می‌دهد، که اگر تساهل و بی‌حکمتی کنی و حسین بتواند به کوفه برسد، قدرت از آن او خواهد بود و تو به اصل خود و مادر و پدرت که در اصل کنیز بوده بر می‌گردد و این جایگاه را از دست خواهی داد.

در سخنان یزید اشاره ای نیز به این نشده که ابن زیاد، حسین علیه السلام را از بین ببرد، بلکه نامه‌ی دیگر یزید تاکید بر این دارد که هیچ کس را نکشد مگر آن که به جنگ برخیزد و نیز تاکید می‌کند که تمامی موارد را گزارش کند تا خود یزید تصمیم نهایی را بگیرد.

این نامه ای که بررسی کردیم در اثنای حرکت حسین به سوی کوفه به ابن زیاد فرستاده شده بود و پس از آن که حسین علیه السلام به کوفه نزدیک شد ابن زیاد تدابیری انجام داد که قبلاً از آن یاد کردیم که عمر بن سعد را با چهار هزار نفر فرستاد و حسین را در کربلا متوقف کردند، حسین علیه السلام روز پنج شنبه سوم محرم به کربلا رسید^۲ و مذاکرات حسین و ابن زیاد تا روز دهم محرم که وی به شهادت رسید، ادامه داشت.

مدافعان یزید می‌گویند: مذاکرات یک هفته ادامه داشت و می‌دانیم که پیمودن فاصله‌ی دمشق و کوفه تقریباً دو هفته وقت نیاز دارد، از این فهمیده می‌شود که اقداماتی که ابن زیاد انجام داد و به شهادت حسین علیه السلام منتهی گشت، بدون مشوره و اطلاع یزید و خودسرانه بوده است.

و نیز به این استدلال نموده اند که یزید در معذرت‌خواهی از علی بن الحسین گفت که از قتل حسین اطلاعی نداشته و خبرش بعد از آن به او رسیده است.

۱- طبری ۵/ ۳۸۰ از ابوحنف، ابن کثیر ۹/ ۱۹۴.

۲- طبری ۵/ ۴۰۹.

هم چنین به سخنان برخی از صحابه استناد کرده اند که مردم عراق را مسئول قتل حسین علیه السلام دانسته اند و گفته اند: ندیده ایم که یکی از اصحاب مستقیماً یزید را به قتل متهم کند، اما آنچه در دل‌ها بوده خداوند از آن آگاه است و ما مکلف نیستیم که بر آنچه در دل مردم هست، حکم کنیم بلکه ما بر اساس آنچه از ظاهر مردم برای ما به اثبات می‌رسد، حکم می‌کنیم و دل‌ها را به خدا وا می‌گذاریم.

شیخ الاسلام ابن تیمیه درباره‌ی یزید می‌گوید: «او دستور به قتل حسین نداده و به آن اظهار شادمانی نیز نکرده است»^۱.

همچنین گفته است: «به اتفاق ناقلان یزید دستور قتل حسین را نداده است البته به ابن زیاد نوشته است که حسین را از ولایت عراق منع کند، حسین علیه السلام گمان می‌کرد که مردم عراق او را یاری می‌کنند و به آنچه برایش نوشته اند وفادار می‌مانند... و هنگامی که لشکر ستم پیشه آمد، از آنان خواست که به او اجازه دهند که نزد یزید و یا مرزی از مرزهای اسلام برود و یا این که به شهر خود باز گردد، اما آنان نپذیرفتند و اصرار داشتند که وی را به اسارت بگیرند که ایشان نپذیرفت و با او جنگیدند تا آن که مظلومانه به شهادت رسید. و هنگامی که خبر به یزید رسید، اظهار دردمندی نمود و در سرایش به گریه پرداختند و آنان را به بردگی نگرفتند بلکه اهل بیتش را احترام نمود و به آنان عطایایی داد و به شهرشان بازگردانید»^۲.

همچنین می‌گوید: «آنچه افراد زیادی برای ما نقل کرده اند این است که یزید دستور قتل حسین را نداده و این را هم نمی‌خواست بلکه ترجیح می‌داد که او را تکریم و تعظیم نمایند همان گونه که معاویه رضی الله عنه به او توصیه کرده بود»^۳.

۱- الوصیة الکبری ص ۴۵.

۲- منهاج السنة ۴/ ۴۷۲.

۳- سابق ۴/ ۵۵۷.

ابن طولون درباره‌ی یزید می‌گوید: «نه ثابت است که یزید حسین را کشته و نه به آن امر کرده و نه بدان راضی بوده و نه به هنگام قتل حضور داشته، هیچ یک از این‌ها ثابت نیست و جایز هم نیست که به او چنین گمانی شود»^۱.

لیکن در این باره که یزید موضع درستی در برابر ابن زیاد و کسانی که حسین را به قتل رساندند، اتخاذ نکرده است، از او انتقاد کرده اند.

شیخ الاسلام تقی الدین ابن تیمیه می‌گوید: «یزید با این حال -که بر حسین غمگین بود- نه حسین علیه السلام را یاری کرد و نه دستور داد که قاتلانش قصاص شوند و نه انتقام او را گرفت»^۲.

حافظ بن کثیر می‌گوید: «...لیکن او را عزل نکرد و نه او را مجازات کرد و نه توبیخ، والله اعلم»^۳.

اعتراضات ابن تیمیه و دیگران و جاهت و اهمیت خود را دارند لیکن برخی از کسانی که یزید را معذور می‌دانند پاسخ داده اند که وضعیت‌های تاریخی این حادثه عذر او را در این مورد بیان می‌کند.

کوفه شهری بی‌ثبات و به شورش و فتنه و طوایف و احزابش مشهور است، هنگامی که نعمان بن بشیر امیر کوفه بود، نزدیک بود امور از دست او خارج گردد، و هنگامی که یزید، ابن زیاد را به امارت کوفه گماشت او توانست در مدت کوتاهی زمام امور را بدست گیرد و بر کوفه کاملاً تسلط یابد.

و گفته اند حتی پس از شهادت حسین علیه السلام وضعیت امنیتی کوفه اهمیت خاص خود را داشت و با توجه به این، یزید فرمانده ای با قاطعیت ابن زیاد نداشت و چه ابن زیاد عزل می‌شد و یا بر منصبش باقی می‌ماند، اهل کوفه راضی نبودند و کینه ای که از حکومت در دل داشتند تغییری نیافته بود.

۱ - القید الشرید ورقه‌ی ۱۳أ.

۲ - منهاج السنة ۴/ ۵۵۸.

۳ - البدایة و النهایة ۹/ ۲۰۴.

و اگر یزید ابن زیاد را کنار می‌زد می‌بایست برایش بهای سنگینی می‌پرداخت، و شاید هم آن وضعیت به شورش و انقلابی بزرگ به فرماندهی کوفی‌ها که از قتل حسین متأثر بودند، شکل می‌گرفت همان حرکتی که پس از مدتی کوتاه به وجود آمد و به نام حرکت توابین مشهور شد.

و بدین گونه، سبب عدم تعقیب قاتلان حسین علیه السلام و به ویژه از سوی حکومت اموی آشکار می‌گردد، این کار ساده ای نبود، آنان وابسته به قبایل بزرگی بودند که از نظر اجتماعی و سیاسی جایگاه خود را داشتند، از آن گذشته، کاری که آنان کردند در راستای خدمت به خود حکومت بود.

بسا چنین اقدامی ثبات و امنیت خود حکومت را نیز متزلزل می‌کرد، خصوصاً در منطقه‌ی عراق، و یزید هم برای محاسبه‌ی والیان خود فرصتی نیافت، بلکه شورش‌ها یکی بعد از دیگری آغاز شد، مخالفت ابن زیبر داشت بزرگ‌تر می‌شد و ابعاد تازه‌ای به خود می‌گرفت، اهل حجاز هم از ته دل با یزید نبودند و هم چنین مشاکل خارجی حکومت که اجازه نمی‌داد در برابر والیان خود و کسانی که در حق حسین علیه السلام اشتباه کرده بودند، موضع مقتدرانه و قاطعی اتخاذ کند.

این گزیده‌ای بود از دیدگاه مورخین در این باره که آیا یزید درباره‌ی قتل حسین علیه السلام مقصر بود یا خیر؟

گرچه یزید مسئول قتل حسین علیه السلام نباشد، اما کشتن نوه و ریحانه‌ی رسول الله صلی الله علیه و آله فاجعه‌ی بزرگی است و نمی‌بایست یزید با این سادگی از آن بگذرد و به تأثر و ناراحتی جزئی و مخالفت ضعیف اکتفا کند.

در هر صورت دیدگاه ما درباره‌ی یزید آن است که شیخ الاسلام ابن تیمیه با اختصار گفته است: «او را دشنام نمی‌دهیم و دوستش هم نداریم، او مرد صالحی نبوده که دوستش بداریم و ما هیچ احدی از مسلمانان را بعینه فحش و ناسزا نمی‌گوییم»^۱
پروردگارا! در گفتار و کردار ما را انصاف نصیب بفرما

ثالثاً: سر حسین علیه السلام کجاست؟

مشاهد و بارگاه‌هایی که در شهرهای مختلف وجود دارد و در عصر تخلف فکری و اعتقادی بنا شده است و همه مدعی وجود سر حسین هستند، عامه‌ی مردم را در این باره دچار گمراهی و سردرگمی کرده است.

ادعا شده که سر حسین علیه السلام در شهرهای زیادی وجود دارد، مثل: دمشق، رقه، عسقلان، قاهره، کربلا و مدینه.

سبب این ادعاهای واهی ندانستن محل اصلی سر حسین علیه السلام است.

اگر بخواهیم در این باره تحقیق کنیم بر ما لازم است که بدانیم پس از معرکه‌ی کربلا سر حسین در چه جاهایی وجود داشته است. ثابت است که سر حسین علیه السلام را نزد ابن زیاد بردند و در طشتی گذاشتند و ابن زیاد با چوبی که در دست داشت به آن می‌زد که انس بن مالک رضی الله عنه او را منع نمود و گفت: «او شبیه‌ترین مردم به رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بود».^۱

پس از آن روایات و نظریات در مورد سر حسین علیه السلام با هم اختلاف دارند؛ طبرانی از طریق یحیی بن بکیر آورده که میگوید لیث برایم چنین بیان نمود که: حسین بن علی علیه السلام تسلیم نشد و با او جنگیدند تا آن که او را و دو فرزندش و همراهانش را که با او می‌جنگیدند در منطقه‌ای بنام «طف» کشتند، علی بن الحسین و فاطمه بنت الحسین و سکینه بنت الحسین را نزد عبیدالله بردند علی در آن زمان نوجوان بود عبیدالله آنان را نزد یزید فرستاد، دستور داد سکینه را پشت تخت قرار دادند تا سر پدرش را نبیند، علی بن الحسین و خویشاوندانش نیز ایستاده بودند، سر حسین را نهادند و عبیدالله به دندان‌های حسین زد و گفت: سرهای دوستانی را که نافرمان و ظالم باشند، می‌شکافیم،^۲ و سپس ادامه حدیث را آورده است.

۱ - صحیح بخاری (۳۷۴۸)

۲ - المعجم الکبیر ۳/ ۱۰۴

این سند منقطع است؛ زیرا لیث بن سعد در زمان حادثه وجود نداشته، و سال ۹۴هـ^۱ به دنیا آمده و حادثه‌ی کربلا سال ۶۱هـ اتفاق افتاده است.

هم چنین طبری از طریق ابومخنف از ابو حمزه ثمالی روایتی نقل کرده که در آن آمده که سر حسین نزد یزید برده شد و او نیز مانند ابن زیاد با چوبی با دندان‌های ایشان بازی کرد، این روایت نیز صحیح نیست؛ زیرا ابو مخنف متروک الحدیث است همان گونه که ابو حاتم گفته است^۲ یحیی بن معین گفته: او ثقه نیست^۳ و نسائی نیز گفته است، ابو حمزه ثمالی ثقه نیست^۴.

هم چنین روایت شده است که سر حسین نزد یزید رسید اما وی بر او ترحم نمود و ناراحت شد، بلاذری و طبری و جوزقانی^۵ از طرق مختلفی از حصین بن عبدالرحمن از یکی از موالی یزید بن معاویه آورده که می‌گوید: «هنگامی که سر حسین جلوی یزید نهاده شد، دیدم که گریه می‌کرد و می‌گفت: وای بر ابن مرجانه، خدا لعنتش کند، اگر حسین خویشاوند او می‌بود، چنین نمی‌کرد». این عبارت بلاذری است.

لیکن در سند تمامی این طرق فردی مجهول وجود دارد و او مولای یزید است که در روایت طبری و جوزقانی به معاویه نسبت داده شده است و این خود نوعی اضطراب است که در صحت روایت تأثیر دارد.

بدین جهت شیخ الاسلام و دیگران روایاتی را که بیانگر این است که سر حسین نزد یزید برده شده است رد می‌کنند، وی می‌گوید^۶: این ثابت است و در صحیح بخاری^۷ آمده که سر حسین را نزد عبیدالله بن زیاد بردند و او با چوبی در حضور انس بن مالک

۱- نگا: سیر أعلام النبلاء ۱۵/۱۳۷

۲- الجرح والتعديل ۷/۱۸۲.

۳- التاريخ الدوري ۳/۳۶۶.

۴- میزان الاعتدال ۱/۳۶۳.

۵- أنساب الأشراف ۳/۴۲۲-۴۲۴؛ طبری ۵/۳۹۳؛ والأباطيل والمناكير ۱/۱۶۵.

۶- مجموع الفتاوى ۲۷/۴۶۹.

۷- صحیح بخاری ۳۵۳۸.

با دندان‌های حسین بازی می‌کرد و در مسند آمده که در حضور ابی برزه‌ی اسلمی^۱ بوده است، لیکن برخی با سندی منقطع نقل کرده‌اند که این در محضر یزید بن معاویه بوده، که این باطل و بی‌اساس است؛ زیرا ابو برزه و انس بن مالک هر دو در عراق بودند نه در شام و یزید بن معاویه هنگام قتل حسین در شام بود نه در کوفه. بنابراین هر کس نقل کرده که یزید با چوبدستی خود در حضور انس و ابو برزه با دندان‌های حسین بازی کرده است قطعاً دروغ می‌گوید و دروغ بودن این گفته با نقل متواتر ثابت است.

و در ادامه (مجموع الفتاوی جلد ۲۷ صفحه‌ی: ۴۷۹) می‌گوید: آشکار شد که داستانی که می‌گویند سر حسین را نزد یزید بردند و او با چوبی با دهان حسین بازی می‌کرد، دروغ است بلکه آن را نزد ابن زیاد بردند و این ثابت است و با سند معروفی نیامده که سر حسین را نزد یزید برده باشند، فقط یک سند منقطع وجود دارد که روایات ثابت‌تر و قوی‌تر با آن معارض هستند.

و پس از ذکر اظهار همدردی یزید می‌گوید: این و امثال این را با سند صحیح‌تر و ثابت‌تر از آن سند مجهول و منقطع نقل کرده‌اند. مقصود این است که انتقال سر حسین به شام در زمان یزید هیچ اصلی ندارد، پس چگونه پس از یزید به شام برده می‌شود، فقط ثابت است که آن را از کربلا نزد امیر عراق عبیدالله بن زیاد در کوفه بردند، و علماء آوردند که در کوفه دفن گردید.

۱ - آن را در مسند نیافتیم، حافظ در فتح ۴۹/۱۱ گفته است، طبرانی از زید بن ارقم آورده... این حدیث را طبرانی در ۲۰۶/۵

از زید بن ارقم آورده که: هنگامی که سر حسین بن علی را آوردند با چوبی با دست و چشم و بینی اش بازی می‌کرد، زید گفت چوب را بردار من دهان رسول الله ص در همین محل دیده‌ام.

هیشمی (۱۲۹/۹) گفته: طبرانی آن را روایت کرده و در سندش حرام بن عثمان وجود دارد که متروک است و در المیزان ۴۶۸/۱ آمده که مالک و یحیی گفتند: ثقه نیست، احمد گفته: مردم حدیث او را ترک کرده‌اند، شامل و دیگران گفته‌اند: روایت از حرام حرام است.

روایات دیگری نیز در مورد بردن سر حسین نزد یزید وجود دارد که خالی از ضعف نیست.^۱

پس از آن ترجیح دادیم که سر حسین به دمشق فرستاده نشده است، اکنون به اماکنی دیگر می پردازیم که گفته شده سر حسین علیه السلام آن جا دفن شده است:

۱- کربلا ۲- رقه ۳- عسقلان ۴- قاهره ۵- مدینه

برای آن که بتوانیم دقیقاً محل دفن سر حسین علیه السلام را مشخص کنیم، تمامی این شهرها را که گفته شده سر حسین آن جاست، و روایاتی را که در این باره آمده، بررسی می کنیم و پس از نقد و تحلیل این روایات محل سر حسین علیه السلام را تعیین خواهیم نمود.

اولاً: کربلا

دلیلی وجود ندارد که سر حسین علیه السلام در کربلا دفن شده باشد، جز داستان هایی که راویانش متهم هستند که در آن آمده که سر حسین علیه السلام پس از چهل روز به کربلا بازگردانیده و در آن جا کنار جسد حسین علیه السلام دفن شد.^۲

هیچ عالم و مورخی این نظریه را ندارد و فقط در حد حکایاتی است که برای برانگیختن احساسات جاهلان از آن بهره برده می شود، ابونعیم (فضل بن دکین) بر کسانی را که می پندارند قبر حسین علیه السلام را می شناسند تاخته است.^۳

۱- این نتیجه ای است که من به آن رسیده ام، والله اعلم، لازم به ذکر است که برخی از علما مانند حافظ ابن کثیر ترجیح داده اند که سر حسین علیه السلام نزد یزید فرستاده شده است وی در البدایه و النهایه (۸/ ۲۸۵) می گوید: درباره ی سر حسین علیه السلام نزد اهل تاریخ و سیر مشهور است که ابن زیاد آن را نزد یزید بن معاویه فرستاد و برخی از مردم منکر این هستند و از نظر من قول اول مشهور تر است، والله اعلم.

۲- قرطبی: التذکره ۲/ ۲۹۵. مومن بن حسن شبلنجی: نور الابصار فی مناقب آل النبی المختار ص ۱۲۱، مصطفی صفوی، مشاهد الصفافی المدفونین بمصر من آل المصطفی ق ۱۰ (عارف حکمت ۲۳۵-۶۰۰) حسین محمد یوسف، الحسین بن علی سید شباب أهل الجنة ص ۱۴۵

۳- تاریخ بغداد ۱/ ۱۴۳-۱۴۴، ابن عساکر، ترجمه الحسین ۲۷۶، ابن کثیر ۹/ ۲۰۵، تاریخ الاسلام حوادث (۶۱-۸۰) ص ۱۰۸.

ابن جریر و دیگران گفته اند آثار محل قتل از بین رفته است و هیچ کس دقیقا محل آن را نمی داند.^۱

ثانیا: رقه

سبط ابن جوزی تنها کسی است که نقل کرده سر حسین در رقه دفن شده است. او می گوید: سر حسین در مسجد رقه کنار فرات است و هنگامی که سر را پیش یزید بن معاویه آوردند، گفت: آن را نزد آل ابی معیط خواهم فرستاد، و آنان در رقه بودند و سر را در یکی از منازل دفن کردند و پس از مدتی آن منزل را به مسجد افزودند، و مسجد کنار یک دیوار بزرگ در آن جا قرار دارد.^۲

این خبر بسیار بعید است و روایت آن مستند نیست و نمی دانیم که سبط ابن الجوزی این خبر را از کجا نقل کرده است و می دانیم که سبط ابن الجوزی در زمان حادثه وجودی نداشته؛ زیرا او متوفای ۶۵۴ هجری است، و اضافه بر آن، این روایت به گونه ای آشکار منکر است و با نصوص صحیح که گویای رفتار پسندیده یزید با خانواده ی حسین علیه السلام و اظهار ناراحتی و ندامت از قتل اوست، تضاد دارد. از این گذشته، سبط ابن الجوزی ثقة نیست بلکه مورد طعن واقع شده است، زندگی نامه اش را در لسان المیزان و میزان الاعتدال می توان یافت.

ثالثا: عسقلان

شبلنجی می گوید: «گروهی معتقد هستند که یزید دستور داد سر حسین علیه السلام را در شهرها بگردانند و این کار را کردند تا این که به عسقلان رسید و توسط امیر عسقلان آن جا دفن گردید.^۳

۱- ابن کثیر: ۲۰۵/۹

۲- عقاد: شخصیات اسلامیة ۲۹۸/۳

۳- نور الابصار، ص ۱۲۱. مصطفی الصفوی: مشاهد الصفا: ق ۸.

شاید شبلنجی تنها کسی باشد که کیفیت رسیدن سر حسین علیه السلام را به عسقلان به این گونه بیان کرده است، دیگران بدون ذکر سبب فقط آورده اند که سر حسین علیه السلام در عسقلان است.^۱

روایت شبلنجی روایتی منکر و دور از تصور محسوب می گردد چه رسد به واقعیت قطعی آن روزگار.

گذشته از مخالفت این روایت با روایات صحیح که گویای حسن تعامل یزید با خانواده ی حسین علیه السلام است، تصویری بسیار دور از وضعیت حاکم بر مسلمانان آن روزگار ترسیم نموده است. چگونه می شود یزید چنین اقدامی کند و سر حسین علیه السلام را در شهرها بگرداند و مسلمانان از این رفتار با سر حسین علیه السلام متأثر نگردند؟

از این گذشته، به چه هدفی آن را در عسقلان که در آن روزگار یکی از مرزها و اردوگاه سپاهیان اسلام بود، دفن کردند؟ اگر هدف آنان گم کردن نشان و اثر آن بود، عسقلان جای مناسبی نبود؛ زیرا این کار برای مزدداران بسیاری که به آنجا می رفتند، آشکار می گشت و اگر هدفشان برکت بقعه ی او بوده است، چگونه ممکن است کسی که او را دشمن خود، و ریختن خونس را حلال می دانسته و او را کشته است، چنین هدفی داشته باشد.^۲

بنابراین از لحاظ نظری و عملی، دفن سر حسین علیه السلام در عسقلان بعید بلکه مستحیل است و جمعی از محققین این خبر را رد کرده اند، قرطبی می گوید: «این که گفته شده سر حسین علیه السلام در عسقلان است، خبر باطل و بی اساسی است».^۳

شیخ الاسلام ابن تیمیه^۴ و پس از وی حافظ ابن کثیر^۵ نیز آن را رد کرده اند.

۱- الفارقی: تاریخ میارفین ص ۷۰، الفلشنندی. مآثر الاناقة ص ۱۱۹، ابوالفداء، المختصر فی أخبار البشر، ۱/ ۱۹۱، مقریزی، الخطوط ۲/ ۱۸۳

۲- ابن تیمیه، رأس الحسین ۱۸۲-۱۸۳

۳- التذكرة ۲/ ۲۹۵

۴- ابن تیمیه: تفسیر سورة الاخلاص ص ۲۶۴

۵- البداية و النهاية ۹/ ۲۰۵

رابعا: قاهره

ظاهرا بسیاری از مردم فریب بازی عبیدی‌ها (فاطمیون) را خورده‌اند، پس از آن که صلیبی‌ها خواستند در سال ۵۴۹ عسقلان را تصرف کنند وزیر فاطمی طلائع بن زریک با لشکرش پیاده به سوی صالحیه رفتند، او سر را پیدا کرد و در کیسه ای از ابریشم گذاشت و روی تختی از آبنوس گذاشت و زیرش را با مسک و عنبر و خوش بویی فرش کرد و آن را در بارگاه حسین، نزدیک جایگاه خلیلی در قبر معروفش دفن کرد و این مصادف بود با روز یکشنبه هشتم جمادی الآخر سال ۵۴۸^۱

فارقی گفته: خود خلیفه‌ی فاطمی آمده و سر را برده است.^۲

شبلنجی آورده که وزیر طلائع سر حسین علیه السلام را از فرنگی‌ها با مال زیادی خرید و فرنگی‌ها هنگام سیطره بر عسقلان آن را بدست آورده بودند.^۳

برخی از مورخین کوشیده‌اند ثابت کنند که واقعا سر حسین علیه السلام از عسقلان به مصر منتقل شده است و بارگاهی که وجود دارد، دقیقا بر سر حسین علیه السلام ساخته شده است، عجیب است که قلعشندی خواسته از داستان زیر بر وجود سر حسین علیه السلام در مصر استدلال کند:

قاضی محب الدین بن عبدالظاهر در کتابش خطط القاهرة آورده که: «هنگامی که سلطان صلاح الدین بر قصر فاطمی‌ها تسلط یافت یکی از خادمان قصر را گرفت و شکنجه داد به این گونه که سرش را تراشید و کاسه ای پر از سوسک را وارونه روی سرش گذاشت پس از سه روز دید که او اصلا آزاری ندیده سلطان از او پرسید که تو طلسمی بلدی که از شر این‌ها محفوظ ماندی؟ گفت: خیر من چیزی نمی دانم جز این

۱- مقریزی ۱/ ۴۲۷، و اتعاض الحنفاء ۳/ ۲۲، ابن ایاس، بدائع الزهور ۱/ ۲۲۷، الفاسی، العقد الثمین ۴/ ۲۰۳، ابن الزیات،

الکواکب السیارة ص ۱۶۴، نخله بک: تاریخ الخلفاء ص ۴۶، عقاد: شخصیات اسلامیة ۳/ ۲۹۱

۲- فارقی: تاریخ میارفین، ۷۰

۳- شبلنجی، البصائر ص ۱۲۱، مصطفی الصفوی، مشاهد الصفا، ق ۸.

که سر حسین علیه السلام را روی سر خود گذاشتم و به بارگاهش رسانیدم، سلطان او را آزاد کرد و اکرام نمود^۱.

یکی از متأخرین به نام حسین محمد یوسف ثابت کرده سری که در بارگاه حسینی در مصر وجود دارد، حقیقتاً سر حسین علیه السلام است و کسانی را که نظری غیر از این دارند، تخطئه کرده است.

استدلال او از خواب‌ها و مکاشفاتی است که برای برخی افراد مجذوب رخ داده است مبنی بر این که سر حسین علیه السلام واقعا در آن جا وجود دارد.

سپس برای تأیید آن قاعده ای دیگر ساخته که می‌گوید: «سر در قاهره است بخاطر شکی که با یقین تعارض دارد (و آن شک اعتبار ندارد) و یقین همان اصحاب کشف هستند»^۲.

چنان که بر می‌آید تعصب نژادی بر اثبات وجود سر حسین علیه السلام در قاهره، نقش زیادی داشته است، سخاوی در این باره می‌گوید:^۳ استدلال بر وجود سر در قاهره مبتنی بر وجود آن در عسقلان است و ما اندکی قبل ثابت کردیم که وجود سر در عسقلان هیچ پایه و اساسی ندارد بنابراین سری که به قاهره آورده شده و بارگاهی که امروز بنام المشهد الحسینی معروف است دروغ است و هیچ ارتباطی با سر حسین علیه السلام ندارد^۴.

اکنون که ثابت گشت که آن چیزی که در عسقلان دفن شده در واقع سر حسین نبوده است پس باید پرسید: از چه زمانی ادعا شده که سر حسین علیه السلام در عسقلان است و آن سر مال کیست؟

۱ - قلقشندی، مآثر الاناقة ۱/ ۱۲۰، الخطط المقریبة ۱/ ۴۲۷

۲ - حسین محمد یوسف، الحسین سید شباب أهل الجنة، ص ۱۴۵-۱۵۳

۳ - السخاوی: التحفة اللطیفیة ۱/ ۵۱۳

۴ - باید خاطر نشان ساخت که روافض از سر حسین علیه السلام و یا قبر رضا علیه السلام و مزار علی علیه السلام و غیره استفاده‌ی سیاسی و تجاری نموده، و از این راه در کشورهای اسلامی نفوذ پیدا می‌کنند؛ و گرنه طوری که دانستیم آنان خود قاتلین حسین علیه السلام و دشمنان سوگندخورده‌ی اسلام و مسلمانها می‌باشند. [مصحح]

نویری می‌گوید: یکی در عسقلان خواب دید که سر حسین در فلان جاست و آن جا دقیقا به او نشان داده شد، او رفت و آنجا را نبش کرد، این واقعه در زمان مستنصر بالله عیبدی صاحب مصر و زمان بدر الجمالی بود، بدر الجمالی در آن مکان بارگاهی ساخت.^۱

پس از مدتی «افضل» آن را بیرون آورد و عطر زد و در مکانی دیگر در عسقلان نهاد و بارگاه بزرگی برای آن بنا کرد.^۲

شاید تعجب کنید که عیبدی‌ها چه زود فقط با یک خواب برای آن سر بارگاهی بنا کردند، اما اگر با تاریخ عیبدی‌ها آشنا باشید این کار چندان تعجبی ندارد. زیرا عیبدی‌ها احساس می‌کردند که مردم انتساب آنان به حسین علیه السلام را نمی‌پذیرند بنابراین خواستند با ادعای وجود سر حسین علیه السلام در عسقلان و اهتمام ورزیدن به آن و بنای بارگاه و انفاق بر آن این ادعا را واقعی جلوه دهند تا مردم حرفشان را باور کنند و بگویند: اگر اینان واقعا به حسین علیه السلام نسبتی نمی‌داشتند، تا این اندازه به آن اهتمام نمی‌ورزیدند و برایش خرج نمی‌کردند؟!

ادعای وجود سر حسین علیه السلام در عسقلان بُعد سیاسی دیگری نیز دارد و آن مقابله با دولت‌های مسلمانی است که در سرزمین شام به قدرت رسیده بودند، می‌دانیم که حکومت منتصر بالله عیبدی با روی کار آمدن دولت سلاجقه که فرماندهی آنان طغرل‌بک توانست سال ۴۴۷ هجری فاتحانه وارد بغداد شود، هم زمان بود^۳ و هدف دیگر عیبدی‌ها از احداث قبر حسین در عسقلان حمایت مصر بود و عسقلان مرز شمالی آن بود و وجود قبر حسین علیه السلام در آن انگیزه ای قوی بود برای لشکریان آنان تا در صورت عقب‌نشینی از شام از آن دفاع کنند، خصوصا اگر از طرف دولت سلاجقه که در آن زمان قدرتمند بودند، مورد تهاجم قرار گیرند هنگامی که صلیبی‌ها به شام حمله

۱- نویری، نهاية الأرب، ۲۰۴۷۸.

۲- مقریزی، اتعاظ الحنفاء ۳/ ۲۲.

۳- الاتابکی، النجوم الزاهرة ۵/ ۵۷.

کردند توانستند دولت‌های اسلامی را حذف کنند و بر فلسطین تسلط پیدا کردند، عبیدی‌ها بیم داشتند که صلیبی‌ها عسقلان را نیز تصرف کنند، خواستند قاهره را محل مناسبی برای سر حسین علیه السلام جلوه دهند تا به مردم القا کنند که آنان برای حفظ سر جدشان بسیار می‌کوشند، تا شبهه‌ی فاطمی نبودن آنان بیشتر دور گردد، ادعای وجود سر حسین علیه السلام در عسقلان و سپس انتقال آن به مصر یک ترفند عبیدی بوده است؛ زیرا قبل از حکومت منتصر بالله در هیچ کتابی این مطلب نیامده است و این نکته دروغ عبیدی‌ها و سوء استفاده آنان از این قضیه را آشکار می‌سازد.

شیخ الاسلام ابن تیمیه گفته است که این سری که در مصر به حسین علیه السلام نسبت داده می‌شود، در واقع سر یک راهب است.^۱

عمر ابن ابی المعالی وجود سر حسین علیه السلام را در عسقلان و مصر تکذیب نموده است؛ زیرا در هیچ تاریخی نیامده است که سر حسین علیه السلام را به عسقلان و یا مصر برده باشند.^۲

ابن دحیه در کتاب «العلم المشهور» اجماع مؤرخین را بر این امر ذکر کرده است که بارگاه حسینی که در مصر وجود دارد، دروغ است و آورده که آن کار عبیدی‌ها است و برای اهداف پلیدی این بارگاه را ساختند که خداوند آنان را برچید و عکس آن چه را تصمیم داشتند خداوند برایشان رقم زد.^۳

ابن دقیق العید، ابو محمد بن خلف دمیاطی، ابو محمد بن القسطلانی و ابو عبدالله قرطبی و دیگران وجود سر حسین علیه السلام را در مصر انکار نموده اند.^۴

۱- ابن تیمیه: تفسیر سورة الاخلاص ص ۲۶۵، نگا: رأس الحسین ص ۱۸۷ به نقل از قسطلانی.

۲- نویری: نهاية الأرب ۴۸۱/۲۰ حتی موفق الدین شافعی به وجود سر حسین علیه السلام در قاهره در کتاب خود "مرشد الزوار إلى قبور الأبرار" اشاره نکرده است، عارف علی حکمت ش ۸۰۰/۱۰۳.

۳- ابن تیمیه: رأس الحسین ۱۸۶.

۴- شیخ الاسلام ابن تیمیه، رأس الحسین ۱۸۶-۱۸۷.

حافظ ابن کثیر می‌گوید: گروهی که خود را فاطمی می‌خوانند و قبل از سال ۴۰۰ تا ۵۶۰ بر مصر حکم راندند، مدعی هستند که سر حسین علیه السلام پس از سال ۵۰۰ هـ به مصر آورده شده و در آنجا دفن کرده اند و بارگاه مشهور مصر را بر آن بنا کرده اند که بنام تاج الحسین معروف است.

بسیاری از اهل علم تصریح کرده اند که این مطلب اساسی ندارد و هدف آنان ترویج و تبلیغ انتساب به اهل بیت بود که در این باره دروغ گفته اند، قاضی باقلانی و بسیاری دیگر از علماء در دولت آنان به این مطلب تصریح کرده اند. می‌گوییم: آنان این را بر مردم غالب نمودند، سری را آوردند و بنام سر حسین علیه السلام در مسجد نهادند و این میان مردم پخش شد و همه باور کردند والله اعلم.^۱

خداوند خواسته است که گناه عبیدی‌ها قطع نگردد، برخی از فریب‌خوردگان را باقی گذاشته تا آن را بخوانند و طلب حاجت کنند و در برابرش تضرع نمایند و آن را فراتر از مساجد تعظیم کنند بلکه فراتر از بیت الله الحرام، و بدین گونه گناهکار گردند و این گناه به عبیدی‌ها برسد؛ زیرا آنان این قبور را ایجاد کرده اند. والله المستعان علی ما یصفون.

شیخ الإسلام تقی الدین ابن تیمیه می‌گوید: «برخی از نصرانی‌ها به برخی از مسلمانان می‌گفتند: ما هم یک سید و یک سیده داریم و شما نیز، ما سید مسیح و سیده مریم را داریم و شما سید حسین و سیده نفیسه را»^۲ بنگرید تا چه حد دچار جهل و نادانی هستند، از نصارا پیروی و با اهل حق مخالفت کرده اند.

خامسا: مدینه منوره

شهرهایی که ذکر شد هیچ دلیلی بر وجود سر حسین علیه السلام در آن‌ها نبود و اکنون فقط مدینه مانده است، ابن سعد آورده که یزید سر حسین را نزد عمرو بن سعید والی مدینه

۱- البدایة و النهایة ۹/ ۲۰۵، عینی، عقد الجمان ورقه ۲۸۳ ب

۲- ابن تیمیه: رأس الحسین ۱۶۴

فرستاد و او سر را کفن نمود و در بقیع کنار قبر مادرش فاطمه رضی الله عنها دختر رسول الله ﷺ دفن کرد.^۱

بلاذری از طریق عمر بن شبه از ابوبکر عیسی بن عبیدالله بن محمد بن جعفر بن عمر بن علی بن ابی طالب از پدرش نقل کرده است که: یزید سر حسین ﷺ را نزد عمرو بن سعید والی مدینه فرستاد.^۲

این روایت یکی از اهل بیت است و بدون تردید نوادگان حسین ﷺ از سرنوشت سر وی از دیگران آگاهتر هستند و کلام آنان در این باره از کلام دیگران مقدم تر است. با توجه به حسن تعامل یزید با آل حسین و پشیمانی از قتل حسین ﷺ، احترام سر او بسیار ضروری می نماید، فرستادن سر حسین ﷺ به والی مدینه و دستور دفن آن در کنار قبر مادرش حداقل کاری بود که یزید می توانست در برابر سر حسین ﷺ و در برابر آل و خویشاوندان حسین در مدینه و بزرگان صحابه و تابعین انجام دهد. دفن آن در بقیع با عادت آنان سازگار است؛ زیرا آنان عادت داشتند که در فتنه ها اگر کسی کشته می شد سر و جسد او را به خانواده اش می سپردند همان گونه که حجاج ابن یوسف ثقفی با ابن زبیر نمود، او را به قتل رساند و آویخت و سپس به خانواده اش سپرد، با توجه به آن که درگیری های میان حجاج و ابن الزبیر بسیار بیشتر از چیزی بوده که میان حسین و مخالفانش رخ داد.^۳

هیچ کس از صحابه، اهل بیت و تابعین از یزید در مورد برخوردش با سر حسین ﷺ انتقادی نکرده اند، به نظر من اگر آن گونه که در برخی روایات آمده، یزید سر حسین ﷺ را در شهرها می گردانید صحابه و تابعین با او برخوردی دیگر می داشتند و بزرگان

۱- ابن سعد ۲۳۸/۵، ط ۳۹۸/۵-۴۰۰، تاریخ الإسلام ص ۲۰ حوادث (۶۰-۸۱) و تمام المنون ص ۲۰۵، سمهودی ۹۰۹/۳.

۲- انساب الأشراف ۲۱۷/۳ با سند ضعیف، به خاطر وجود عبیدالله بن محمد بن عمر که مقبول است و ترجمه ابوبکر بن عیسی را نیافتم.

۳- ابن تیمیه: رأس الحسین ص ۱۸۳.

صحابه با قیام علیه او مخالفت نمی کردند و با ابن الزبیر که اصلی ترین مخالف او بود هم صدا می شدند.

گفته ی حافظ ابویعلی همدانی این نظریه را تأیید می کند، وی می گوید: «سر حسین علیه السلام کنار مادرش فاطمه رضی الله عنها دفن شد و این صحیح ترین نظر در این مورد است»^۱.

علمای نسب شناس مانند، زبیر بن بکار و محمد بن الحسن المخزومی نیز همین نظر را برگزیده اند.^۲

عمر ابن ابی المعالی أسعد بن عمار در کتاب «الفاصل بین الصدق و المین فی مقر رأس الحسین» می گوید: «جمعی از علمای ثقه امثال: ابن ابی الدنیا، و ابو المؤید الخوارزمی و ابو الفرج ابن الجوزی تاکید نموده اند که سر حسین علیه السلام در بقیع مدفون است»^۳.

قرطبی نیز آن را تأیید کرده است^۴ و زرقانی گفته است: «ابن دحیه گفته است که غیر این صحیح نیست»^۵.

شیخ الاسلام تقی الدین ابن تیمیه نیز به همین نظر گرایش دارد و علت آن را چنین بیان می کند: «کسانی که گفته اند سر حسین علیه السلام را به مدینه برده اند از علماء و مورخین مورد اعتماد هستند مثل: زبیر بن بکار صاحب کتاب الانساب، و محمد بن سعد کاتب و اقدی صاحب الطبقات و افرادی دیگر که به علم و دانش شهرت دارند و در این باب آگاه تر و صادق تر از مجاهیل و دروغپردازان و برخی مورخین هستند که نمی شود به گفته هایشان اعتماد نمود، شاید فردی راستگو باشد اما از اسانید اطلاعی نداشته باشد تا

۱- قرطبی: التذکره، ۲/ ۲۹۵.

۲- قرطبی: التذکره ۲/ ۲۹۵، شبلنجی: نور الابصار ۱۲۱.

۳- ابن الجوزی: الرد علی المتعصب العنید ق ۱۷ب، النوبری: نهاية الأرب ۲۰/ ۴۸۰-۴۸۱، سهودی: جواهر العقدين، ق ۱۷ب.

۴- التذکره ۲/ ۲۹۵.

۵- مصطفی الصفوی: مشاهد الصفاق ۱۰.

بتواند مقبول را از مردود تشخیص دهد و شاید بد حافظه و متهم به کذب و متهم به افزودن در روایات باشد مانند بسیاری از اخباری‌ها و مورخین»^۱. بنابراین، سر حسین علیه السلام در کنار مادرش فاطمه رضی الله عنها دفن شده است و این با حسن تعامل یزید با اهل حسین علیه السلام موافق و همسو است و به واقعیت نیز نزدیک‌تر است.

اما این که رسول الله صلی الله علیه و آله در حدیث ابن عمر رضی الله عنهما فرمودند: «... اگر فردی دیگر خواست که امارت را از او بگیرد، گردن دومی را بزنید»^۲. هرگز بر او تطبیق نمی‌کند زیرا حسین علیه السلام به آنان پیشنهاد صلح داد اما آنان نپذیرفتند، از آن گذشته اقدام حسین علیه السلام در پی درخواست اهل کوفه بود نه خودسرانه.

نوی در شرح حدیث مذکور می‌گوید: «معنایش این است که نفر دوم را دفع کنید؛ زیرا او علیه امام قیام کرده است و اگر جز با جنگ دفع نگردد با او بجنگید و اگر چاره‌ای نبود قتل او جایز است و ضمانی هم ندارد؛ زیرا او در جنگ علیه امام، ظالم و متجاوز است»^۳.

بنابراین، ظالم ابن زیاد و لشکر اوست که پیشنهاد صلح را نپذیرفتند و او را کشتند. نصیحت صحابه به حسین علیه السلام به معنای خروج علیه امام و هدر بودن خون وی نیست، آن گونه که یوسف العش^۴ گفته است، بلکه صحابه رضی الله عنهم از اهل کوفه بر حسین علیه السلام می‌ترسیدند و می‌دانستند که اهل کوفه دروغگو هستند، نصایح صحابه این مفهوم را می‌رساند.

۱- رأس الحسین ص ۱۷۰.

۲- صحیح مسلم شرح نوی ۲۳۳/۱۲-۲۳۴.

۳- سابق: ۲۳۴/۱۲.

۴- یوسف العش: الدولة الأموية ۱۶۸.

بنابراین موضع حسین علیه السلام نادرست بوده، البته این امری دنیوی است که خطا در آن زیانی ندارد، اما در مورد حکم شرعی ایشان خطایی ننموده است؛ زیرا امر شرعی وابسته به گمان اوست و او گمان می‌کرد که این کار تحقق خواهد یافت»^۱.

صحابه‌ای که در حجاز و مصر و عراق و شام بودند و از حسین علیه السلام پیروی هم نکرده بودند از وی انتقاد نکردند و او را گناهکار ندانستند؛ زیرا او مجتهد بوده و اسوه‌ی مجتهدان است.^۲

شیخ الاسلام ابن تیمیه می‌گوید: احادیث رسول الله صلی الله علیه و آله که در آن امر شده کسی که از جماعت مسلمین جدا شود قتل گردد، شامل حال وی نمی‌گردد؛ زیرا که او مفارق جماعت نبود، و در حالی به قتل رسید که تصمیم بازگشت به مدینه و یا مرزی از مرزهای اسلام و یا حضور در نزد یزید را داشت و همسو با جماعت و از تفریق مسلمانان بیزار بود، اگر درخواست کننده این موارد دون‌ترین فرد می‌بود باید می‌پذیرفتند چه رسد که حسین علیه السلام بود^۳، با او در حالی که طالب ولایت باشد، ننگیدند بلکه در حالی که او پیشنهاد بازگشت و ... داده بود او را کشتند، بلکه چون اسارت را نپذیرفت او را کشتند و مظلومانه به قتل رسانیدند.^۴

اعتقاد ما در باره‌ی شهادت حسین علیه السلام

قبلاً به این حقیقت رسیدیم که حسین علیه السلام مظلومانه شهید شد، اعتقاد ما در این باره همان گونه که تقی الدین ابن تیمیه رحمه الله گفته، این است که: «بدون تردید حسین علیه السلام همچون بسیاری دیگر مظلومانه به شهادت رسید، قتل وی و همکاری در آن و رضایت به آن مصیبتی است بزرگ که مسلمانان متحمل شده اند، اما برای حسین علیه السلام شهادت و علو درجه و جایگاه بلندی است، تقدیر خداوند متعال به سعادت او و برادرش رقم

۱- ابن خلدون: المقدمة ۱/ ۲۷۱.

۲- سابق ۱/ ۲۷۱.

۳- منهاج السنة ۴/ ۵۵۶ (با اندکی تصرف).

۴- سابق ۶/ ۳۴۰ (با اندکی تصرف).

خورده است، سعادت‌ی که جز با نوعی آزمایش بدست نمی‌آید، سوابقی داشتند که دیگر اهل بیت نداشتند، آنان با عزت و امنیت در دامن اسلام پرورش یافتند، یکی مسموم شد و دیگری به شهادت رسید تا به مراتب سعادت و عیش شهدا برسند.^۱

«این نظر اهل حق و گفتاری است میانه و دور از افراط و تفریط».^۲

ما معتقدیم که حسن و حسین سرور جوانان بهشت هستند،^۳ همان گونه که رسول الله ﷺ فرمودند.

و معتقدیم که رسول الله ﷺ حسن و حسین رضی الله عنهما را دوست می‌داشتند و می‌فرمودند: «حسین از من است و من از او، خداوند دوست بدارد هر کس او را دوست می‌دارد، حسن و حسین از فرزندان پیامبرند».^۴ و هر چه رسول الله ﷺ دوست می‌داشتند ما نیز دوست می‌داریم.

بغدادی عقیده‌ی اهل حق را در مورد اهل بیت، چنین بیان کرده است: «اهل سنت معتقد به موالات حسن و حسین و دودمان مشهور رسول الله ﷺ مانند حسین بن الحسن و عبدالله بن الحسین و علی بن الحسین زین العابدین و محمد بن علی بن الحسین معروف به باقر و جعفر بن محمد معروف به صادق هستند، و همچنین دیگر

۱- منهاج السنة ۴/ ۵۵۰.

۲- سابق ۴/ ۵۵۳.

۳- احمد: المسند ۵/ ۳۹۱-۳۹۲، ۳/ ۶۲، ۶۴، ۸۲، ترمذی: السنن ۵/ ۵۶۶ و گفته: این حدیث صحیح است، ابن بلبان: الاحسان ۹/ ۵۵، ش ۶۹۲۰، حاکم: المستدرک، ۳/ ۱۶۷، الخطیب: تاریخ بغداد ۲/ ۱۸۵، ۴/ ۲۰۷، ۶/ ۳۷۲، ۹/ ۲۳۲، ۱۱/ ۹۰، و این یکی از احادیث متواتر است، نگا: المناوی: فیض القدر ۳/ ۴۱۵، الکنانی: نظم المتناثر ۲۳۵.

۴- امام احمد: المسند ۴/ ۱۲۷، فضائل الصحابة ۲/ ۷۷۲، صحیح بخاری، الأدب المفرد: ص ۱۳۳ شماره‌ی ۳۶۶؛ التاریخ الكبير (۴/ ۲/ ۴۱۴ و ۴۱۵)؛ ترمذی، السنن، ۵/ ۶۵۹ و گفته: هذا حدیث حسن، ابن ماجه، السنن ۱/ ۵۱؛ ابن بلبان، الاحسان ۹/ ۵۹ شماره‌ی ۶۹۳۳، طبرانی: المعجم ۳/ ۳۲، هیثمی در مجمع الزوائد ۹/ ۱۸۱ گفته: طبرانی در الكبير آن را روایت کرده و سندش حسن است. حاکم: المستدرک ۳/ ۱۷۷ و نگا: مثل آن احمد: فضائل الصحابة ۲/ ۷۷۱ (۱۳۵۹)، ابن ماجه: الطبرانی: ۳/ ۴۱، حاکم ۳/ ۱۷۱ همه با سند صحیح از ابوهریره ؓ روایت کرده اند.

اولاد علی علیه السلام مانند: عباس، عمر، محمد بن الحنفیه و سایر افرادی که بر سنت نیاکان پاک خود قدم برداشتند»^۱.

صدیق حسن خان می گوید:

«اهل بیت رسول الله صلی الله علیه و آله را دوست می دارند و وصیتی را که رسول الله صلی الله علیه و آله در غدیر خم^۲ دو بار فرمودند: «أذكرکم الله فی اهل بیته»^۳ مد نظر دارند» و هنگامی که عموی رسول الله صلی الله علیه و آله از برخی از قریشی ها گلایه نمود که با چهره ای روشن با من برخورد نمی کنند، رسول الله صلی الله علیه و آله فرمودند: «والذي نفسي بيده لا يؤمنون حتی یحبوکم الله ولقرابتی»^{۴، ۵}.

«به خدایی سوگند که جانم در دست اوست، مؤمن نخواهند بود مگر آن که شما را به خاطر خدا و خویشاوندی من دوست بدارند».

حافظ ابن کثیر می گوید: «هر مسلمانی باید از قتل حسین علیه السلام اندوهگین شود، او از سادات مسلمین و علمای صحابه و پسر برترین دخت رسول خدا صلی الله علیه و آله است و بسیار عابد و شجاع و سخاوتمند بود»^۶.

بدون تردید قتل حسین علیه السلام از بزرگ ترین گناهان است و کسی که به آن اقدام نموده و یا به آن راضی بوده و همکاری نموده مستحق عذاب الهی است. تمام سلف قتل حسین علیه السلام را شنیع می دانستند؛ ابراهیم نخعی می گوید: «اگر من از قاتلان حسین علیه السلام بودم و به بهشت هم می رفتم، خجالت می کشیدم به چهره ای رسول الله صلی الله علیه و آله نگاه کنم»^۷.

۱ - بغدادی، الفرق بین الفرق ۳۰۶.

۲ - جایی است میان مکه و مدینه با فاصله ی دو میل از جحفه، معجم البلدان ۱۸۸/۴.

۳ - صحیح مسلم ص ۲۴۰۸.

۴ - مسند امام احمد ۱/۲۰۷-۲۰۸، ۴/۶۵. احمد شاکر گفته: اسنادش صحیح است، ش ۱۷۷۲.

۵ - صدیق حسن خان: قطف الثمر فی بیان عقیده اهل الأثر، ص ۱۰۱-۱۰۲.

۶ - البداية والنهاية ۹/۲۰۵.

۷ - طبرانی، الکبیر ۷/۱۹۵، هبشی ۹/۱۹۴ گفته رجال آن ثقه اند. ابن عساکر ترجمة الحسين ۲۶۰، ابن عبدربه، العقد الفريد،

۴/۳۸۳، مزی، تهذیب الکمال ۶/۴۳۹، ابن حجر، تهذیب التهذیب، ۲/۳۰۶.

لیکن نکته ای اینجا هست که باید به آن توجه کنیم و آن این که قتل حسین علیه السلام از قتل انبیاء و سابقین اولین و آنان که در جنگ مسیلمه کشته شدند و شهدای احد و بئر معونه و امثال عثمان و علی بالاتر نیست،^۱ اعتقاد ما در مورد حسین علیه السلام با اعتقاد غالیان متفاوت است، آنان قتل حسین علیه السلام را بزرگترین مصیبت می‌پندارند و داد و فغان و نوحه سرایی می‌کنند که بسا اکثر آن تصنع و خودنمایی است.^۲ علی علیه السلام پدر حسین علیه السلام قطعاً از او برتر و افضل بود و روز جمعه هفدهم رمضان سال ۴۰ هجری در حالی که داشت برای نماز فجر می‌رفت، کشته شد، اما با وجود این به مناسبت شهادت او مانند شهادت حسین علیه السلام عزا نمی‌گیرند.

نزد اهل حق عثمان علیه السلام از علی علیه السلام برتر است و او نیز در ایام تشریق ماه ذی‌الحجه سال ۳۶ هجری در محاصره شهید و ذبح شد،^۳ ظلم بر عثمان علیه السلام از ظلم بر حسین علیه السلام عظیم‌تر و صبر و تحملش کامل‌تر بود و هر دو شهید مظلوم هستند.^۴ واکنش مسلمانان به شهادت عثمان ذی‌النورین علیه السلام فراتر از واکنشی بود که به شهادت حسین علیه السلام نشان دادند، و آن گونه که برای خونخواهی عثمان علیه السلام قیام کردند برای خونخواهی حسین علیه السلام قیام نکردند و آن گونه که از قاتلان عثمان انتقام گرفتند، از قاتلان او انتقام نگرفتند، فتنه و فسادى که به سبب شهادت عثمان ذی‌النورین پدید آمد از شهادت حسین علیه السلام پدید نیامد و شهادت حسین علیه السلام از جانب خدا و رسول و مؤمنان فراتر از شهادت عثمان علیه السلام محکوم نگردید، عثمان از اعیان سابقین به اسلام و خلیفه‌ی متفق علیه مسلمانان بود و بر مسلمانان شمشیر نکشید و برای ولایت خود خون کسی را نریخت.

او مسلمانان را در مصاف با کفار قرار داده بود و در دوران او همانند دوران ابوبکر صدیق و عمر فاروق شمشیر مسلمانان در جهاد با کفار به کار گرفته می‌شد و کسی از

۱ - شیخ الاسلام ابن تیمیة ۴/ ۵۹۹-۶۰۰ (با اندکی تصرف).

۲ - ابن کثیر ۹/ ۲۰۴.

۳ - سابق ۹/ ۲۰۵.

۴ - منهاج السنة ۲/ ۶۷ (با اندکی تصرف).

اهل قبله را هدف قرار نمی‌داد، ایشان در حالی که خلیفه بود، در پی قتلش بر آمدند اما برای دفاع از خود نجنگید تا آن‌که خود کشته شد، بدون تردید اجر او بیشتر و قتل او گناهی سنگین‌تر است از کسی که ولایتی نداشته و برای رسیدن به ولایت و امارت قیام نمود تا آن‌که هواخواهان کسانی که می‌خواست حکومت را از آنان بستانند با او جنگیدند و نهایتاً او در دفاع از خود کشته شد.

بدون شک جنگ برای دفاع از خود و حفظ حکومت خود موجه‌تر از جنگ برای رسیدن به حکومت است؛ زیرا چنین شخصی می‌خواهد حکومت را از چنگ دیگری در بیاورد، عثمان رضی الله عنه برای حفظ ولایت خویش نجنگید بنابراین حال او از حسین رضی الله عنه برتر و قتل او از قتل حسین رضی الله عنه شنیع‌تر و زشت‌تر بود.

خونخواهان عثمان رضی الله عنه، معاویه و اهل شام بودند و خونخواهان حسین رضی الله عنه، مختار بن ابی عبید ثقفی و همراهانش بودند، هیچ عاقلی تردید ندارد که معاویه رضی الله عنه از مختار برتر است، مختار کذاب بود و ادعای نبوت کرد.^۱

همچنین عمر فاروق رضی الله عنه از عثمان و علی رضی الله عنهما برتر بود، او در محراب و هنگامی که نماز فجر را می‌خواند مظلومانه به شهادت رسید، مردم روز شهادتش را عزای نگرفتند، هم چنین صدیق رضی الله عنه از عمر رضی الله عنه برتر بود اما روز وفاتش را ماتم نگرفتند، رسول الله صلی الله علیه و آله در دنیا و آخرت سید بنی آدم است، و مانند انبیای دیگر رحلت کرد اما کسی روز وفات آنان را ماتم نگرفته است.^۲

هر کس در کتاب و سنت ثابت رسول الله صلی الله علیه و آله تفکر نماید و به آن بیاندیشد و آن را بر آن چه در نفس خود و در آفاق می‌بیند تطبیق دهد، می‌داند که این آیه برایش محقق شده است که خداوند متعال می‌فرماید: ﴿سَنُرِيهِمْ ءَايَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ﴾ (فصلت: ۵۳)

۱- منهاج السنة النبوية: ۴ / ۳۲۸-۳۲۹ (با اندکی تصرف).

۲- ابن کثیر: ۹ / ۲۰۵، ابن رجب، لطائف المعارف: ۵۲-۵۳.

خداوند متعال آیات خود را در آفاق و انفس به بندگانش می‌نماید تا برای شان واضح گردد که قرآن حق است و خبر آن صدق و امر آن عدل است:

﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا^۱ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَتِهِ^۲ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۵﴾﴾

(انعام: ۱۱۵) «و کلام پروردگار تو، با صدق و عدل، به حد تمام رسید؛ هیچ کس نمی‌تواند کلمات او را دگرگون سازد؛ و او شنونده‌ی داناست.»

نکته ای دیگر این که گاهی عالمی دیندار و بزرگ از صحابه و تابعین و افراد دیگر اجتهاد می‌کنند که به نوعی همراه با گمان و هوای نفس باشد، که مناسب نیست در این باره از او پیروی شود، گرچه آن فرد از اولیای پرهیزگار خداوند باشد.

در چنین موارد دو گروه در فتنه می‌افتند، گروهی او را تعظیم می‌کنند و گفتارش را ثواب می‌دانند و می‌خواهند به آن عمل کنند، و گروهی دیگر او را مذمت می‌کنند و این را لکه ای در ولایت و تقوای او و بلکه در ایمان او می‌دانند حتی او را از ایمان خارج می‌گردانند، این هر دو گروه بر باطل هستند.^۱

۱ - منهاج السنة ۴/ ۵۴۲-۵۴۳ (با اندکی تصرف).

خاتمه: وظیفه‌ی ما در مورد شهادت حسین

بعد از آن که سیرت حسین علیه السلام و رخدادهایی که در زندگی ایشان روی داد را تا شهادت ایشان بررسی نمودیم، باید گفت گر چه مسلمان از آنچه برای نوه‌ی پیامبر صلی الله علیه و آله پیش آمده غمگین و دردمند می‌شود اما نباید ناراحتی و اندوه مسلمان سبب شود تا او به فرمان‌های پیامبر پایبند نباشد، التزام به دستورات پیامبر صلی الله علیه و آله چیزی است که فقها و علمای اهل بیت به شدت برای تحقق بخشیدن به آن می‌کوشیدند و مردم را به التزام به فرمان‌های پیامبر صلی الله علیه و آله و عمل کردن به آن فرمان می‌دادند.

و اینک بخشی از احادیثی که از پیامبر و بعضی از فقهای اهل بیت نقل شده و در آن از بی‌قراری و بی‌تابی نهی شده را نقل می‌کنیم.

امام بخاری در صحیح خود از مسروق و او از عبدالله روایت می‌کند که می‌گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: هر کسی به هنگام مصیبت بر سر و صورت بزند و گریبان پاره کند و سخنان جاهلیت را فریاد زند از ما نیست^۱

و امام مسلم در صحیح خود از ابی مالک اشعری روایت می‌کند که گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: زن نوحه خوان اگر قبل از مرگش توبه نکند روز قیامت در حالی بلند می‌شود که لباسی از قیر بر تن دارد و تمام بدنش را بیماری گر گرفتگی فرا گرفته است^۲

و نسائی از یزید بن اوس از ابوموسی اشعری رضی الله عنه روایت می‌کند که او بیهوش شد آنگاه کنیزی از کنیزانش برای او گریه کرد وقتی به هوش آمد به کنیز گفت: آیا به تو سخن پیامبر صلی الله علیه و آله نرسیده است، ما از کنیز پرسیدیم (او از پیامبر صلی الله علیه و آله چه روایتی به تو نقل

۱- صحیح بخاری ۱۲۳۲.

۲- صحیح مسلم ۲۲۰۸.

کرد؟) گفت: پیامبر ﷺ فرموده است: «از ما نیست کسی که صدای نوحه سر دهد و به هنگام مصیبت گریبان چاک کند و موی سرش را به نشانه‌ی عزاداری بتراشد»^۱. و ابن ماجه در سنن از ابی امامه روایت کرده که رسول خدا زنی را که چهره اش را با ناخن می‌زند و می‌کند و زنی که گریبانش را پاره می‌کند و فریاد و واویلا سر می‌دهد را لعنت کرده است^۲.

و کلینی با سند خود از امام جعفر صادق روایت می‌کند که امام صادق آیه‌ی: ﴿وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ﴾ (ممتحنه: ۱۲) را اینگونه تفسیر کرده که یعنی گریبانشان را پاره نکنند و به گونه‌هایشان نزنند و فریاد و واویلا و هلاکت سر ندهند و نزد قبری نمانند و سیاه نپوشند و موهایشان را به قصد عزاداری باز نکنند^۳.

و نوری طبرسی از جعفر صادق روایت می‌کند که ایشان گفت: «هر کسی را خداوند نعمتی داد و او به هنگام دریافت آن نعمت بوق و کرنا به راه انداخت در حقیقت ناسپاسی آن نعمت را کرده است، و هرکسی که به مصیبتی گرفتار شد و به هنگام آن مصیبت، زن نوحه‌خوانی را فرا خواند، پاداشی که به خاطر مصیبت به او می‌رسد حبط و نابود می‌شود»^۴.

و در مستدرک الوسائل آمده که جابر انصاری رضی الله عنه گفت: پیامبر ﷺ در بیماری که به مرگش انجامید به فاطمه گفت: پدر و مادرم فدایت باد کسی را به دنبال شوهرت بفرست تا آن جا که می‌گویی، و فاطمه نزد پیامبر بود و گریه می‌کرد و می‌گفت: ای پدر جان چه غم و اندوهی، پیامبر صلی الله علیه و آله به او گفت: «برای من گریبان پاره نکن و صورت خود را زخمی نکن، و فریاد و واویلا سر نده»^۵.

۱- نسائی ۱۸۵۶ و آلبانی آن را صحیح شمرده است.

۲- ابن ماجه ۱۵۸۵ و آلبانی آن را صحیح دانسته است.

۳- الکافی کلینی، ۵/۵۲۶-۵۲۷.

۴- مستدرک الوسائل ۲/۴۵۰.

۵- مستدرک الوسائل ۲/۴۵۱.

و همچنین در مستدرک از ابن مسعود رضی الله عنه روایت است که گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «هر کس بر صورت و گونه بزند و گریبان پاره کند از ما نیست»^۱.

و نوری روایت می‌کند که جعفر صادق به هنگام مرگش وصیت کرد و گفت: «برای مرگ من به خود نزنند و گریبان پاره نکنند، هر زنی که گریبانش را پاره کند دچار سر درد می‌شود و هر چه بیشتر این کار را بکند سر درد او بیشتر می‌شود»^۲.

نور الدین سمهودی در کتابش «جواهر العقدين»^۳ در مورد اینکه موضع ما در برابر شهادت حسین و آنچه وظیفه‌ی ماست که باید انجام بدهیم به طور خلاصه و چکیده چنین گفته است: بدان که شهادت حسین رضی الله عنه در روز عاشورا کرامتی است که خداوند وی را با آن گرامی داشته است و با آن مقام و جایگاه حسین رضی الله عنه پیش پروردگارش بالاتر رفته است تا به مقام اهل بیت خود برسد و کسانی که بر او ستم و تجاوز کرده اند خوار شدند، و پیامبر صلی الله علیه و آله را وقتی پرسیدند که سخت‌ترین بلاها و مصایب بر چه کسانی می‌آید؟ فرمود: پیامبران، سپس صالحان سپس آنان که بهترند و سپس آنان که بهترند، هر کسی به اندازه‌ی دیانت خود مورد آزمایش قرار می‌گیرد اگر در دینش صلابت داشته باشد بلا و مصیبت او بیشتر می‌گردد و اگر در دین خود ضعف داشته باشد بر او کمتر سختی خواهد آمد و مؤمن تا وقتی روی زمین راه می‌رود همچنان به بلا گرفتار می‌شود تا اینکه هیچ گناهی بر او باقی نمی‌ماند. در روز عاشورا و یادآوری مصیبت حسین هر مؤمنی باید *إنا لله و إنا إليه راجعون* بگوید همان طور که خداوند فرمان داده که به هنگام بلا چنین گفته شود تا پاداشی که خداوند وعده داده به او برسد: ﴿أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ (البقره: ۱۵۷) «اینها، همانها هستند که الطاف و رحمت خدا شامل حالشان شده؛ و آنها هستند هدایت‌یافتگان».

۱- مستدرک الوسائل ۲/ ۴۵۲.

۲- مستدرک الوسائل ۲/ ۴۵۶.

۳- جواهر العقدين ص ۴۶۵.

ثمره‌ی گرفتاری و بلا را ملاحظه کنید که خداوند برای صابران چه چیز آماده کرده است: ﴿إِنَّمَا يُؤَقِّ الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ (الزمر: ۱۰) «صابران اجر و پاداش خود را بی حساب دریافت می‌دارند».

و می‌فرماید: ﴿وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾^۱ (الطور: ۴۸) به انسان زیرکی گفتند چه وقت زدن و بریدن برای راحت است؟ گفت: وقتی کسی که دوست داریم ما را ببیند، چون نزد او بلا رفاه است و ستم و فاست، و عاقل در آن وقت چنین تصویری می‌کند و بلاها و مصیبت‌ها و سختی‌های دنیوی که بدان گرفتار آمده را ناچیز می‌داند و به آن اجر و پاداشی که از سوی خداوند می‌رسد خود را دلگرم می‌نماید و خاطرش را تسکین می‌دهد و در روز عاشورا تا جایی که می‌تواند عبادت و اعمال صالح انجام می‌دهد، چون پیامبر ﷺ به روزه گرفتن عاشورا تشویق کرده است، پس عاشورا را باید با عبادت گذراند نه با عزاداری و نوحه‌سرایی چنان که جاهلان و دشمنان دین چنین می‌کنند، چون نوحه‌سرایی و عزاداری از اخلاق و عادات اهل بیت پیامبر نیست و اگر این از شیوه‌های اهل بیت می‌بود امت در روز وفات پیامبرش در هر سال ماتم و عزا می‌گرفت، پس این فقط یک کار شیطانی است.

از خداوند مسئلت می‌نماییم که همه‌ی ما را با حسین در کنار جدش مصطفی ﷺ گرد آورد.

وصلی الله علی خیر خلقه محمد وعلی آله وصحبه أجمعین.